

SRPSKI DIJALEKTOLOŠKI ZBORNIK
SRPSKA KRALJEVSKA AKADEMIJA

SRPSKI DIJALEKTOLOŠKI ZBORNIK

— КЊИГА II —

V. 2.

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

ДЕСЕТА КЊИГА

НАГРАЂЕНА ИЗ ЗАДУЖБИНЕ Д-Г ЛЈУБОМИРА РАДИВОЈЕВИЋА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1911

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARIES
BLOOMINGTON

PG 1387
.A2 577
v. 2

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

КЊИГА II

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1911

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

1. **Д-р А. Болић**, *О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens* 1
2. **Владан С. Јовановић**, *Гаврило Стефановић, Венцловић* 105
3. **Милош Московљевић**, *Акценти именица и придева у поцерском говору* 307
4. **Маринко Станојевић**, *Северно-тимочки дијалекат* 360
5. **Гл. Елезовић**, *Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи* 464

СЕВЕРНО-ТИМОЧКИ ДИЈАЛЕКАТ. (ПРИЛОГ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ)

ОД

МАРИНКА СТАНОЈЕВИЋА, ПРОФЕСОРА.

Долина Средњега Тимока је опкољена са свих страна знатним планинским ланцима. С источне стране, границом српско-бугарском, уздиже се планинска греда — огранак Старе Планине (Балкана), на којој има само један прелаз, Кадибогаз, куда је пролазио стари пут тимочка долина — *Ratiaria* (Арчар — Паланка); на западу је Тупижница, која се једним огранком приближује источној веризи, те чине Вратарничку Клисуру; с јужне стране су Тресобаба и заглавске громадне планине. Ова котлина чини Средњи Тимок. Природним границама она је, према томе, довољно ограничена — одређена. Данас у долини Средњега Тимока има неколико села, а то су: *М. Извор*, *Селачка* (*Селџко*, *Сълџко*), *Краљево Село*, *Јаковац*, *Јелашица*, *Горње Зуничје* и *Доње Зуничје*, која су се у доцније доба саселила из планинских гудура и кланаца. Тимочка је долина за владе турске била пуста, јер је њом пролазио знаменити војнички пут (*друм*), који је везивао доњо-дунавску низију са Пишем. И не само у турско доба, већ и за време римске владавине водио је њом знаменити калдрмисани пут, који се и данас врло добро очувао од Краљевога Села до старог града Равне. Када је овај крај ослобођен (1833.), плодна долина тимочка привукла

је напред поменута села у равницу, што већ није случај са селима на левој страни Тимоковој.

Становништво је махом старинско, а има приличан број досељеника из Загорја (у Бугарској), који су се населили већим делом почетком прошлога века. Становништво је, према томе, хомогено, сем што *Ново-Корито*, познато и као *Загорско Корито*, припада и по језику и по ношњи и по обичајима — Загорју, те није ни ушло овде у проучавање. У проученој, дакле, говорној области ова су села: а) на левој страни Тимоковој: *Боровац*, *Врбица*, *Мариновац*, *Дреновац*, *Трновац*, *Дебелица*, *Кожељ*, *Мариновац*, *Штипина* и б) на десној: *Мали Извор*, *Селачка*, *Краљево Село*, *Петруша*, *Ошљане*, *Јаковац*, *Јелашница*, *Г. Зуничје* и *Д. Зуничје*. Ну, поред овога, овој области припадају још три села која су ван овога котла, северно: *Г. Бела Река*, *Грлиште* и *Лесковац*. По многоме се може закључити да се ова говорна област пружала северно, преко Вратарнице, много даље. У народу живи предање како је за турске владавине Црна Река била тако пуста од турскога насиља, да у њој „за седам година петао није кукурекнуо“. И доиста, када се баци само летимичан поглед на становништво северно од Средњега Тимока, наћи ће се најразличитијих насељеника како са Косова и Сјенице (као што су на пр. села *Сумраковац*, *Звездан*, *Вражогрнац*, и т. д.), тако и из крајње, источне Бугарске (*Вел. Извор*), из Мораве (на пр. *Леновац*, *Планиница*, и т. д.), из Загорја (*Вратарница* и *Заграђе*), и т. д. Врло је, дакле, вероватно да је овуда живео негда овај исти средње-тимочки елеменат.

Средње-тимочки дијалекат, према томе, обухвата најсевернији крај тимочко-лужничке говорне области¹⁾ те сам му отуда и дао име *северно-тимочки дијалекат*.¹⁾ Пре него што пређем на излагање о средње-тимочком дијалекту, потребне су неколике напомене.

¹⁾ Према подели дијалеката источне Србије од *Д-р А. Велића*.

Главни је смер овоме раду: а) да покаже карактерне гласовне појаве, чиме он одудара од осталих српских дијалеката. Према томе ће се новије гласовне појаве, које долазе утицајем било књижевнога језика било суседних (особито западнијих) говора, само мимогред помињати; б) да покаже најглавније законе у акценту, и в) да утврди данашње стање флексије код именица, придева, бројева, заменица и глагола. После свега доћи ће нешто грађе: народне приповетке и песме.

При обради овога предмета служио сам се само својом грађом (белешкама о језику, народним приповеткама, пословицама, загонеткама, и т. д.), прибираном кроз дужи низ година. При овом раду као углед, нарочито ради бележења гласовних особина, послужила ми је опширна студија Олафа Броха *Die Dialecte des südlichsten Serbiens.*¹⁾

Гласови.

І. Самогласници.

§ 1. Самогласници *a, e, u, o, y.*

а) а. Изговара се, особито кад је под акцентом, као чисто а: *брав; мѣглá* (магла); *обрáз; влáга; ба́ба*, и т. д. Ако није под акцентом, изговор му је врло често нешто мутнији, те се једначи са полугласом: *Бо́гдън* (Богдан); *пѣсѣм* (пасем); *рѣстѣм* (растем); *у́бѣв* (убав, хубав), и т. д. (в. § 3.). Али место овако замућенога а (ѵ) чује се у неким речима или о: *долѣко* (али и: *делѣко*, далеко); *кравáј* (кравај); *кравáјк*; *пачáвра* (пачавра), или е: *при́[ј]етељ* (пријатељ); *патлица́н* (патлицан); *дѣра́к* (тарак); *јегли́ка*

¹⁾ Ова дијалектолошка монографија била је пишчева теза за професорски испит у 1905. години, а сада се овде штампа са врло малим изменама.

(јаглика); *Реџита* (Ракита, име женско); *реџи*]ја (поред *рџи*]ја и *рџи*]ја, ракија); *срченица* (срчаница); *Тали*]јан (Талијан); *чарапа* (чарапа), и т. д. (в. § 3.).

б) е. Самогласник е јавља се у средње-тимочком дијалекту а) место првобитнога е: *десън*; *десница*; *четири*; *небо*; *ведро*, итд. б) место ђ-а: *брег* (ст. сл. брѣгъ); *греј* (грех, грѣхъ); *девер* (ст. сл. дѣверъ); *лѣто* (ст. сл. лѣто); *семе* (ст. сл. сѣма); *сѣ*]јем (сејем); *бел* (бео); *блед* (ст. сл. блѣдъ), и т. д. и в) место старинскога назала ѡ: *брѣме* (ст. сл. брѣма); *вѣме* (ст. сл. вѣма); *врѣме* (ст. сл. врѣма); *девет*, *десет* (ст. сл. девѣтъ, десѣтъ); *жетва* (ст. сл. жѣтва); *ѣме* (ст. сл. имѣ); [j]ези́к (ст. сл. ѡзѣкъ); [j]ечме́н (р. ячме́нь); *клѣтва* (ст. сл. клѣтва); *мек* (ст. сл. макъкъ), *памет* (ст. сл. памѣтъ); *цѣта* (ст. сл. цѣта); *јѣстраб*, *детли́ч*, [j]ереби́ца, и т. д. — У *начѣлник* а је (м. е) свакако унето са стране. Ако е није наглашено, врло често се мути: *сољница* (соленица); *сѣло* (село); *мѣко* (млеко); *сѣстра* (сестра), али мн. *сѣстре* и *сѣстрѣ* вос. једн. *сѣстро* (в. § 3.). У доста случајева место е чује се и: *лѣптер* (лептир); *лѣтнем* (летнем); *селѣн* (селен); *пелѣн* (пелен); *сеница* (сеница); *секира*; *секирче* (секирче); *кесер* (кесер, тесла); *кѣрамида* (кѣрамида); *кѣцеља* (кѣцеља); *ципеле* (ципеле); *шеѣр* (шеѣр), и т. д.

в) и. Северно-тимочко и је, у главном, или од старинскога и: *бѣ*]јем; *бѣсер*; *видело*; *вила*; *вир*; *дивѣак* (дивѣак); *дѣра* (траг); *жив*; *ѣгра*; *ѣгла*, и т. д. или је од старога вокала ѣ: *бѣк* (ст. сл. бѣкъ); *бѣвол* (бѣволъ); *бѣстрѣ* (ст. сл. бѣстрѣ); *вѣдра* (ст. сл. вѣдра); *висок* (ст. сл. вѣсокъ); *рѣба* (ст. сл. рѣба); *сѣрење* (и *сѣрѣње*, — в. § 3. — сир); *сѣрутка* (сѣрутка); *четири* (ст. сл. четѣре); *стѣнем* (styd-), *остѣнем*; *гѣнем* (гѣб-); *брѣшем*, и т. д.

г) о. Акцентовано о изговара се јасно: *носим*; *вѣдим*; *бој*, и т. д. док је неакцентовано замућено, као полуглас са основом ѣ: *дѣ*]јица (дѣјица); *лѣ*ѣво (лопов); *пѣ*лица (полица); *пѣ*ѣак (поѣак), али — *ѣ*ѣво; *гѣ*мица

(гомила); *пѣдина* (подина); *ѡрница* (орница) и чисто — *арница* (в. § 3.). Једино је у *кѡчка* а од *ѡ*.

д) у. Одговара старинском у: *бус*; *југ*; *лук*; *пѣстиња*; *слѣга*; *струк*; *грѣда* (грудва); *кѣка ѡуба*, и т. д. или је постало од старинскога назала ж: *грѣди*; *гѣсле*; *зуб*; *круг*; *купина*; *мѣдър* (мудар, мждръ); *орѣжје*; *мѣка*; *рукá*; *субѡта*; *крут*, и т. д. Само је у *кѡкѡљ* (ст. сл. *кѡкѡљ*) о м. ж, што је, по свој прилици, асимилација према вокалу (о) у идућем слогу.

§ 2. Вокали *р* и *л* (*г*, *л*).

а) *р*. Очувало се свуда: *дрѡ*; *крѡ*; *прѡ* (прст); *крн* (крњ); *кѣрина* (крпа); *огрѡк* (ст. сл. *огрѣлик*); *ѡрѣсем*; *поврѡ*; *срмá* (грч. *συρμα*); *триѣза* (даћа, грч. *τράπεζα*); *крѡ* (крст, грч. *κριστός*); *Вртоломѣј* или *Вртоломá* (Вратоломије, грч. *Βαρθολομαίος*); *свекрѡ*; *смрт*, и т. д. — Ако се после консонантнога *р* изгуби помућено а (ѡ), особито у брвом говору, те се стѡку *р* + *сопс.*, онда *р* добија функцију вокала (г): *рѣи|ја* (ракија); *рѡта* (работа); *рж* (раж); *рженница*; *ржѣ* (ражањ); *рѣи|ја* (хартија); *Мртѣнци* (Мратинци, лат. *Martius*), и т. д. (в. § 3.). Тако исто: *прут* (пѣрут, прѣут, Ц. Г.).

б) *л*. (*л*, *л*). Вокално *л* очувало се потпуно онде где је било и у старини: *ѡна* (вуна); *ѡл* (вук); *ѡчѣг* и *ѡчѣг* (према *ѡчѣим*); *ѡчѣм* (вучем); *гѣтам* (гутам): Он га *гѣтѣл*; *гѣч* (ст. сл. *гѣчкѡ*); *гѣчѣње* (ст. сл. *гѣчѣнѣ*); *гѣчѣм*; *дѣбок* (дубок, ст. сл. *дѣбокѡ*), али и *дѣбок*, *дѣбина*: Грмѣ *ѡѡдѣбин*; *дѣбок* и *дѣбина* (ст. сл. *дѣбина*); *бѣá* (буха, ст. сл. *бѣá*); *бѡсѣрина* (бухосерина); *дѣбѣм* (дубем, ст. сл. *дѣбѣж*); *дѣжѣн* (дужан); *Дѣжѣн* сѣм ти; — *жѣна* и *жѣна* (жуња); *Жѣне* (име селу); *жѣт* (жут, ст. сл. *жѣтѣ*); *жѣтѣца* (болест); *жѣтѣло* (жутило); *жѣтѣ|јѣм* (жутиѣм); *жѣтѣница* (биљка; болест); *жѣч* (жѣч, ст. сл. *жѣчѣ*); *жѣчка* (жѣчка); *кѣк* (кук), *кѣн*, (кун);

к^лнѣм (ст. сл. клѣнж); к^лѣца, 3. л. једн. (ст. сл. клѣцати); к^лч^ина (кучине); к^лч^ињ^ав^е; м^лзѣм (музем); п^лн (пун, ст. сл. плѣнѣ); п^лж^анка (пужевка); п^лж (пуж); с^лз^а (суза); с^лн^це (сунце, ст. сл. слѣнце); т^лс (туст), и т. д. Вокално л може каткада постати и од консонанта л, ако после њега, пошто испадне полуглас (в. § 3.), дође који сугласник: с^лн^оп^аца поред сл^ьн^оп^аца и сл^ьн^оп^аца (сланопађа, *Ruzus amygdaliformis*, — јер зри када слана пада); в^лк^но, (уз в^лк^но, влакно), али рl. в^лк^на; п^лт^но (уз п^лт^но, платно), али рl. п^лт^на; к^лт^лц (уз к^лт^лц котлац), и т. д.

Вокално се л замењује врло често са у у селима на западној граници Средњег Тимока (на пр. у Мариновцу и Кожељу): в^уна, к^уч^ина и т. д. али се у целом Тимоку чује само: ј^абука и Б^угарин м. ј^аб^ука и Б^угарин (ст. сл. ш^бл^ька, Б^лгаринѣ). Приметно се у новије доба осећа замена вокалнога л са у не само у напред поменутих селима, већ и у селима на путу што иде тимочком долином.

§ 3. Полуглас (ь).

Појава полугласа у северно-тимочком дијалекту јесте једна од његових најмаркантнијих особина, која му даје нарочито обележје међу осталим нашим дијалектима. Јер, док су се остали највећим делом „подмладили“, заменивши полуглас пуним вокалом (а), дотле се полуглас овде потпуно очувао. Северно-тимочки нам дијалекат својим полугласом представља старији ступањ српскога језика. Полуглас је, врло рано, отпао свуда на крају речи, али се за то очувао, не увек, у средини речи, пошто је сведен од старијих з и њ на један полуглас, који се бележи овде са ь. Као правило за првобитни, примарни полуглас вреди оно исто што

и за замену полугласа чистим а у већем делу српског језика. Полуглас се одржао у затвореним, а испао у отвореним слоговима. Али се ово правило, због неосудређености отворених и затворених слогова, не може провести свуда, те ће бити поузданије правило: полуглас се очувао онде, где би се, кад би испао полуглас, стекао скуп сугласника, које је тешко изговорити. Како се очувао полуглас у северно-тимочком говору, најбоље ће се видети из даљних примера: *мъгла* (магла, ст. сл. мъгла); *тѣно*, *тѣнинá*, *тѣнѣца*; *дѣн*, *дѣнѣска* (ст. сл. дѣнь); *цѣкло* (стакло, ст. сл. стѣкло); *цѣкла* (наочари); *цѣклим* се (сијам); *дѣшти* и *дѣштерја* (кѣи, ст. сл. дѣшти); *сѣн* (сан); *дѣска* (даска); *лѣжа* (лаж); *лѣжа*; *лѣжем*; *пѣс* (пас); *бѣз бѣзбѣвина* (зова); *вѣшкá* (уш, ваш); *зѣва*, *зѣвѣца* (заова); *лáкѣт* (лакат); *мѣс* (маст, ст. сл. мѣстѣ, лат. *mustum*); *нóкѣт* (нокат, ст. сл. ногѣтѣ); *чѣбѣр* (чабар, ст. сл. чѣбрѣ); *чѣбѣрѣак*; *опѣнѣк*, рl. *опѣнѣци* (опанци); *нѣчеи* (наѣве); *бѣчва* (бачва); *чѣшѣлѣ* (чешаљ); *стрѣшѣлѣ* (стршљен); *пáсѣмѣце* (пасмо); *чѣсѣлѣница* (чисаоница); *јáгѣнѣци* (јагањци, ст. сл. агнѣць); *оцѣт* (оцат, ст. сл. оцѣтѣ, лат. *acetum*); — све именице на -ѣц: *колѣц* (колац); *дѣвѣзѣц* (дѣвѣзац); *кѣвѣсѣц* (кѣвѣсац); *конѣц* (конац); *лимѣц* (крупник); *скáкѣц* и *скѣкѣц* (скакавац); *мртѣвѣц* (мртвац), рl. мртѣвѣци и мртѣвѣци; *сѣнѣц* и *сѣнѣц* (санац); *сивѣц* (сивац, врста крушака); *слѣпѣц*; *тенѣц* (генац, вампир); *попѣц* (попац); *кукѣлѣц*, рl. *кукѣлѣци* (кукѣлац); *ѣунѣц* (ѣунац, сулундар); *Бѣрѣвѣц* (Боровац, село); *враѣц*, *врѣпѣц* и *врѣц*, рl. *врѣци* (вѣрабац); *удѣвѣц* (удовац); *јѣмѣц* (јѣмац). итд., или: *стáрѣц* (старац); *магáрѣц* (магарац); *јáрѣц* (јарац), и т. д. где ѣ може и испасти, те: *старѣц*, *магáрѣц*, *јарѣц*. — Речи на -ѣк: *пѣпѣлѣк* (диња, пипун, лат. *perо*); *јѣчѣмѣнѣк* и *ѣчѣмѣнѣк* (јѣчѣмѣчак); *дѣмѣк* и *домѣк* (dim. од дом); *сѣнѣк* (санак); *пѣсѣк* и *пѣсѣк* (пѣсак); *Трѣсѣк* (вис) и *трѣсѣк* (трѣсак); *крѣтѣк* (крѣтáк); *крáтѣк* (крáтáк); *ниѣк* м. *ниѣк* (ниѣзак); *плѣтѣк* (плѣтáк); *рѣтѣк* м. *рѣдѣк* (рѣдáк); *тѣнѣк* (танáк);

тѣшьк м. *тежьк* (тежак); *гѳрък* (горак), итд. — Придеви на -ън: *бѣсън* (бесан); *бѳлын* (болан); *вѣрън* (веран); *врѣдън* (вредан); *грѣшьн* (грешан); *грѳзын* (грозан, ружан); *рѣвън* (раван); *сладокусън* (сладокусан); *жѣлын* (жалан); *пѣметън* (паметан); *крѣпын* (крупан); *лѣсън* (ласан); *тѣсън* (тесан), и т. д. — Заменица сав гласи съв,, а у въздѣн — въс. Полуглас код глагола, на пр.: *одѣнем*: Очу да *одѣнем* мѣлко; *мѣкнем* (макнем) и сложени: *зѣмѣкнем* (замакнем); *нѣмѣкнем* (намакнем); *примѣкнем* (примакнем); *домѣкнем* (домакнем); *одмѣкнем* (одмакнем); *рѣзмѣкнем* (размакнем); *сѣнем* (сахнем); *усѣнем* (усахнем); *пресѣнем* (пресахнем); *исѣнем* (исахнем); *нѣтѣкнем* (натакнем): *Нѣтѣкѣл* јѣгѣе на ржѣъ; *шѣпнем* (шанем): *Што шѣпчеш?* — *сѣвене*, 3. једн.; *сѣвнѣло се*, *сѣвинѣало* (сване, свануло се), и т. д. према *тѣвно*, *стѣвнѣло се* (аналогѣја по супротности значења речи), као што је, без сумѣе, и *нѣчѣс* према *дѣнѣс*; -*тѣпкам* (тапкам); *жѣзнем* (жазнем, жигнем); *ишѣл* (ишао); *дошѣл*; *цѣтѣ*, 3. једн. (цвати, цавти, чак.); *дѣвани*, 3. једн. (звони, звечи м. дѣвѣнѣ), али увек само *дѣвѣнѣтѣрка* (овца што носи звонце).

Између именица мушкога рода без наставка у номинативу једине и постпозитивних чланова (-н, -в, -т) увек је полуглас: *чѳвѣкѣ-в*, *чѳвѣкѣ-т*, *чѳвѣкѣ-н*, а тако и после других адјективних речи: *мѳви*[ј]ѣ-в, *мѳви*[ј]ѣ-т, *мѳви*[ј]ѣ-н; *тѳви*[ј]ѣ-в, *тѳви*[ј]ѣ-т, *тѳви*[ј]ѣ-н; *дѳбри*[ј]ѣ-в, *дѳбри*[ј]ѣ-т, *дѳбри*[ј]ѣ-н, и т. д. — Полуглас је у *дѣнѣ-с* (данас), *дѣнѣ-ска* (данаске), *нѣчѣс* (ноѣас), *нѣчѣ-ска*, *јесенѣ-с* (јесенас), *јесенѣ-ска*, врло стар, стар као и у напред поменим примерима.

Полуглас у предлогу *сѣ*, кад је у сложеници, задржава се, ако би се његовим испадањем стекла група сугласника, тешка за изговор: *сѣши*[ј]ѣм 1. sing. (сашијем); *сѣдѣи*дам (сазидам), али: *сѣи*[ј]ѣм (савијем); *згорѣм* (згорим); *ствѳрим* и *сотѳрим*; *стѣрим*, и т. д. У *сѳбу*[ј]ѣм (изујем), неће бити о од ѣ, већ из *с+ѳбу*[ј]ѣм. Тако исто биће и :

сoбepém (саберем) из с + *oбepém*, одатле *сoбóр* (поред збор), а према оваквим примерима и : *сoмeљем* (самељем); *сoбиштим* (саопћим); али *сoвет*, *сoвeту*[j]eм (савет, саветујем), биће, по свој прилици, стран утицај (можда утицај црквеног језика).

У предлогу *кьм*, *кьм-то* полуглас се држи: Дојдете *кьм* нас. — Он ћимну с рúку *кьмто* мене.

Полуглас испада, на пример, у: *шњeвам* 1. sing. (сањам); *плáдне* (подне); *плáдниште* (пландиште); *плáдну*[j]eм; *ици* (pl. од *аьс*); *злo* (ст. сл. зьло); *спим* (спавам); *тáца* (ст. сл. пьтица); *чeла* (ст. сл. бьчела); *чeнúца* (ст. сл. пьшеница); *стo* (ст. сл. сьто); *крúшка* (ст. сл. кроушька); *oвцá* (ст. сл. овьца); *бьчва* (бачва, ст. сл. бьчьва); *пóтка* (потка, ст. сл. потька); pl. на пр. од *јунúц*, *колúц*, *слeпúц*, — *јунци*, *кóнци*, *слeпци*; од *рeтьк*, *гóрьк* — pl. *рeткú*, *гóркú*; од *бeсьн*, *тeсьн*, *вpeдьн*, *грeшьн*... pl. *бeсни*, *тeсни*, *вpeдни*, *грeшни*. У *тóрник*, са отпалим полугласом, отпало је и *в* (вьтор-).

Многе су речи, док се полуглас држао на крају речи, имале групу сугласника испред крајњeга полугласа. Отпадањем полугласа на крају речи, речи су се свршавале групом сугласника које је тешко било изговарати. Тога ради јави се млађи, секундарни, полуглас међу њима, који се и данас држи. Тако је, примера ради, придев *дoбap* гласио у то старије доба *дoбpь*, а доцније, пошто је *ь* отпало на крају речи, тај придев у севернотимочком говору гласи *дoбúр* (са „непостојаним“ *ь*). Ево још неколико примера: *пькúл* (пакао, ст. сл. пьклъ); *пьпúр* (папар, ст. сл. пьпpь, лат. *piper*, грч. *πέπερι*); *чьбúр* (чабар, ст. сл. чьбpь); *вeпúр* (вепар ст. сл. вeпpь); *вóськ* (ст. сл. вoськь); *вeтúр* (ветар ст. сл. вeтpь); *кoтúл* (котао, ст. сл. котлъ); *мúсьл* (мисао, ст. сл. мьслъ); *мóзьк* (мозак, ст. сл. мoзькь); *óгьн* (огањ, ст. сл. oгнь); *óдúр* (одар, ст. сл. oдpь); *пeтúл* (петао, ст. сл. пeтлъ); *вúтúл* (витао, ст. сл. витлъ); *сврдúл* (сврдао, ст. сл. свpдлъ): *Гмúтúр* (Митар,

лат. Demetrius); *Пѣтър* (Петар, ст. сл. Петръ, грч. *Πέτρος*); *пѣсън* (песан, песма, ст. сл. пѣснь): *Мъгдалѣна* мѣ у *пѣсън* запѣла; — *гáбрь* (граб); *плѣсъь* (плесан, ст. сл. плѣснь); *бѣистър* (бистар, ст. сл. бѣмстръ); *остър* (општар, ст. сл. остръ): *рѣкъл* и *рѣкъл*; *утѣкъл*; *пѣкъл*; *сѣкъл*; *грѣбъл*; *нѣткъл* (на-такао); *вѣкъл* (вукао); *облѣкъл* (обукао); *сѣдъл*; *пáдъл* и т. д.

Али групе сугласника *ст*, *шт*, *зд*, *жд*, нису развили полуглас: *лис* (лист), *прс*, *крс мѣс* (маст, лат. mustum), *гроз* (грова), *веш* (вещт), *дѣж* (дажд), и т. д.

Самогласници *е*, *а*, *о*, ако нису под акцентом, „муге се“. Тако:

а) полуглас м. *е*: уз *ка̀мење* чује се *ка̀мьѣње*, али пом. sing. *ка̀мен*; *чь̀ло̀* (чело): Удари га у *чь̀ло̀*; *земља̀* и *земја̀*, али: *у̀зьм* (у земљу): Врљај *у̀зьм*, ако оч да имаш; — *на̀зьм* (на земљу); *од̀зьм*: Удари га *од̀зьм*; *пóд̀зьм*; *вѣ̀дѣ̀ни́ца* (воденица); *млѣ̀ко̀* (млеко); *сѣ̀стрá* (сестра), али pl. *сѣ̀стре* и *сѣ̀стрѣ*, voc. *сѣ̀стро*; *дѣ̀дѣ̀-Бóрђа* (деда-Борђе); *зѣ̀јтѣн* (зејтин); *мѣсѣ̀ц* (месец); *пáзѣ̀те*, али *пáзѣ̀те* (пазите); *истрѣ̀зѣ̀л се* (истрезнио се), и т. д.

б) полуглас м. *а*: *тѣ̀вáн* и *товáн* (таван); *квѣ̀сѣ̀ц* (квасац); *скѣ̀кѣ̀ц* (скакац); *сѣ̀нѣ̀ц* (санац); *Мѣ̀рђи́та* (Маргита, лат. Margarita); *кѣ̀мѣ̀на* (камина), али: *ка̀мен*, *ка̀мьѣ̀ње*; *јѣ̀јѣ̀* (јајце), али pl. *јá̀јѣ̀*; *зѣ̀јѣ̀м* (зајам): *Зѣ̀јѣ̀м* брашно врча; — *бѣ̀штá* (башта, отац), али *бáштѣ̀на*: Овој је моја *бáштѣ̀на*; — *кѣ̀трáн* (катран); *кѣ̀трѣ̀нѣ̀к* (катранак, врста цвећа, зове се и *развалѣ̀-род*); *кѣ̀трѣ̀нѣ̀ца*; *шѣ̀рѣ̀н*, *шѣ̀рѣ̀н* и *шерѣ̀н* (шарен); *лѣ̀дѣ̀вѣ̀на* (хладовина); *ме[ј]ѣ̀нѣ̀[ј]а* (механѣ̀ија); *мушкѣ̀рѣ̀* (мушкарче); pl. *мушкѣ̀рѣ̀цѣ̀*; *Дѣ̀вѣ̀áн* (Дамњан, лат. Damianus); *пѣ̀вѣ̀с* (појас), pl. *пѣ̀вѣ̀си*; *зáпѣ̀т* (запат, приплод), али: *пáтѣ̀м*: *Пáтѣ̀м* стоку, док: *пѣ̀тѣ̀л сѣ̀м*; *мѣ̀рáма* (марама); *кѣ̀лѣ̀п* (калуп); *гѣ̀зѣ̀лѣ̀к* (газдалук), али *гáзда*; — *кѣ̀лѣ̀бѣ̀лѣ̀к* (калабалук); *мѣ̀нáра* (манара, секира); *Бóгдѣ̀н* и *Бóгдѣ̀н*

¹⁾ Дијакритичне знаке употребљавам на овом месту; даље врло ретко, из техничко-штампарских разлога.

Док се вокали *а, е, о* замућују кад нису под акцентом, дотле *и* и *у* са своје особености, као год и у руском језику (*и, ы, у*), нису изложени сличној гласовној промени. Вокално се *у* (ређе *и*) у страним речима, поглавито у речима узетим из турског језика, мути: *зѣбѣн* (зубун, tunicae genus); *чивилѣк* (чивилук); *кѣлѣбѣлѣк* (калабалук); *кѣлѣи* (калуп); *јестѣк* (јастук); *аргѣтлѣк* (аргатлук); *резилѣк* (резилук); *инѣцилѣк* (инацилук); *јенѣѣк* (јанѣк), али: *кулѣк* (кулук). У множини све овакве речи задржавају полуглас: *зѣбѣње, чивилѣци, кѣлѣи, јестѣци, јенѣѣци*, и т. д. И чисто народне речи са турским завршетком *-лук* имају полуглас (*-лѣк*): *лѣповлѣк* (лоповлук); *гѣдѣлѣк* (газдалук); *пи[ј]ѣлѣк* (пајалук, и т. д.

Полуглас је мутан вокал, коме је у основи кратко *а*. Бележим га са *ѣ*, било да је од примарног *ѣ* или *ѣ* (јер се подједнако овде изговарају), било да је секундаран или од замућеног *о, а, е*. Али има случајева где је полуглас замењен пуним вокалом. Тако, на пример, каже се увек: *благ-ден* (благ дан); *Велиг-ден* (Велигдан, Ускрс), али: *Петрѣв-дѣн, Гмитров-дѣн*, и т. д. Свакако је ово утицај црквенога језика. У *ѣсом* (осам) секундарни полуглас (м. *осѣм) је замењен са *о* свакако према вокалу у првом слогу; према *ѣсом* има и *сѣдом-седам* м. *сѣдѣм. У *ложѣѣца* (старије лѣжица) у место полугласа је чисто *о*, које је, као аналошка појава из *ожиѣца* и *лжиѣца* (контаминован облик), млађа појава, можда из књижевног језика. Познати гуптер *дѣждѣвѣњѣк* или (старије) *дѣждѣвѣњѣк* зове се овде *деждѣвѣњѣк* или *деждѣвѣник*, те је полуглас замењен чистим *е* (реч је сложена из *дѣжд-дажд*). Биће и овде једначење полугласа према вокалу *е* у идућем слогу. — У *Пѣвол* (Павле, поред *Пѣвѣл, Paul*) *о* је место секундарнога полугласа. — У *вѣздуѣк* (ваздух, ст. сл. вѣздоухѣ) *о* је по свој прилици из црквенога језика. У *ѣибѣн*

жбан, цбан), речи иначе тамна постања, и стоји м. њ (ст. сл. чѣбанъ). — У четѣм (читам, ст. сл. чѣтѣ) е м. њ: „Прквѣрка-та четѣ, четѣ кѣко поп“, али чује се само: чѣсѣлница (чисаоница). — У зовѣл о је према презенсу: зовѣм. У соберѣм (саберем), собѣр (сабор), собѣ[ј]ем (изујем), и т. д. о није од њ, као што је речено. — Према придевима на -овѣн: јѣдовѣн (јадован), куѣовѣн (купован), и т. д. постало је љубѣовѣн, а према овоме: љубѣѣ (љубав), љубѣѣник (љубавник). Дакле није о из њ, нити је то утицај црквенога језика (Maretić, *Gram.* р. 88.).

Врло ретко се чује у основи полугласа е, то обично бива у селима ближим Заллавку: чѣбѣр (чабар); чѣбѣрѣак (чабарѣак); вѣѣр (ветар); вѣѣр (венар); метѣр (метар; дѣштерјѣ (кћи); Гмѣтѣр (Митар, лат. Demetrius), и т. д. — Можда је ово ѡ производ једначења самогласника.

Али се полуглас, особито у селима на левој обали Тимоковој (на Тупижници): Мариновцу, Кожељу, Мањинцима, ит.д. где је утицај западнијих говора (у којима је ѡ = а) јачи, ближи изговору чистога а (бележим га са а^ѡ) удаѡвѣца (удовица); вѣраѡш (варош); вѣдаѡница (воденица); бѣваѡлица (биволица); сѣраѡв (сиров); Пѣрат (Пирот); лаѡдаѡвина (хладовина); паѡлаѡвѣн (половина); паѡѣѡва (поѣѡва); млаѡкѡ (млеко); саѡстрѡ (сестра); маѡтѣка (мотика); саѡлѡ (село); мѣсаѡц (месец), заѡјтѡн (зејтин), и т. д. Из ових се примера види да замена полугласа обухвата и најмлађи полуглас (замућене: а, е, о), а да не говорим о старијем полугласу: бѡчѡва, дан, нѡчѡви, опѡнак, и т. д. Али се место замућенога а чује и чисто скоро е (бележим га са е^ѡ); деѡруѡвѣ[ј]ем (дарујем): „Цар деѡруѡл Цѣганина“, али: дар; деѡдем поред даѡдем (дадем; али: „Дѡј-ми“. — Бѡгдеѡн поред Бѡгдѡѡн (Богдан); шѡрѡн, шѡрѡн, (шарен). Особито ово бива од замућенога а, ако се испред њега налази ј: јеѡјѡѡ поред јѡјѡѡ, али рл. јѡјѡѡ; јеѡрѡм поред [ј]ѡрѡм (јарам); [ј]ѡѡнѡѡк (јанѡѡѡк); [ј]ѡѡ-

ребѹца (јаребица); је^сен (јасен, fraxinus); [j]е^стѣк (јастук); [j]е^стегѣн (јатаган); [j]е^сшмак (јашмак); [j]е^срѹца (јарица), и т. д.

II. Сугласници.

§ 4. Сугласници *ђ* и *ћ*.

а) *ђ*. Сугласник *ђ* чује се у туђим речима, особито место *г* испред меких вокала *е* и *и*, као: *Ђорђа* (Ђорђе, грч. *Γεώργιος*), *Ђора*, *Ђока*, *Ђерго*; *ванђели*[j]е (јеванђеље, грч. *εὐαγγέλιον*); *калѹђер* (калуђер, грч. *καλόγερος*); *литурђи*[j]а или *летурђи*[j]а (летургија, грч. *λεωτουργια*); *мађи*[j]е (магије, грч. *μαγία*); *Мърђита* (Маргита, лат. *Magarita*); *Ђѹра*: »Бóльн *Ђѹра* у горѹце лежѹ«; — *Ђѹрђевдѹн*; *ђул* (ружа): »*Ђул* се рóни, по девóђћу пáда«; — *ђнђел* (анђео, грч. *ἄγγελος*); *Анђелина*: »*Анђелина* вóду љѹла;« — *леђен* (леген): »*Једнá нóси вóду у леђен*«; *ђемѹ*[j]а (ђемија): »*Па ју тѹри у ђемѹ*[j]е«; — *ђемиѹ*[j]а: »*Ђемиѹ*[j]е, брáђћа да сте!« *Рђнђел* (Аранђел); *дизђин* (дизгин): »*Сѹ*стрá му дизђин држѹ*«; — *ђидѹ*[j]а: »*Јунáче, лѹда ђидѹ*[j]о! и т. д. али врло ретко и: *ѹирѹил* (ђурђевско јагђе); *Баја-Ђора* (Баја Ђора); *Рђнѹл* (Ранђел — Аранђел), или *пáнауѹ* (панађур, грч. *πανήυρος*).

Као год у страним речима, тако се *г* палатализира (умекшава) испред меких вокала *е* и *и* у *ђ* и у чистим народним речима, без обзира на порекло вокала *е* и *и*. Изговор му је у том случају, као чисто *ђ* на пр. у *нóђе* — *ноге*, као год у *вође* (*duces.*). Примери су многобројни: *óбга* (кора за питу), pl. *óбђе*; *слѹга*, pl. *слѹђе*: »*Цар си прáти две вёрне слѹђе*«; — *верѹга*, pl. *верѹђе*: »*Узёте ти деветóри нóжи, и на нóжи стострѹђе верѹђе*«; — *дѹга* — *дѹђе*; *залóга* (обојак) — *залóђе*; *товáга* — *товáђе* (тојага); *снагá* — *снађе*; *глођинѹђе* (глогиње); *бођинѹ* (богиње); *ђѹжа* (ђица): »*Од две ђѹже чѹбѹр винó*«; *ђѹнем* (гинем), *пођѹнем*:

„Мúшко чéдо да ти по^шúне!“ — *δλγ*, *δλ̄ψι*, *δλ̄ψε*, (дуг); *δρúψι* (други): „*Δρúψι* сьм му у селин врѣла, селин сьне, он за мен да сьне,“ и т. д.

У речима: *ψак* (грч. *διάκονος*, лат. *diaconus*), *ψачé*, *ψáκон*, *ψíвол* (ђаво, грч. *διάβολος*, лат. *diabolus*), *ψаволúт* — *ψ* је из *δ* и *ј* које је постало из *и*. Тако исто и у *ψúђе* — људи (ст. сл. людие), а можда и у *тилúђе* (задњи део сепире, *τúλψт*, ст. сл. тьлть), док је од *гроз* (грозд), рл. *грóзје* и *грóјзе*, од *гвоз* (гвозд), *гвóзје* и *гвóјзе*, рл. *гвóјза* (справа за хватање курјакá, лисица и т. д.).

б) *ћ*. Што је речено о консонанту *ψ*, вреди и за *ћ*: ако, у страном речима, дође *к* испред мекких вокала *е* и *и*, умекшава се у *ћ*: *ћéса* (кеса): „Турí пáре у *ћéсу*“: *ћисér* (кесер, тесла); *ћеремúда* или *ћиремúда* (ћерамида, грч. *κεραμис*); *ћелеаúр* (добит), *ћелеаúрим*; *ћетén*; *ћелú|ја* (грч. *κελλιον*); *Тúрил* (грч. *Κύριλλος*); *ћéбе*: „Под јестьче шьренó *ћéбе*“; — *ћи|јьмéт* (кијамет); *ћилér* или *ћелér*; *ћúнцила*; *ћирú|ја* (кирија), *ћиричú|ја*; *терћú|је* (тергије): „Па ју тýри у *терћú|је*“, и т. д.

У домаћим речима ово је умекшавање (палатализовање) грленога *к* испред *е* и *и* потпуно изведено свуда, па ма кога постанка били вокали *е* и *и*. Изговор му је, на пр. у *мéће рúђе*, (мекке руке), као го' *ћ* у *мéћé* (ставља) и *врúђе* (*fervide*) у нашем књижевном језику. Примери: *Тéва* (Кева); *ћевтú*, 3. sing.: „*Терúша* - на *ћевтú*“; *дьскá*, рл. *дóске*: „Не глóцу ме *дóске* јаворóве“; — „Тудéк íма *дóске* чамовíте“; *кúка*, рл. *кúке* (т. ј. куке); *рукá*, рл. *рúке*: „У *рúке* му мéден дудúк“; — *стострúке*: „У *рúке* му *стострúке* верíђе“; — *мóрске* (морске): „Вéце су је *мóрске* пи|јáвице“; — *борúке*: „Бор си *борúке* говори“; — *тéшке* (тешко): „*Тéшке* су ми, мáле, тво|јé рéчи“; *прилúка* — *прилúке*: „По *прилúке* Стојán бéше“; — *брáтке* (voc. sing.). „Што ми, *брáтке*, па тьвѣán мирúше?“ — *ћú|јьвица* (кихавица); *Загорћиња* (Загоркпња): „Кóло вóди Мпља *Загорћиња*“; — *ћипú*, 3. sing. *ћипúл*: „*Типúлу* вóду донóси“; — *ћúла* (кила); *ћú|јьм*

(кихам); *кисел* (кисео); *киселица*, *кисѣлица* (киселица), *кисељак* (кисељак); *кита* (кита): Свиљне *ките* коњу до копите; — *китим* (китим); *накитим* (уз *накитим*): Белá Рáда *накитена*; — *кинем* (кидам), *откинем*: *Откину* си *здрáвц*; — *китат* (китаств): *смиљ китат*; *кишовит* (кишовит): Тај ми *годин кишовита* бéше; *Рекита* (Ракита); *кимам* (кямам); *накимнем*: С дéсну ти *руку накимну*; — *рѣкѣ*[ја] (*рѣкѣ*[ја], *рѣкѣ*[ја]): *Година* ти понéла *вино* и *рѣкѣ*[ју]; *кѣрка*, рл. *кѣрке*; *врѣчка* рл. *врѣчке*; *лањски*; *неки* (неки): Има л' туј *неки*? — *штѣркиња* (штѣркиња, грч. *στειρα*); *дѣмке* (вос.): *Дѣмке* - ле, нигде ли те нѣма! — *попѣшка* (и *попѣшка*). рл. *попѣшке*; *дѣпка*, рл. *дѣпке* (рупа); *секира* или *сикира*; *тике* (теке): О мéсече, цáрев невёрниче, што нѣ грé[j]еш цáру на вечѣру, *тике* грé[j]еш ајдѣком по гóру? — *свѣки* (сваки): *Свѣки* дѣн му иде на рѣвину (гроб), и т. д. Ну ако се испред *ке* и *ки* нађе *ц*, умекшавање се не врши, јер су *ци* тешки за изговор: *винци суд*, *винце чаше*, али *вињски суд*, *вињске чаше*; *свинци опѣнци*, али: *свињски* (или *свињски*) *опѣнци*.

Ако се десе испред грленика к меки сугласници: *ј*, *љ*, *њ*, онда се к умекшава у *к*, као што се види из ових примера: *девојка* (девојка): *Валила* се *Севди*[ја] *девојка*; *девојкин*: Што цвѣлиш *девојкину мајку*? — *мајка* мајка): За њу *мајка* жáлно жáли; — *жујка* (жујка); *дуња* (дуња): Нѣсдила *дуње* и *јабуке*; *Милојка* (Милојка); *сојка* (сојка): Крепити *сојка* по брáниште; — *Станојка*; *старојка*: *Старојка* појде, сна[j]ѣ нарѣча; — *ујка* (ујка): Сме[j]ѣм се на *ујку* *Ивана*; — *Еврѣјка*; на до-*крајку* (на крај крајева); *бѣлка*; *вешаљка* поред *вешаљка*, (вешаљка, мост); *вузаљка* (вузаљка, клизалиште); *жељка* (жељка, корњача); *зељка* (зељка, глава купуса); *кудељка* (кудељка); *метаљка* (метаљка, некаква очна болест); *невестуљка* (невестуљка, невестица, ласица); *прзаљка* (прзаљка, клизалиште); *путпудаљка* (путпудаљка, препе-

лица); два *пѹпљѣа* (*пѹпљѣк*, диња, пипон); *рукѣа* (рукољка, рѹковѣд); *савѣа*, *сѣѣа*, *совѣа* (савсљка, чунак); *сидѣа* (садиљка, садилица); *сивѣа* (сивуљка, сивуљица); *сисаа* (сисаљка, сисалица); *чешаа* (чешаљка, чешаља); *шилѣа* (шилѣкам се); *штипаа* (штипаљка); *дрдаа* (дрдањка); *путаа* (путањка, путања); *свиња* (свињка, игра); *сења* (сењка, сенка); *Северѣа* (Северинка), и т. д. — Али после *ш* и *ч* остаје *к*: *виљушка* (виљушка); *виторошка* (виторога крава); *вртѣшка* (чигра); *жѣшка* (жижак); *кокошка* (кокош, рл. *кокошкаа*); *љуљашка* (љуљашка); *мишка* (мишица); *опашка* (реп); *острѹшка*; *гмења*; *врача* (врачара); *ћѣнка*, и т. д., док рл. *виљушкаа*, *вртѣшкаа*, *врачаа*, и т. д.

Примера за *ћ* од *тј* има само у *домаћѣн* или *домајћѣн*, али се чује и као *к* (у рус. јез.) испред меких вокала: *домакѣн* или *домајкѣн*. — Поред облика *дѣшти* чује се често *ћѣрка*, *ћѣра* поред *кѣрка* и *кѣра*. Уз облик *домаћѣн* чују се и ови, где је *ћ* од *т* и *ј* из *и* (*тј*): *брајћа* и *браћа* (ст. сл. братиѣ), *цвѣће* и *цвѣјће* (ст. сл. цвѣтѣи), *трѣћи* и *трѣјћи* (ст. сл. третиѣ), поред: *цвѣјкѣ* и *трѣјкѣ*. Као што се у новије доба осећа тежња, да се не умекшавају грлени *к* и *г*, те се, на пример, место *рѹће* (што је најобичније) чује и *рѹке* или *рѹкѣ*, тако се и у *домаћѣн*, *цвѣће*, *трѣћи* и т. д. јавља и *к* или *к* место *ћ*: *домакѣн* или *домакѣн*, *цвѣјке* или *цвѣјкѣ*, и т. д. Отуда и *сѣрке* или *сѣркѣ* место обичнијега *сѣрће* (или *оцѣт*).

Ако испред *ћ* (од *к*) дођу *л* или *н*, и они се умекшавају: *н* у *њ*, *л* у *љ*: *доколѣње* (доколенке, чарапе до колена); *калѣнка*, рл. *калѣње* (буба); *котлѣнка*, рл. *котлѣње* (ракија што се даје као кирија на казан за печење ракије); *лѣнка* — *лѣње* (voc. sing.); *мѣшѣнка*, рл. *мѣшѣње*; *прѣнка* — *прѣње*; *стрѣнка* — *стрѣње*; *црѣнка* — *црѣње*; *нѣнка* — *нѣње* (voc. sing.); *Северѣнка* — *Северѣнѣчи*; *Нѣнка* — *Нѣнѣчи*; *бѣлка* рл. *бѣље*; толка — *тѣље* — *тѣље*; *овѣлко* — *овѣље* — *овѣље*, и т. д. —

У *сѣња* најпре је било *сѣнка*, па одатле множина *сѣње*, одакле је *њѣ* (односно *ѣ*) прешло и у номинатив јединине: *сѣња*. Тако се поред правилног *банка* чује и *дѣња* (од *бѣње*).

Сугласник *н* испред *ѣ* (од *к*) палатализује се и онда, ако га раставља *с*: од *винó* наставком *-ски* има *вѣњски*. Али, ако грленик *к* није умекшан (због преласка сугласника *с* у *ц*), онда се држи *н*: *вѣнцко* буре, *лѣнцко* лѣто, *вѣнцки* судове, *лѣнцки* снѣгове, *свѣнцко* месо, и т. д.

§ 5. Сугласници *џ* и *џ*.

Од нарочитог су значаја сугласници *џ* и *џ*. Прастари скупови сугласника *dj* и *tj*, који су различито замењени у словенским језицима, дали су у овом дијалекту свуда: *dj* — *џ*, *tj* — *џ*: *меџа* (међа), *свечџа* (свећа). Консонант *џ* од *dj*, на пр. у *меџа*, изговара се потпуно као *џ* у *џак*, *џамџ*[j]а, *оџак* и т. д.; а *џ* (од *tj*), на пр. у *свечџа*, као *џ* у *џаша*; или *џ* у *плџка* — плеће, као *џ* у *мџка*. У новије доба, особито у западном крају (у селима по Тушижници), приметно се *џ* и *џ* замењују са *ѣ* и *ѣ*: *веѣа*, *свеѣа*. — Многобројни су примери у којима се ова, свакако старија, форма *џ* и *џ* може потврдити. Тако:

а) за *џ*: *веџа* (веђа): *Вѣце* су је мórсче пи[j]áвице; — *преџа* (пређа); *риџа* (рђа), *риџв* *риџвѣ*[j]ем; — *граџанин* (грађанин); *граџа*; *слџопаџа* (сланопађа); *белграџанин* (београђанин); *виџ*, 2. sing. imperat. (види, виђи, ст. сл. *виждь*); *виџџ*[j]ем или *виџџвам*; *јеџ*, 2. sing. imperat. (једи, јеђи, ст. сл. *наждь*); *меџу* (међу): *Момџ* сто[j]ѣ *меџу* две девџје; — *глеџ* (глеђ), *глеџошем*; *раџам* (рађам), *роџен*: *Тој ми је роџен* брат; *раџање*; *сваџа* (свађа), *сваџам се*: *Слџце* срѣтне, сѣс *слџце* се *сваџа*; — *глоџем* (глођем): *Ни ме глоџу* дѣсче *јаворџве*; — *гаџам* (гађам): *Стџгни*

пéкљу, гáцај мéчку; — угáцам, нагáцам, погáцам, згáцам; *пооцáнин* (похођанин): Кнóчи че ми дóјду *пооцањé*; — *туц* (тућ): *Туцá* је мáјћа немилостивна; — *уце* (хуће, горе; *млацéј*, *сопр.* (млаћи): *Јáне прáти нáјмлацега брáта*; — *туцли́в*: *Туцá* је мáјћа *туцли́ва*; — *риц* (рић); *говéци* (говeћи): *Говéца* болес; *гóспоца* (госпођа), *госпоцáнка*. и т. д. Примери: *цурци́л* — ђурђевско јагње, *Рáнциул-а* — Аранђел, *Баја-Цóра* (домишљан, чувен у шаљивим народним приповеткама, као од прилике што је Насрадин-оца), готово су једини, где је *ц* дошло место *ћ* (палатализовано *г*).

б) за *ч*: *вóчка* (воћка, плод); *врéча* (врећа): *Срéћу у врéчу*, *пáре у тóрбу*; — *гáче* (гаће); *гáчник* (гаћник); *лéча* (лећа, сочиво); *мáче[ј]а* (маћеха); *пóмоч* (помоћ); *спóмоч*; *нáчви* (наћве); *срéча* (срећа): *Добrá срéча!* — *али: несрéќа; чéрка* (ћерка), *поред дбшти, ќéрка или к'ёрка: Ћéро Јáно, ви́рје те однéло!* — *пóлноч* (поноћ): *Ако бóде вóјну добrá срéча, до пóлночи боси́љк да никне, од пóлночи боси́љк гра́ње да рь'скрши!* — *ноч*: *Два славéја сву но́ч препојáше, сву но́ч поју́ въздáн гњевдó прá[ј]е*; — *си́ноч*: *Лсле, Дéно — кара Дéно, кúјти мýну си́ноч двóри?* — *плáчам* (плаћам): *Сь'лó плáча!* — *грóчу* (грокћу): *Грóчу сви́ње по пь'дину-ну; вáчам* (хватам); *завáчам*: *Овчáрко, тво[ј]é завачáње, кько си се си́ноч завачáо?* — *врáчам* (враћам); *прáчам* (праћам); *врчам*: *Зьјэм брáшно врча; óчу-чý-нэчу* (хоћу): *Кнóчи че ми дóјду гóсје. — Ш'-че ми, мáле, гáздинцка девóјћа, ш'-че ми, мáле, сирóта девóјћа?* — *качýн* (каћун): *Качýн пýта бéлу перунику; предé[ј]ечи* (предући): *Предé[ј]ечи Рýжа ожеднéла; седé[ј]ечи* (седећи): *Седé[ј]ечи Рýжа здремáла. — карá[ј]ечи* (карајући): *Карá[ј]ечи гóру прелетéше; — зьчýшкам* (заћушкам): *Петлóве га зьчушкáше* итд. Именице на *-ич* (*-ић*) и *-óча* (*оћа*): *бьрjáчич* (барјачић); *брчйчи* (брчићи); *грли́ч* (грлић); *гроздйч* (гроздић); *дýкачич* (дукатић); *зубйчи*; *јáричи*; *кáменчич*,

ка́менчичи; кључи́ч; коно́бичич; кончич; котли́ч; кол-
чи́ч; крсти́ч; листи́ч; мужи́ч; ножи́ч: Додајте ми бир-
ножи́чи; — обра́чич (обрашчић); ови́чичи; мушкърчи́чи
(мушкарчићи); а́иличи: поа́ич (попић, игра); потб́ичич;
дево́јчичи; па́сторчичи; прети́чи; Поабвичи; Стано́[ј]ичи;
прути́чи; ржѣи́чи; снопи́чи; ши́љчич; белоча́; скупоча́,
и т. д. Именица домаћин чује се и домашин поред че-
шћега домаћин и домајин.

Осим консонанта *ц* од *дј* има га и у страним речима:
цабе; цак; цѣбѣлк (цабалук); цам (прозор); цѣми́[ј]а;
(цамија); аци́[ј]а, ацилѣк (жацилук); баца; оца; сими-
ци́[ј]а; тугунци́[ј]а (дуванџија). Или са страним настав-
ком *-ција* у домаћим речима: валци́[ј]а (хвалиша); лов-
ци́[ј]а; млекаци́[ј]а, и т. д. Кад се стеку *д* и *ж* заједно,
дају *ц*: Узел съм кошѣљу оцѣну-ву (т. ј. од-женѣ-ву). —
Оцабу крак (тј. од-жабу). — Ја съм га нацивѣл (т. ј. над-
живѣл), и т. д.

§ 6. Сугласник *дз* (з).

Глас *дз*, који се изговара као старо-словенско *з*
или пољско *dz*, чује се доста добро у северно-тимочком
дијалекту: *дзвездá* (звезда); *дзвер* (звер), *дзѣрка*, *дзѣрим*
се (зверим се, плашим се); *дзвирим* (гвирим); *дзѣрнем*:
Да почи́тим собу-ву, да не дзѣрне нећи у њу; — *дзвек*
(звек), *дзѣно*, *дзѣни* (звони): *Вѣруј*, *кѣме*, *дзѣни бѣре*;
— *дзѣнара*, *дзѣнѣтарка*; *дзид* (зид), *дзѣдам*, *одзѣдам*,
надзѣдам, *подзѣдам*, *дзидар*, *дзидина*; *дзѣнем* (зебем),
одзѣнем, *надзѣнем*, *одзѣбѣтина*; *дзѣдзам* (зезам); *дзѣдзам*,
дзѣдзнем — (ударим, лупим): *Кѣд те дзѣдзнем!* — *дзѣрд-*
зели[ј]а (зерзелија); *дзѣља* (зиља), *дзѣљав*, *дзѣљим* и *дзи-*
љим, *дзѣљча*; *дзиндзѣв* (зинзѣв); *дзѣпам* (зипам, скачем);
дзѣркала (зркала, очи); *надзѣрам* (назирам), *обдзѣрам се*,
зѣдзѣрам, *одзѣвам се*; *продзѣкнем* (прозукнем); *одзѣм*
(од земље), *пѣдзѣм*, али: *зем.ѣá* (или *зем.ја*), *ѣзѣм*, *наѣзѣм*,

пóзм, и т. д.; *пéндзи*[j]а (пензија), и т. д. Махом је, као што се и из ових примера види, дз у почетку речи, и већина је случајева постала стицајем консонаната *д* и *з*, па се после дз пренело и на остале случајеве где нема *д*. У северно-тимочком дијалекту нема оваквих примера *рóдзи* (рози), *помóдзи* Бог! (помози); *дúздам* — дизам, и т. д. као што је то случај у суседном, загорском говору (на пр. у Н. Кориту), него већином дз стоји м. з, те је ово, свакако, млађа појава.

§ 7. Сугласник *ј* у почетку и средини речи.

Ако после сугласника *ј* дође самогласник *е*, понајвише се не изговара, напр. *Еврé*[j]ин (Јеврејин, лат. *Hebraeus*); *Еврé*јџа; *едџн* (један), *единá*[j]ес и *идинá*[j]е; *евтúка* (јевтика); *Елџшница* (Јелашница, село); *елén* (јелен); *Елénко*, *Елéна*; *езџк* (језик); *етрџва* (јетрва); *ечмén* (јечам, р. ячмéнь); *ендék* (јендек, хендек); *етегán* (јатаган); *естџк* (јастук); *енџџк* (јанџик); *ерџм* или *ерџм* (јарам); *ешмáк* (јашмак, врста марамá); *еребúца* (јаребица), итд. Али у подједнакој мери јављају се и облици с *ј*: *јеж*; *Језáва*; *јéло*; *јéмџц*; *јéсен* (*auctumnus*) и *јесén* (*jasen*, *fraxinus*): *једém* (и *едém*, *изедém*); *јéцкам*; *јéцкорим*; *јéвтин* (грч. *εὐθηνος*); *Јéвта*, *Јевтúми*[j]а (грч. *Εὐθύμιος*), и т. д.

Испред осталих вокала (*а*, *о*, *у*) *ј* се изговара: *Јакóв* (лат. *Jacobus*); *јáбука*; *јáсьн* (јасан); *Јáнко*; *Јовán* (грч. *Ἰωάννης*) и *Ивáн* (према: *Јован*, *Јвáн*, *Ивáн*); *југ*; *јунáк*; *јунúц* (јунац); *јúтро*, *јúтре* (ст. сл. оуерџ), па и *јулár* м. *улár*, *јúже* м. *уже*, *јубав* м. *убав* (хубав).

Ако се *ј* нађе између два тврда вокала, рачунајући у њих и полуглас (*џ*), изговара се потпуно. Тако имамо:

а — *џ*: *зáџк* (зец), *зáџц*;

џ — *џ*: *зџџм* (зајам);

а — *а*: *мајáл*; *Мајáл* сџм се мlóго; — *утајáл се* (утајао се).

а — у: *úграју, óкају* (зову), *стúскају, скакају, тэрају*: *Тэрају* си цólку с мен.

о — а: *мојá, твојá, својá*; *стојáл сьм* (стојао сам), *бојáл се* (бојао се), *трóја* (троха).

о — њ: *њóјьн* (њојан, њен).

о — у: *мојý, твојý, своју*; *бојý се*; *појý*, и т. д.

у — у: *пцýју* (псују); *тргýју*; *куцýју*; *гýју*, и т. д.

Али, ако ово интервокално *ј* дође међу палаталне или бар између палаталног и непалаталног вокала, оно или испада сасвим или се изговара тако, да чини неку средину између *и* и *ј* (*ѝ*), које се овде бележи са [*ј*]. Ако је од ових вокала један полувокал (ь), сматра се као тврд, непалаталан вокал, као што је напред речено.

Примери:

а — е: *знá[j]ем* (знам): *Знá[j]е* чáпља гдé[j]е блáто; — *лá[j]е* (лаје): *Лá[j]е* на дзвэзде; — *капá[j]ечи* (капајући); *стискá[j]ечи*; *сна́[j]е* и *снајé* (снаха).

а — и: *прá[j]им* (правим); *остá[j]им* (оставим); *зьбь-рá[j]им* (заборавим); *опрá[j]им* (оправим).

о — е: *по[j]ém* (појем, певам); *мо[j]éга, тво[j]éга, сво[j]éга, мо[ѝ]ému, тво[ѝ]ému, сво[ѝ]ému*; *мо[j]é, тво[ѝ]é, сво[ѝ]é*, и т. д.

о — и: *сто[j]ím* (стојим); *бо[j]ím се* (бојим се); *мојý, тво[ѝ]ý, сво[ѝ]ý*, али: *мóи[j]ьв, твóи[j]ьв*, и т. д.

у — е: *гý[j]а, гý[j]е*; *мýа, мý[j]е*; *плáдну[j]ем* (план-дујем); *пéсту[j]ем* (пестујем); *бóлу[j]ем* и *болý[j]ем* (болујем), и т. д.

и — и. Између два *и* се никако *ј* не чује: *попадíин* (попадијин); *судíин* (судијин); *Или́ин* (Илијин); *зми́ин* (змијин); *Анђели́ин* (Анђелијин), и т. д.; или: *зми́ѝца* (змијица). У говору, особито бржем, чује се од *и*и — *ѝ*: *попадíн, Или́н, судíн, зми́н, зми́ѝца*, и т. д.

и — а: све именице на *-ија* (т. ј. *и[j]а*): *Или́[j]а* (Илија); *судí[j]а*; *дувьни́ѝ[j]а*; *ме[j]ьни́ѝ[j]а*; *зми[j]á*; *Анђели́ја*; *ргí[j]а*; *звьí[j]ам*; *овí[j]ам*; *пи[j]áн*, и т. д.

и — о: вокатив једн. од супстантива на *-и[j]а*: *зми[j]о* (змијо); *судѝ[j]о*; *Анђелѝ[j]о*; *Или[j]о*, и т. д.

и — њ: датив множине од демонстративних прономина: *овѝ[j]џм* (овима); *тѝ[j]џм* (тима); *онѝ[j]џм* (снима), и т. д.; или између адјектива и адјективних речи и постпозитивнога члана: *дѝбри[j]џв*, *дѝбри[j]џт*, *дѝбри[j]џн*; *трѝки[j]џв*, *трѝки[j]џт*, *трѝки[j]н*; *моѝи[j]џв*, *твоѝи[j]џт*, *његоѝви[j]џв*, и т. д.

и — у: акуз. једине од супстантива на *-ѝ[j]а* у номинативу једине: *зми[j]ѝ* (змију); *судѝ[j]у*; *ртѝ[j]у*, 3. pl. праес. *виѝ[j]у* (вију); *буѝ[j]у*; *пољѝ[j]у* и т. д.

и — е: номинатив множине од супстантива на *-и[j]а*: *зми[j]е* (змије); *судѝ[j]е*, *слободѝ[j]е*, и т. д., или: *пиѝјем* (пијем); *буѝјем*; *лиѝјем*; *шиѝјем*, и т. д.

е — е. Између њих се *ј* чује врло ретко: *неѝ* (неје, није); *смеѝм се* (смејем се); *памтѝечи*, *седѝечи* (седећи); *Еврѝ[j]ин*, *Еврѝе*; *дрѝ[j]а* pl. *дуѝе*, и т. д. У бржем говору од *ѝе* чује се *ѝ*: *пантѝечи*, *седѝчи*, *лежѝчи*; поред *грѝем се* — *грѝм се*; поред *Еврѝе*, *дрѝе* има *Еврѝѝ*, *дрѝѝ*, и т. д. Тако исто, ако се претходна реч завршује са *е* а друга почиње са *ѝ* (пошто *ј* у почетку речи отпадне): *Одѝкле -ѝ* овѝј човек? т.ј. *обѝкле*. — *Мо[j]ѝѝ -ѝ* дете, т.ј. *мој[ѝ]ѝѝ*, и т. д. — Од *ѝѝ* чује се често једно *ѝ* са slabим дугим акцентом (*ѝ*): *смѝѝм -се*, *смеѝѝм се*; *неѝ дошѝл* поред *неѝ дошѝл*, и т. д.

ѝ — о: *зме[j]овѝт* (од *змеј*, *змај*, рус. *змѝѝ*), али: *греовѝн* (грехован, грешан).

ѝ — а: *лѝ[j]а* и *ле[j]ѝ* (леха); *мѝче[j]а* (маћеха); *те[j]ѝл* (хтео); *сме[j]ѝл* (смео); *беле[j]ѝл* (белео); *живе[j]ѝл* (живео), и т. д.

ѝ — у: *лѝ[j]у* (леху); *блејѝ* (блеје); *белејѝ се* (беле се): Три се снега на-планин *белејѝ*у, и т. д.

ѝ — и: *Еврѝ[j]ин* (Јеврејин).

ѝ — њ: *ме[j]ѝнциѝ[j]а* (механѝија).

§ 8. Сугласник л.

Сугласник л на крају речи или слога није претворен у о: *зѣла, зѣлица* (заова, заовица); *чѣслница* (чисаоница); *понеделник* (понедеоник); од *колѣц* има два *колѣ* рl. *кѣлци*; *пѣлѣц* рl. *пѣлци*; *бѣлн* рl. *бѣлни*; *свѣлне* ните; *стѣлно* рѣво; *пѣлноч* (поноћ); *жѣлба*; *бѣлце*: *Бѣлца* су му страторѣва; — *кѣлни* дрѣмове; *бѣлѣво* детѣ; *кѣл* (котао); *пѣл* (пепео); *вѣтѣл* (витао); *орѣл* (орао); *петѣл* петао); *свѣрѣл* (сврѣао); *тил* (потѣлѣак, ст. сл. тѣлѣ); *дел, сол, вол, бел, цел*, и т. д. У прошастим придевима: *ишѣл* — ишао; *дошѣл* — дошао; *бил* — био; *видѣл* — видео; *пошѣл* — *пошѣлѣ* — погинуо; *ушѣл* — усахао; *живѣл* — живео; *читѣл* — читао; *писѣл* — писао, и т. д. и т. д. У народним песмама може се наћи о м. л, али је оно ту ради стиха или са стране унесено (т. ј. са песмом дошао и готов облик на о).

§ 9. Сугласник с.

Сугласник с у завршетку *-ски, -ска, -ско* изговара се као *ц*: *вѣнѣци сѣдове, свѣнѣцкѣ опѣнѣци, лѣнѣцка гѣдина, вѣнѣцко бѣре, свѣнѣцко мѣсо, латѣнѣцко размѣрно*, и т. д.; али ако се к палатализира, с се не претвара у *ц*: *вѣнѣски, свѣнѣски, волѣвѣски*, и т. д. У основи пак ск остаје: *скѣруша* — оскоруша; *кѣска* — кост; *скубѣм* — скубем, чупам; *скѣчим*; *скѣкнем*, и т. д.

Тако и у групи *ис* изговара се с као *ц*: од *ис* рl. *ици*, ном. sing. *ицѣто*, рl. *ицѣта*; *ицѣлјем* — псујем; *лицилјем* — липсујем; *стица* — стипса (грч. *στυφός*); *рапцалилја* — рапсалија (врста пшенице), и т. д. Можда је отуда *цѣкло*, т. ј. од *стѣкло* постало *сткло*, одакле *скло* — *цкло* и *цѣкло*, или је простом метатезом сугласника *ст* и *тс* постало *цѣкло*.

§ 10. Сугласник *ф*.

Место консонанта *ф* редовно се чује *в*: *вишеќ* — фишек; *вишеќлѝ|ја* — фишеклија; *вурѝна* — фуруна; *Стѣван* — Стефан (грч. *Στέφανος*); *Трѝвун* — Трифун (грч. *Τρύφων*); *Јосив* (грч. *Ἰωσήφ*); *васѝль* — пасуљ (лат. *phaseolus*); *Вѝлип* — Филип (грч. *Φίλιππος*); *вѣс* — фес, ит.д.

§ 11. Сугласник *х*.

Сугласник *х* у северно-тимочком дијалекту не чује се: *валá* — хвала; *вет* — стар (ст. сл. ветъхъ); *сѝнем* — сахнем; *усѝнем* — усахнем; *исѝнем* — иссахнем, *прѣсѝнем* — пресахнем; *ром* — хром; *рѝмѣм* — храмљем; *одѝнем* — одахнем: *Дај да одѝнем малко*; — *ѝчу* — хоћу; *ѝте* — хоће, *ѝбав* — хубав; *ајдѝк* — хајдук; *áлуга* — халуга; *аѝна* — хаљина; *ртѝ|ја* — хартија; *бѝá* — буха (ст. сл. блъха); *грабр* — грахор; *греотá* — грехота; *лад* — хлад; *лѝдѝвина* — хладовина; *лáдн* — хладан; *сиромá* — сиромаш; *снаá*, *снá* — снаха (ст. сл. снѣха), и т. д. У неким се речима чује место *х* — *ј* (*ѝ*), *в* или *к*: а) *дрѝ|ја* — дреха (хаљина); *меј* — мех (ст. сл. мѣхъ); *мѝ|ур* — мехур (ст. сл. мѣхѣръ); *Влá|иња* — Влахиња; *мáче|ја* — маћеха; *ме|ѝнѝ|ја* — механѝја; *греј* — грех (ст. сл. грѣхъ); *ореј* — орах (ст. сл. орѣхъ), рl. *орѣси*; *стрѝ|ја* — стреха (ст. сл. стрѣха); *трѝја* — троха; *кѝ|ѝвица* — кихавица; б) *глув* — глух (ст. сл. глоухъ); *глувáк* — глухаћ; *дувáн* — духан; *дувѝнѝја* — духанѝја; *кожѝв* — кожух; *мѝва* — муха, рl. *мѝ|е*; *ѝчув* — очух; *пастѝв* — пастух; *рѝво* — рухо; *сѝва* — соха; *сув* — сух (ст. сл. соухъ); *ѝво* — ухо, и т. д. и в) *пáзука* — пазуха (ст. сл. пазоуха), рl. *пáзуке*; *прѝкот* — приход; *Микáјло* — Михаило; *дук* — дух, и т. д.

§ 12. Јотовање сугласника *б*, *п*, *в* и *м*.

Ако после уснених сугласника *б*, *п*, *в* и *м* дође *ј* (старији: *бѝј*, *пѝј*, *вѝј*, *мѝј*), онда се не умеће између њих

л: *голубје* — голуб.ње; *грѡбје* — грѡб.ње; *жабјак* — жа-
 б.њак; *рѡбје* — рѡб.ње: Туј се јутрос *рѡбје* продаваше;
снобије — сноп.ње; *дивјак* — див.њак; *дивјака* — див.њака
 (крушка); *дивјетина* — див.њетина; *дивјина* — див.њина;
дрѡје — дрв.ње; *здрѡје* — здрав.ње: *Здрѡје* сѡлу а пѡдиг
 у стоку! — *узглавје* — узглав.ње; *раздрѡмје* — раздрум.ње:
 Закѡпајте ме на друм на *раздрѡмје*; — *Пѡлѡмје* — По-
 лом.ње: *Пѡлѡмје* га полѡмѡло! — *ѡмје* — ум.ње и т. д.
 Ако ли после *б*, *ц*, *в* и *м* дође *ј* од *ц*, онда *ј* сасвим отпада:
зѡбем — зѡб.њем; *љѡбен* — љуб.њен: *зарѡбен* — зарѡб-
 њен; *истѡпен* — иступ.њен; *кѡпен* — куп.њен; *истрѡвен* —
 истрѡв.њен; *рѡмем* — храм.њем, и т. д. као што има и:
плѡтен — плаћен; *граден* — граћен; *млѡтен* — млаћен;
наѡитен — накићен; *праден* — праћен; *мѡлен* — моћен;
молење — мољење: *сѡлен* — сољен; *вален* — ваљен;
грлен — грљен, и т. д.

§ 13. Дентали *д* и *т*.

У групама сугласничким *зд*, *ст*, *жд*, *шт* на крају
 речи крајњи сугласници (*д*, *т*) отпадају: *бѡлес* — болест;
брес — брест; *пос* — пост (нем. Fasten); *крс* — крст
 (грч. *Χριστός*); *чис* — чист; *гус* — густ; *прос* — прост;
радос — радост; *мѡс* — мастика (ст. сл. мѡстъ, лат.
mustum); *жѡлос* — жалост; *радинос* — радиност; *тѡс* —
 туст; *чѡрс* — чврст; *вѡш* — вѡшт; *гроз* — грозд; *дѡж* —
 дажд, али место *мас* — маст има *маз* (ст. сл. масть),
м. нарас — нѡрѡст — има *нерѡз* по прѡстонародној ети-
 мологији (т. ј. није *резан*, шкѡпљен, уштројен). Према
пос — постове, *крс* — *крстове* има и *глас* — *гласове*,
клас — *класове*, и т. д. — При граћењу нових речи
 разним наставцима узимају се крње основе (без *д* и *т*):
радѡсѡн м. *радѡстѡн* — радѡстан; *бѡлесѡн* — болѡстан;
жѡлѡсѡн — жалѡстан; *средѡпѡсје* — средѡпошће; *грѡзје*
 и *грѡзје* — грѡжће; *гвѡзје* и *гвѡзје* — гвѡжће; *раскрѡсје* —
 ѡаскршће; *лиѡсје* — лишће, и т. д.

Групе сугласника *дс* и *тс* дају увек *ц*, па било да су у истој речи или да један сугласник припада једној а други другој, идућој речи: *оцѹтра* — јутрос, постало из *од + с + утра*; *оцѣкъл сѣм* — одсекао сам; *Кѣцѣм дошѣл...* — кад сам дошао; — *оцѣг* — од сада, т. ј. од — сѣг; *у срецѣлб* — у сред села; *грѣцки* — градски; *госпбцки* — господски; *богѣцтво* — богатство; *кмецтво* и *кмецтвб* — кметство; *проклѣцтво* — проклетство; *брѣцки* — братски, и т. д.

§ 14. Неколико група сугласничких.

а) Група сугласника *стр* у *бствр* — *бстра бстро* — оштар, оштра, оштро; *острѣло* — оштрило; *бстрим* — оштрим; *стрб[ј]им* — штројим (или *скбим* — шкопим) држи се још доследно свуда.

б) У групи сугласника *дл* испада *-д*: *крал* — *крала*; *уббл* — *уббла*, и т. д. али има случајева где и не испада: *сѣдл* — *сѣдла* — *сѣдло* — сео, села... као год што не испада у *седлб* (*sella*). Тако исто не испада *д* и у прошастом придеву глагола *пасти*: *падл* — *падла* — *падло* — пао, пала.

в) У групи сугласника *шч* испада *ш*: *пѹчица* — пушчица; *крѹчица* — крушчица; *кочѣна* — кошчина (од *коск + ина*), *болечѣна* — бољешчина и *болештѣна* и т. д.

г) В у групи *вљ* испада: *опрѣљам* — оправљам; *зѣбрѣљам* — заборављам; *сѣстѣљам* — састављам; *зѣбѣљам* — забављам; *рѣстѣљам* — растављам; *настѣљам* — настављам; *благосѣљам* м. *благосивљам, и т. д.

д) Групе сугласника *жј*, *рј*, *зј* и *сј* држе се: *орѹжје*; *мѹжје*; *Загорје*; *дѣверје*; *грбзје*; *лбзје*; *гѣбзје*; *класје*; *грѣје*; *средопбсје*; *рѣскрѣје* и т. д. Код групе сугласника *зј* најчешће наступа метатеза: *лбзје*; *грбзје*; *гѣбзје*; *Кбзја* Падина; *кбзје* месо, али увек само *кбзина* (ковлина), *прѣзи* лук (прѣс, грч. *πράσον*). У групи *чј* и *шј* испада *ј*: *Зѹ-*

ниче — Зуничје; лисíчи óпш; лисíча кóжа; кокóше јџјцџ; кокóши, кокóша, и т. д.

б) Сугласник *п* у групама *пт*, *пш*, *пч* у почетку речи испада: тíца — птица; чл^нíца и ченíца — пше-ница; челá — пчела (ст. сл. бѣчела).

е) *Ш* у школа изговара се *ч*: чкóла.

Акцент.

У северно-тимочком дијалекту има један акценат, који одговара штокавском оштром (˘) акценту. По месту, на коме се налази, он нам пружа слику старијега стања, те се отуда он може налазити на сваком слогу, па, дакле, и на завршном. Да се ово боље види, ево примера:

а) код именица мушкога рода: котáл — кóтао; језíк — јèзик; дрвáр — др̄вар; момáк — мóмак; бирóв — бíров; венíц — вéнац; врџáвц — врáбац; јунíц — јúнац; кокóљ — кúкољ; лењíвџ — лèњивац; побрáтим — пò-братим; поóчим — пòчим; сељáнин — сèљанин; учí-те.ь — úчитељ, и т. д. Именице на -ар и -ак, као што су: весељáк — весèљак; водењáк — водèњак; топољáк — топòљак; говедáр — говèдар; гребенáр — гребèнар; кле-пегáр — клепèтар; кокошáр, решетáр, и т. д. које имају правилно очуван старији (по месту) акценат, привукле су акцентом и остале именице на -ак и -ар, те: годишњáк (м. *годíшњак) — гòдишњак; чьбрњáк, црквењáк, коноп-љáк, буњиштáр (м. *бунíштар) — бúњиштар, граничáр, кобилáр, кожувáр, и т. д. Мимо очекивања (према што-кавском акценту) има: óгњь — óгањ; зáбран — зàбран; љíљьк — љýљак; нáжит — нáкит; нáрод — нàрод; пúпак — пúпак; грацáнин — грáђанин; душмáнин — дúшманин; веренíк — вèреник; гороцвџ — гòроцвет; имењáк — ýмењак; надничáр — нàдничар; самотóк — сáмоток.

б) код именица средиьсга рода: бедрó — бèдро (мн. бèдра); ведрó — вèдро; гњездó — гњèздо (мн. гњèзда);

детé — дéте; *лицé* — ли́це; *црeвó* — црéво; *бeлíло* — бéлило; *вeнчáње* — вéнчање; *говéдо* — гóведо; *кeпáло* — клéпало; *влькѣнцé* — влaкáнце; *сирочé* — сирóче; *подрeклó* — порéкло, и т. д.

в) код именица женскога рода: *блá* — бѹха; *водá* — вóда; *горá*, *дъскá*, *иглá*, *брaдá* — брáда; *браздá*, *валá*, *душá*, *овцá*, *дзвездá*, *верíга* — вéрига, *кобíла*, *кошúља*, *кудѣља*, *лопáта*, *бeлинá* — бeлíна, *врлинá*, *висинá*, *тишинá*, *глaвóња* — глáвоња, *прилíка* — прíлика, и т. д.

Именице са јаким акцентима у штокавштини, у средње-тимочком дијалекту имају акценат на истом слогу.

Ако акценат није у почетку или на крају речи, чује се каткада место јаког и слаб кратак (благ) акценат, те се каже на пр. *руквѣйца* и *руквѣица*, *водѣица* и *водѣица*, *коњá-вога* и *коњá-вога*, *детѣ-то* и *детѣ-то*, *женá-ва* и *женá-ва* и т. д. Али је, као што је речено, свуда, огромном већином, [̀] (свуда га обележавам са [́] акценат).

Других акцената нема као што се и дужина вокала (квантитет) свуда изгубила. Има само неколико случајева, где се контракцијом вокала, особито у бржем говору, чују и дуги акценти ^ˆ и [́]. Такви су примери: *судíи*, *попадíи* поред *судíи*, *попадíи*; или: *змíца* (поред *змиíца*); *седѣчи* поред *седѣечи*; *дрѣ* поред *древ*, *Еврѣ* поред *Еврее*; или од *еѣ* постаје *ѣ* (са slabим другим акцентом): *Нѣ-ти-дал*, поред: *Нѣѣ-ти-дал*, и т. д. (в. § 7. стр. 381—382).

Облици.

I. Именице.

Из деклинације свих основа, што је на реду, видеће се како је деклинација јако ослабљена, да не кажем сасвим уништена. А није ни чудо када се има на уму да је овај крај у историјском животу српскога

народа био дуго упућен на заједницу са Бугарима, чиј је језик још појачао деструкцију деклинације, која се видно онажа и у говорима, где је боље очувана деклинација. Ипак, овај ће преглед показати, поред осталог, и то како се у овом дијалекту није изгубило свако осећање деклинације. Напротив, видеће се, на пр. код *о-јо* и *а-ја* основа, да је осећање деклинације доста јако јер у једнини има три, па и четири падежа, али у множини само један. Недостатак изгубљених облика надокнађује се у једнини предлозима са четвртим падежом једнине *а* у множини номинативом множине и предлозима. Ево зато неколико примера: Црквάρка рекла на *нашега Мάρка* да че љмре. — Терају си цолку с *поца*. — *На-планин* се снег белее. — *На онуј* се страну сјнце раца. — *Прет кумове* поју певице. — Бајала му баба од *але*. — Венџ од *здравџ*. — Дошъл ис-паланку. — Гледам към (или къмто) *сьло*. — *На овчаре* бвце полипцале. — *Џде од град до град*. — *Лежи на ливаду*. — Променили смо коњи сџ Цигање. — *Од говедо* полудо, и т. д. — Уз именице које значе меру и количину, именица долази или у номинатив једнине или у номинатив множине: *мак ореси*, *аршин клашње*, *лакът алтно*, и т. д. Има доста остатака старије деклинације, али су данас они само *adverbia*: *ночу*, *дџну*, *ночом*, *дџном*; *вечером*, *јутром*, *лџти*, *зџми*, *јџсени*, *прџлети*, и т. д.

Али ја хотимице избегавам примере из народних песама. За дијалектолошка испитивања је много згоднији народни говор него ли што су његове песме, у којима има или петрефактних облика или облика, који су заједно с песмом унесени са стране, те нам увек не представљају верно огледало народнога говора. Примећује се ово да се у песми, која уђе са стране, гласовни закони у новој области доследно примене, док се облици, из метричких разлога, махом држе. И ако се, дакле, зна да се примерима из народних песама много не ра-

светљује стање једнога дијалекта, ипак ћу изнети неколико примера из њих, те да се види како, поред поменутих примера за деклинацију, има и оваких :

Ромáni[j]а разговора нема. —
 Једно ми је Áса од Видíма. —
 Ви́ла Јána, дра́го, зелén венíц
 Од босíљба, дра́го, гранáтога
 И од смíља, дра́го, љитáтога. —
 Кот-кладњница мо́ма и неvéста. —
 Борíка бору говóри. —
 Да омéсим бра́ту плетенице. —
 Куј рџбí[j]е гра́ду врата. —
 Зь'пъ'ли́ла гóру горóцветом
 А градíну бели-струк-босíљком. —
 Куј ми сíноч двóром мíну? —
 Што не греéш ца́ру на вечéру,
 Тиће греéш ајдúком по гóру? —
 Глéдај, љубо, небу у óблаке. — и т. д. и т. д.

А.

о-јо — промена.

а. Мушког рода.

Sing. nom.	јунџ	асс. јунца́	вос. ју́мче	Pl. ју́нци
—	рак	— рџка	— рџче	— рџци.
—	кум	— кúма	— кúме	— кúмове
—	овча́р	— овча́ра	— овча́ре	— овча́ре
—	гос	— гóста	— гóсте	— гóсти и гóсје
—	зуб	— зúб	— зúбе	— зúбове

У једнини код именица што живо значе има увек три падежа: номинатив, акузатив и вокатив, а у множини један (номинатив). Именице што значе нешто мртво (ствар), у једнини имају номинатив и вокатив, у множини, такође, само номинатив. Остали се падежи замењују у једнини акузативом и предлозима, а у множини номинативом множине и предлозима.

Ако се отпадањем полугласа с краја речи десе два сугласника на крају, које је тешко изговорити, онда се у номинативу једнине раздвајају полугласом („непостојаним“ њ), који се у осталим падежима губи:

орѣл — *орлѣ* — *орле* — *орлове*
котѣл — — *кѣтле* — *котлове*
петѣл — *петлѣ* — *петле* — *петлове*
Пѣтър — *Пѣтра* — *Пѣтре* — и т. д.

Сугласник *л*, како на крају речи тако и на крају слога, остаје непромењен: *вол*, *сѣкол*, *колѣц* — *кѣлци*, итд.

Све *јо-*основе на *-е*, *-ије*, *-оје*, прешле су *а-*ја основама: *Глигѣри*[ј]а (грч. *Γρηγοριος*); *Алимпи*[ј]а (*Αλύπιος*); *Димитри*[ј]а (*Demetrius*); *Јевтими*[ј]а (*Εὐθύμιος*); *Ђѣрѣа* (*Γεώργιος*); *Милоја*; *Станоја* и т. д.

Уз просте бројеве 2, 3, 4, 5... и т. д. именица долази у стари дуални облик за пот. ак. и вок. на *а*: *Имам десет прѣста* на *ѣбе рѣѣ*. — *Имам пет сѣна* и *две дѣштерјѣ*. — *Чекају пет човека*. — *Имам пет зѣба* покрѣрена, и т. д. Сасвим је ретко да уз поменуће бројеве дође номинатив множине: *шес человекѣ*, *седом овчѣрѣ*, и т. д. Кад уз просте бројеве дође *пут*, не мења се: *дѣа-пут* или *дѣа-пѣт*, *трѣ-пут* и *трѣ-пѣт*, *четирѣ-пут*, *пет-пѣт*, и т. д.

У вокативу једнине је једини наставак *е* како код *о* тако и код *јо-*основа: *зуб* — *зѣбе*, *брат* — *брѣте*, али и: *Милош* — *Милоше*, *краљ* — *крѣље*, *коњ* — *кѣње*. Именице на *ѣ* и *к* претварају: *з у ж а к у ч*: *Бог* — *Бѣже*, *јунѣк* — *јунѣче*. Тако и именице на *ц* претварају *ц у ч*: *тѣнѣц* — *тѣнче*, *јунѣц* — *јунче*, и неке на *з* претварају *з у ж*: *кнез* — *кнѣже*.

Номинатив множине од ових основа износи нам занимљиву мешавину од различитих основа. На првом месту, заступљен је номинатив на *и* од *о-јо-*основа: *зуби*, *јунци* (и *јунциѣ*), па номинатив од *ѣ-осн.*, *и-осн.*

и консонантских основа. Често једна иста реч код једног истог лица може се чути у номинативу рl. са више наставака, на пр. *дѣвер* рl. *дѣвери*, *дѣверови* и *дѣверје*. Да прегледамо све наставке :

Наставак *и* је обичан. Испред њега се грлени *з*, *к*, *х* претварају у дентале : *з* у *з*, *к* у *ц* а *х* у *с* : *рог* — *рѳзи*, *вѣк* — *вѣци*, *орѣј* (орех, ст. сл. *орехъ* и *орѣхъ*), — *орѣси*. Вредно је истаћи множину ово неколико именица : *човѣк* — *човѣци* поред *љубе* (по *i*-осн.); *пѣпљѣк* — *пѣпљѣци* *момѣк* — *момѣци*; *јестѣк* — *јестѣци*; *мѣсыц* — *мѣсыци*; *кукљѣц* — *кукљѣци*; *мртѣц* — *мртѣци* и *мртѣци*; *пѳвѣс* — *пѳвѣси*; *пѣс* — *пѣци* (обичније *пѣѣта*), и т. д.

Једносложне речи, а понеке и двосложне, имају у множини наставак *-ове* из старијих *й*-основа, које су прешле амо заједно с тим својим наставком. Према старијем *сѣнове*, *волѳве* имају тај наставак данас на пр. и ове основе : *двор* — *дворѳве*; *сват* — *сватѳве* : Дошли ми *сватѳве*; *свѣт* — *свѣтѳве*; *вѣтѣр* — *вѣтѣровѳве* : Дѣвају сѣлни *вѣтѣровѳве*; — *траг* — *трагѳве* : Врни се на *трагѳве*; — *кум* — *кумѳве* : Поодѣте си, *кумѳве*; — *прут* — *прутѳве*; *смрад* — *смрадѳве*; *клин* — *клинѳве* : Пѣтим од *клинѳве*; *крс* — *крсѳве* : Попѣдали *крсѳве* на-зѣм; — *друм* — *друмѳве*; *гѳлуб* — *гѳлубѳве* : Летѣ *гѳлубѳве*; — *сѳкол* — *сѳколѳве*; *гѣвран* — *гѣвранѳве* (и *гѣвранѣ*); *јѣстреб* — *јѣстребѳве*, и т. д. *Јо*-основе имају и *-ове* и *-ѳве*, али чешће *-ове* : *чѣшѣљ* — *чѣшѣљѳве* и *чѣшѣѳве*; *нож* — *ножѳве* и *ножѣѳве*; *пѣж* — *пѣжѳве* и *пѣжѣѳве*; *муж* — *мѣжѳве*, *мѣжѣѳве*, *мужѣѳве* и *мѣжѣ*; *змеј* — *змѣ[ј]ѳве*; *греј* — *грѣ[ј]ѳве*. Али, место овога наставак има и новији на *-ѳви* (*-ѳви*), што је управо контаминѳван облик из *о-јо* и *й*-основа : *сват* — *сватѳви*; *дар* — *дарѳви*; *студ* — *студѳви*; *јад* — *јадѳви*; *краљ* — *краљѳви*. Према *краљѳви* и *краљѣѳве* има и *дѣдѣѳви* и *дѣдѣѳви*, *ујѣѳѳве* и *ујѣѳѳви*. — Неке пак једносложне речи имају номинатив множине само

на -и: коњ — коњи; прс — прсти; ђак — ђаци; рак — раци; крак — краци, и т. д.

Све *i*-основе мушкога рода прешле су променом *o-jo*-основама, па су неке донеле и свој наставак из номинатива множине: *црв* — *црвје* (ст. сл. *чръвь*): Ивѣли га *црвје*; *гос* — *госје*: Кнѣчи че ми дѣјду *госје*. — Али их већина има наставак од *o-jo* и од *ѣ*-основа: *прс* — *прсти*; *крс* — *крсти* и *крстове*; *пуг* — *пугове*; *глуб* — *глуби* и *глубове*, али и: *глубје*: Долетѣше *глубје* на крстине; *зет* — *зетове* (ст. сл. *зѣтъ*); *лакът* — *лакти* и *лактове* (ст. сл. *лакѣтъ*); *нокт* — *нокти* (ст. сл. *ногѣтъ*); *огњ* — *огње* и *огње* (ст. сл. *огнь*), и т. д.

У српском језику врло рано *jo*-основе, особито на -тељ, добиле су наставак од *i*-основа *иѣ*: *мѣчителѣ*, *ковачиѣ*, *мѣжѣ*, а према њима и *o*-основе: *калѣгерѣ*, *латинѣ*, *икономѣ*. То је трајало до краја XV века. У наставку *иѣ* могло је и ослабити у њ, па испасти: *крѣтелѣ*, *мѣжѣ*, *поклѣсарѣ*, и т. д. где је *j* могло *jo*-товати сугласнике испред себе. Тако у старијим споменицима нашега народа.¹⁾ Али се ова појава налази и данас у северно-тимочком дијалекту. Именице на -тељ, поред наставка *иѣ*, имају и завршетак *е (је)*: *учѣтељ* — *учѣтеље* и *учѣтели*; *прѣ[ј]етељ* — *прѣ[ј]етеље* и *прѣ[ј]етељи*; *родѣтељ* — *родѣтеље* и *родѣтели*; *старѣтељ* — *старѣтеље* и *старѣтели*, и т. д. Завршетак *-е* није из консонантских основа, као што ће се видети из ових примера: *муж* — *мужје*: *Мужје* ни отишли у Влашко; *ковѣч* — *ковѣче* (*ј* после *ч* испада, као и у: *Зѣничѣ* м. **Зѣничје*); *дѣктур* — *дѣктурје*: Дошли *дѣктурје* у сѣло да боду бођиње на дѣцу; — *дѣвер* — *дѣверје*: Тој су ми ручни *дѣверје*; — *абдрум* — *абдрумје*: У наши *абдрумје* нема сѣг пи[ј]ѣљѣк; *ѣилим* — *ѣилимје*: Прострше му свѣлни *ѣилимје*, и т. д. Именице на *-ин* и *-јаним*

¹⁾ Даницкић, *Историја облика*, с. 60—61.

одбацују -ин, па добијају завршетак -је од *i*- основа: Србин — Србје; Бугарин — Бугарје и Бугаре; кавурин — кавурје: Ми смо кавурје; њндѹрин — њндѹрје: Врзали га њндѹрје; сељанин — сељање (од *сељан-је): Збрали се сељање у општину; — тован — товање; комин — комиње (тал. саппино): На комиње се тѹрају квачће от кишу; јисен — јесѣње: Туде рьстѹ јесѣње; душманин — душмање: Уморили га душмање; Јаковчанин — Јаковчање: Дошли Јаковчање у суд; — оглецањин — оглецање: Иду оглецање: — паланчанин — паланчање: Дошли трговци паланчање; — етеган — етегање (јатаган); грацањин — грацање; пујан — пујање (ћуран); поклън — поклъње: Донели смо ѹбави поклъње (поклоне); сѣмјун — сѣмјуње и сѣмуње; клин — клиње; гѣрван — гѣрвање: Грачу гѣрвање, че падне снег; лимун (тал. limone) — лимуње; ћистен — ћистење: Узрели ћистење; сокол — сокоље, и т. д.

Али док је код напред поменутих речи наставак је (од -иѣ), дотле је код именица на -ар завршетак -е: овчѣр — овчарѣ. Све су оне окситоне, како у једнини тако и у множини. Свакако је овај завршетак од консонантских основа, а сумњиво од *i*- основа (па да је *j* испало!): дѹвар — дѹваре или дуварѣ или дѹвари; жетвѣр — жетварѣ: Дошли жетварѣ ис-поље; црквѣр — цркварѣ; брдѣр — брдарѣ; воловѣр — воловарѣ; говедѣр — говедарѣ; козѣр — козарѣ; свинѣр — свинарѣ; дрвѣр — дрварѣ; гѣјдѣр — гѣјдарѣ; другѣр — другарѣ, и т. д. поред ређих облика на *и*: жетварѣи, воловарѣи, говедарѣи, козарѣи, свинарѣи, другарѣи, и т. д.

Нагласак је код *о-јо*- основа у највише случајева у свима облицима на оном слогу на коме је и у номинативу једнине: зѹб — зѹбе — зѹбове. Али у коњ акузатив (одн. генитив) гласи коња (према новијем Вук. кдњ — кдња), где је стари акценат потпуно очуван.

Тако и од *пои* акузатив јединине има *поиá* (према Вук. *уди* — *удиа*), рл. *поиòве*. Од *тои* има два *тоиá*. У во-
кративу јединине има: *кòње*, *тòпе*, *кòње*. Од *краљ* акуза-
тив јед. има *кра́ља* м. *краља́* (према Вук. *краљ* — *краља*),
пот. рл. *краље́ве* али *краљòве*. Двосложне окситонске
основе већином остају такве у свима облицима сем во-
катива јединине, где је акценат на претпоследњем слогу.
Особито ваља истаћи именице на *-áр* и *-иц*, као:

а) *-áр*:

Sing. nom. *дрва́р* accus. *дрварá* voc. *дрва́ре* Pl. *дрварé*
— *крчма́р* — *крчмарá* — *крчма́ре* — *крчмарé*
— *овча́р* — *овчарá* — *овча́ре* — *овчарé*
— *свина́р* — *свина́ра* — *свина́ре* — *свина́ре*
— *волова́р* — *воловарá* — *волова́ре* — *воловарé*
— *говедáр* — *говедарá* — *говедáре* — *говедарé*

и т. д.

б) *-иц*:

Sing. nom. *јуњи́ц* accus. *јуњи́ца* voc. *јуњи́че* Pl. *јуњи́ци* и *јуњи́ци*
— *сиви́ц* — *сиви́ца* — *сиви́че* — *сиви́ци*
— *дуњи́ц* два *дуњи́ца* — *дуњи́че* — *дуњи́ци*
— *зуби́ц* — *зуби́ца* — *зуби́че* — *зуби́ци*
— *рови́ц* — *рови́ца* — *рови́че* — *рови́ци*
— *слепи́ц* — *слепи́ца* — *слепи́че* — *слепи́ци*, и т. д.

Акцент у номинативу множине, по новијем, може
бити код ових именица и на претпоследњем слогу:
дрва́ре, *крчма́ре*, или: *дрва́ри*, *крчма́ри*, ...*јуњи́ци*, *сиви́ци*,
дуњи́ци, итд. али од *јуна́к* accus. sing. *јунака́* (према Вук.
јуна́к — *јуна́ка*), пот. рл. само *јуна́ци*; *чира́к* — *чи-
ра́ци*, итд.

б) Средњега — рода.

Једн. *сьлó* Мн. *сéла*.

— *по́ље* — *по́ља*.

Ове (о-јо-) основе средњега рода имају само два
облика: један за једину и један за множину. Неке

основе могу имати гдекад множину и по консонантским основама средњега рода: од *сѣнце* поред *сѣнца* чује се и *сѣнцета*; од *мѣсто* поред *мѣста* и *мѣстета*. Обрнуто: од *дрѣво* поред *дрѣта* има и *дрѣја* (контаминован облик од *дрѣје* и *дрѣа*) и *дрѣа*. Ретко се чује од *кóло* — *колѣтѣ*[j]а. Од *óко* и *ýво*, првобитно консонантских основа. за номинатив множине има дуални облик по *i*-основама: *óчи* и *ýши*: *Очи* ми; *мо*[j]ѣ *óчи*, *ýши*, али и: *мо*[j]ú *óчи*, *ýши*. Неке пак консонантске основе множином прешле су овим основама: *тѣло* — *тѣла*; *чúдо* — *чúда*, *нѣбо* — *нѣба*. Тако и: *рáмо* и *рáме* (ст. сл. *рамѣ*), али множ. *рáмена*.

Облици од *јúтро* и *лѣто*: *јúтре* (сутра, ст. сл. *оутрѣ*), *лѣти*, *лѣтос*, *лѣтоска* управо су данас *adverbia*, као и *оцúтра* — *јутрос* (од + с + утра). Место *плече* — *плеће* (ст. сл. *плеште*) има *плѣчка*, по *a*-основама. Као *pluralia tantum* ваља поменути: *јáсла* — *јасле*; *цѣкла* — *наочари* (цакла), *лáгала* у: Ако ми *бáба* умрѣла, *лáгала* ми неѣ однѣла.

Не само уз бројеве 2, 3 и 4 него и уз бројеве веће од четири именица добија стари дуални облик на *a*: на *тѣ*[j]а *дѣе мѣста*, или: на *тú*[j]а *дѣе мѣста*; *пет сѣла*; *сѣдом влáкна*; *дѣѣ-ста*, *трí-ста*. — *Дѣѣ* ми *очи*! (заклетва). Тако и уз оба: На *óбе мѣста*.

Окситонске основе у вокативу јединине и множине постају парокситонске. То вреди особито за двосложне речи: *сѣлó* — *сѣла*; *влáкнó* — *влáкна*; *цѣвклó* — *цѣвкла* (грч *σεῦκλον*, *σεῦτλον*); *лицѣ* — *ли́ца*; *гњѣздó* (и *гњѣздó*) — *гњѣзда*; *млѣкó* — *млѣка*; *јѣјцѣ* (и *јејцѣ*) — *јáјца*, поред *јѣјцѣта*; *бѣдрó* — *бѣдра*; *вѣдрó* — *вѣдра*; *вѣслó* — *вѣсла*, и т. д. Иначе нагласак остаје и у множини какав је у јединини. Од *лóјзѣ* само, изузетно, има у множини *лóјзѣ* поред *лóјза*, али *цѣѣће* — *цѣѣћа* (и *цѣѣјћа*).

Б.

А-ја промена.

Као углед за промену ових основа послужиће : *риба*, *овца* и *рука*.

Sing. nom. — <i>риба</i> — accus. — <i>рибу</i> — voc. — <i>рибо</i> — Pl. <i>рибе</i>			
<i>овца</i>	<i>овцу</i>	<i>овцо</i>	<i>овце</i>
<i>рука</i>	<i>руку</i>	<i>руко</i>	<i>руке</i>

Двосложне окситонске основе понајвише су такве и у акузативу једнине, док им у вокативу једнине и у множини скаче акценат на први слог. Такве су на пр.: *беда* — *беду*; *бџа* — *бџу*; *бразда* — *бразду*; *бџта* — *бџту*; *вала* — *валу*; *главња* — *главњу*; *глиста* — *гlistу*; — *дџка* — *дџку*; *дџезда* — *дџезду*; *жена* — *жену*; *зми[j]а* — *зми[j]у*; *изла* — *излу*; *леска* — *леску*; *љџа* — *љџу*; *мана* — *ману*; *метла* — *метлу*; *меца* — *мецу*; *мџла* — *мџлу*; *рана* — *рану*; *риа* — *риу*; *свџа* — *свџу*; *свила* *свилу*; — *свиња* — *свињу*; *сџтра* — *сџтру*; *сџза* — *сџзу*; *снага* — *снагу*; *срма* — *срму*; *стрџа* — *стрџу*; *узла* — *узлу*, — све као *овца*. Код неких, пак, скаче акценат и у акузативу једнине на први слог, те се наглашују као *рука* — *руку*; *брада* — *браду*; *вода* *воду*: *Рипну* *у-воду*; *војска* — *војску*; *глава* — *главу*: *Удари* га *у-главу*; — *гора* — *гору*: *Иди* *у-гору* и *у-воду*; — *деца* — *децу*; *душа* — *душу*; *земља* (или *земја*) — *земљу*: *у-зџм*, *на-зџм*, *од-зџм*; *лоза* — *лозу*; *нога* — *ногу*; *оса* — *осу*; *река* — *реку*: *роса* — *росу*; *смола* — *смолу*; *снага* — *снагу*; *средџа* — *среду*; *страџа* — *страну*: *Иде* *на-страџу*; — *трава* — *траву*: *Паде* *плџча* *у-траву*; — *шала* — *шалу*, и т. д. Ређе у акузативу има час на првом час на другом слогу: *грџу* и *грџу*; *зиму* и *зџму*; *оку* и *оку*; *цџу* и *цџу*; *туџу* и *туџу*; *чџу* и *чџу*, и т. д. а најређе је у плуралу акценат на крају: *сна[j]џе*, поред *сна[j]џе*, *женџе* поред *женџе*. У вишесложних речи нагласак, по правилу, остаје на слогу у ком је и у номинативу

једине, сем код окситонских које у свима облицима постају парокситоне: *сланина* — *сланину* — *сланине*; *иланина* — *иланину* — *иланине*, или пропарокситоне: *роднина* — *роднину* — *роднине*.

Овим (а-ја) основама прешле су неке јо- основе мушкога рода (имена лица на — е,-оје и -ије): *Димитрија* — *Димитрију* — *Димитријо*, па тако и: *Василија*, *Милоја*, *Ђорђа* и т. д.

Истина ретко, али је врло интересантно, да се и у обичном говору налази датив једине на е (од старога ђ): *Дал-сьм женé*. У народним је песмама такав облик врло обичан; *Бор си борѝће говорѝ*. — *Та си горѝце говорѝ*. — *Нѝће дала кошѝљу*. — *Младожéње дар нéма*. — *Брат си сѝстрѝце говорѝ*. — *Сѝстрé Маре ћѝту да извѝјјем*, и т. д.

Тросложне неке именице на-*има* губе у акузативу једине, ређе и у номинативу једине, крајње -а: *Отишѝл сьм ѝ-иланин*. — *Белéе се нéшто ѝ-иланин*. — *Нѝшта се не вѝди ѝ-тѝвнин*. — *Служил сьм једну гóдин*. — *Їмам две-стóтин óвце*. — *Туј се гóдин коњи не јáшају*. — *Овáj гóдин лóша*. — *Орѝ ѝ-дѝбин*, ако оч да ти роди и т. д.

Вокатив једине има, по правилу, завршетак о, али се код именица, које се говоре поглавито од мила (а имена су лица), наводи поред њега и -е наставак: *Мáга* — *Мáђе* (од *Малдалéна*); *Цóна* — *Цóне*; *Бóна* — *Бóне*; *Тáла* — *Тáле*; *Јáна* — *Јáне*; *дóда* — *дóде*; *стрѝнка* — *стрѝнѝће*; *тéтка* — *тéтѝће*; *Радѝнка* — *Радѝнѝће*, и т. д. Од именице *мáјѝа* (*мáти*) вокатив је најчешће *мáле*, како у говору тако, и још више, у песми. Од *сѝстрá* вок. *сѝстро* или, у нар. песми, *сéле*. Речи пак на-*ица*, особито које имају више од два слога, имају и -о и -е: *синѝцо* и *синѝце* (сеница); *Мѝлицо* и *Мѝлице*; *Рѝжицо* и *Рѝжице*; *кѝжавицо* и *кѝжавице*; *јеребѝцо* и *јеребѝце*, и т. д. али је чешћи наставак -о.

Поред правилних облика за множину (на -е), код именица *шўра* и *бьштá* (отац) има и: *шурјéве* и *бьштéве*, према сличним облицима *о-јо*-основа.

Уз ове *а-ја*-основе прионуле су и некоје из других основа. Такве су на пр. *црква* (ст. сл. *црѣкъ*); песничка реч *љуба* (ст. сл. *любъ*), која у вокативу једнине има *љубе*, а према њему каткад и номинатив једнине тако (*љубе*): *Љубе* ми се рьсрдýло, и сматра се онда као средњи род¹). Тако и: *дыштерја́*, *чёрка*, *кёрка* и *кёра*, поред старијег облика *дышти*; *мајка* поред старијег облика *маги*, *Вос. ма́ле* (в. напред).

Испред -е завршетка грлени сугласници *г* и *к* претварају се правилно: *г* у *ђ*, *к* у *ћ*: *нога́* — *нође*; *рука́* — *руђе*; *стри́нка* — *стри́ње*, и т. д. (в. напред).

В.

і. — промена.

Sing. ствар Pl. ствáри
— бóлес — бóлести

Речено је већ да су све *і*-основе мушкога рода прешле флексијом, у колико се очувала, *о-јо*-основама: *гос-гóсје*; *пуг-пýгове*; *дзвер-дзвёрове*; *огъњ-огњóве*. Па не само ове, него и основе женског рода, будући усамљене својим наставком, прелазе врло радо у мушки род, те се поред: *твоја́ пáмет*, *голема́ бóлес* (*изéла те бóлес!* у клетви), *голема́ рáдос*, говори једновремено и: *твој пáмет*, *голем бóлес*, *голем рáдос*, итд. Многе *і*-основе женског рода, да би одржале род, радо прелазе *а*-основама разним наставцима, као: *виш-ка́* (ст. сл. *вѣшь*), *вѣшье*; *кóска* (ст. сл. *кость*) — *кóске*, или; *кочина́* — *кочине*; *кокóшка* (ст. сл. *кокошь*) — *кокóшке*, итд.

У номинативу једнине, ако се отпадањем крајњега полугласа деси група сугласника, која је тешка за из-

¹) *Мојé лубе* Бог да га уби(ј)е.
Оно ме је с цáра омразило (нар. ш.).

говор, умеће се њ („непостојано“ њ): *цѣсьн* (ст. сл. *цѣснь*): она знајје љбаву *цѣсьн*, — али и: *цѣсна* и *цѣсма* (новије); *мѣсьл* (ст. сл. *мѣсль*), итд., док: *бѣлес*, *радос*, *жѣлос*, *маз* м. *мас* (ст. сл. *масть*), итд. У множини је наставак само -и: *бѣлести*, *радости*, *жѣлости*, итд.

Старије њ-основе (ст. сл. *крѣч*, *љубѣч*) неке се задржале овде: *крв*, *љубѣв*: за твоју *љубѣв*, али и: за твој *љубѣв*; *крв*: *црвенá* *крв* и *црвѣн* *крв*, док су остале прешле а-основама: *црква* (ст. сл. *црѣкѣч*); *локва* (ст. сл. *локѣч*); *брадва* (ст. сл. *брадѣч*); *свекрва* (ст. сл. *свекрѣч*).

Именица *ноч-ноћ* (ст. сл. *ноштѣ*) има неке окамењене облике, који су данас *adverbia*: *нѣчѣс* (према *дѣнѣс*), *нѣчу* поред *нѣчом* (према о-јо-основама) и *кнѣчи*: *Кнѣчи* че ми дојду гѣсје. — Тако и од *јѣсен* има *јѣсени* (као *лѣти*, *зѣми*): *Јѣсени* дође мѣжје из Влашко. — Од *чѣвѣк* поред правилног облика *чѣвѣци* има и по овој врсти: *љѣѣ* (ст. сл. *људѣте*): Дошли *љѣѣ*. — *Око* и *ѣво* (или *ѣо*) имају по овим основама: *ѣчи*, *ѣши* (стари дуал): *Имам две ѣчи* и *две ѣши*.

У множини је акценат као и у једнини (на истом слогу).

Г.

ѣ — основе.

Ове су основе прешле о-јо-основама, одневши са собом и номинативни наставак -ове: *сѣнове*, *дѣмове*, *вѣлове*, те према њима и: *рѣлове*, *свѣтове*, *дѣрѣове* итд. (в. о-јо-основе).

Д.

ѣ̄ — основе.

Ове су основе, као што је речено код *и*-основа, прешле или *и*-основама: *крв*, *љубѣв* (*крѣч*, *љубѣч*). или а-основама: *црква*, *локва*, *брадва*, итд.

Б.

Консонантске основе.

1. п -основе.

а. Мушког рода.

Ове су основе све прешле о-јо-основама: *ка́мен* (ст. сл. *камъгъ*, *камень*), рл. *ка́мъѣ* (в. § 3.): Падају *ка́мъѣ*; — али место *ка́мен* има и по а-основама: *къмѣна* — *къмѣне*: Врѣл сѣм се с *къмѣну*. Од *ремѣн* (ст. сл. *ремень*) рл. *ре-меѣне*: Ала су дѣти *ремеѣне*! — *кѣрѣн* и *кѣрен* мн. *кѣрѣне*: Сварѣли се *кѣрѣне*. Множина је, дакле, најчешће према *граца́нин* — *граца́ѣне*, *пала́нчанин* — *пала́нчаѣне*, али и: *кѣрѣни*, *кѣренѣви* и *кѣренѣве*; *пла́менѣви* и *пла́менѣве*; *јелѣн* (уз *елѣн*) рл. *јелѣѣне*, *јелѣни* и *јелѣнѣви*, ит.д.

Именица *дѣн* (ст. сл. *дѣнь*) има и неке старије облике у: *пла́дѣне* — *подне*, где је очуван старији генитив једнине (на *е*); *дѣѣну*, према *нѣчу*, или *дѣѣном*, према о-јо-основама. Уз бројеве 2, 3, 4 ит.д. има: *два дѣна*, *три дѣна*, *четири дѣна*, али и: *два-дѣни*, *три-дѣни*, *седом-дѣни*, *осом-дѣни* ит.д. У множини само *дѣни*: *Мраги́ѣни-дѣни*, *блѣѣни дѣни*, ит.д.

б. Средњега рода.

Има два падежа: номинатив једнине на *е* (од *ѣ*) и номинатив множине на *а*: *имѣ* — *имѣна*. Овако се мењају: *вѣимѣ* — *вѣимѣна*; *сѣимѣ* — *сѣимѣна* (чешће *сѣимѣне*, збир. им.), али *ра́мо* — *ра́мѣна*. Уз бројеве долази облик на *а* као и код о-јо-основа м. и ср. рода: *два ѣмѣна*, *пет ѣмѣна*, ит.д.

2. г -основе.

Само су две: *ма́ти* и *дѣшти*, које тако исто гласе и у старом словенском језику. Подједнако се мењају: ном. *ма́ти* — *дѣшти*, акуз. *ма́тер* — *дѣштер*; рл. *ма́тере* — *дѣштере*. Према акузативу једнине *ма́тер*, *дѣштер* често се чује тако и номинатив једнине: Тој је *моја́ дѣштер*. Моја́ *ма́тер* *абубава*. Али као год што су но-

минативом множине прешле а-ја-основама, могу и номинативом једнине, те: *дѡштера* и *дѡштерја́*, *мáтера* и *матерја́*, а одавде и акузатив једнине: *матрејú*, *дѡштерјú*. Поред ових старијих облика има и новијих, по а-основама: *мáјџа* и *мáјџа*, *чѣрка*, *џѣрка* и *џѣра*: Ја немам *џѣрџе*. — *Ћѣро Јáно*, вíрје те однóло!

3. s -основе.

Ове су основе прешле све и једнином и множином о-основама средњега рода: *тѣло* — *тѣла*; *чúдо* — *чúда*; *небо* — *неба*. Врло ретко у множини: *чудéса*, *небéса*.

4. t -основе.

Једн. *телé* Мн. *телéта*.

Код ових основа ређи је облик у множини на а, већ се гради на разне начине, што се види из ових примера: *телé* — *тѣлци*; *прáсе* — *прáци* и *прáчичи*; *аíле* — *аíличи*, ређе *аíлета*; *јáгње* — *јáгњци* и *јáгњчичи*; *девóјче* — *девóјчичи*, ит.д. али увек *јúже* (уже) — *јúжета*. Неке имају и наставак -ија: *момчé* — *момчетија*, *девóјче* — *девојчетија*, *ждребé* — *ждребетија*, *јáре* — *јаретија* ит.д. Уз просте бројеве (све) долази или дуални облик на -а: *три јáгњета*, *пет јáгњета*, или номинатив множине *пет јáгњци*.

II. Придеви.

1. Неодређени вид.

Једн. м. р.	<i>добѣр</i>	ж. р.	<i>добрá</i>	с. р.	<i>добро</i>
— —	<i>бстѣр</i>	—	<i>бстра</i>	—	<i>бстро</i>
Мн.	— <i>добрú</i>	—	<i>добрѣ</i>	—	<i>добрá</i>
— —	<i>бстри</i>	—	<i>бстре</i>	—	<i>бстра</i> .

Као *добѣр* гласе и: *јак* — *јакá* — *јакó*; *бел* — *белá* *белó*; *длбóк* — *длбóкá* — *длбóкó*; *висóк* — *висóкá* — *висóкó*, ит.д. Полуглас који у једнини у мушком роду раздваја два сугласника на крају речи, испада у осталим обли-

цима сва три рода: *добър* — *добра* — *добро*; *итър* — *итра*; *јасън* — *јасна*; *мртѣ* и *мртѣ* — *мртѣ* и *мртѣ*; *тѣпѣл* — *тѣпла*; *бѣлѣн* — *бѣлна*; *жѣшѣк* — *жѣшка*; *тѣсѣн* — *тѣсна*; *лѣсѣн* — *лѣсна*; *гѣрѣк* — *гѣрка*; *плѣтѣк* — *плѣтка*; *слѣтѣк* — *слѣтка*; *тѣнѣк* — *тѣнка*, ит.д. У множини м. и ж. рода испред *и* и *е* претварају се грлени: *з* у *ѣ*, *к* у *ѣ*: *дѣлѣ* — *дѣѣ* — *дѣѣ*; *жѣшѣк* — *жѣшѣѣ* — *жѣшѣѣ*; *крѣтѣк* — *крѣтѣѣ* — *крѣтѣѣ*; *тѣнѣк* — *тѣнѣѣ* — *тѣнѣѣ*, ит.д. (§ 4.).

Номинатив јединице средњега рода употребљава се и адвербијално: *добро* и *добро* (према одређеном виду), *црно*: Све ми *црно* пред-очи; — *Добро* дошѣл! ит.д.

2. Одређени вид.

Једн. м. р. *добро* ж. р. *добра* с. р. *добро*
 Мн. — *добро* — *добро* — *добра*.

Мушки род у јединици поред номинатива и вокатива, који су једнаки, има и акузатив: *доброга* или *доброга* и *доброг* или *доброг*. Женски род има акузатив јединице *добро* и *добро* (неодр. вид), а вокатив једнак номинативу. У множини сва три рода имају само по један падеж: *добро*, *добро*, *добра*.

Акцентат је на првome слогу, али може бити, према придеву у неодређеном виду, и на коме другом: *доброга*, *доброг* ит.д., особито ако долази члан уз придев: *добро[ј]ѣ* и *добро[ј]ѣ*, *добровога*, *добронога*, *добро[ј]ту*, *добро[ј]ну*, поред *добронога*, *доброту*, *доброну*, ит.д.

3. Компаратив.

Старији компаратив на *-ѣ* (*-ѣ*) очувао се само код два придева: стар — *старѣ* — *старѣ[ј]* — *старѣе*, млад — *млаѣѣ* — *млаѣѣ* — *млаѣѣе*. Од придева *добрѣ* чује се и компаратив *бѣлѣ* или *бѣлѣ*: Ја съм *бѣлѣ* од њег. — Ти си *пѣбѣлѣ*. Трага има од старога компаратива и у адвербу: *пѣвѣче*, *најѣвѣче*, ит.д. Али се компаратив гради поглавито од позитива префиксом *по*: *црн* — *пѣцрн* —

пѳцрна — *пѳцрно*; *бел* — *пѳбел*; *ѳстър* — *пѳѳстър*; *ѳбѳв* — *пѳбуѳв*. Тако се исто и од придева *стар*, *млад* и *добѳр*, поред напред поменутих облика за компаратив, чешће чује: *пѳстар*, *пѳмлад*, *пѳдобѳр*. — Акценат је увек на префиксу (пѳ-). Деклинација као код позитива.

4. Суперлатив.

Суперлатив постаје или од компаратива (где се очувао): *нај-старѳј*, *нај-млаѳѳј*, *нај-бѳљи* или *нај-бољ*, или од позитива предметком *нај*: *нај-мѳдѳр*, *нај-ѳстър*, *нај-висѳк*, *нај-зѳл*: *Ја сѳм зѳл*, ти си *пѳзѳл*, а он је *нај-зѳл*. Свуда је у суперлативу акценат на префиксу (*нај* —) и на позитиву, или само на префиксу: *нај-лош*, *нај-бесѳн*, ит.д.

Додатак. У северо-тимочком говору, врло је занимљиво, компарују се и именице, особито оне, од којих има и придева: Тој је *пѳмука*. Овој је *најмука*. Грмѳ *пѳиздѳбин*. *Нај-ме-стра*, ит.д. Тако и глаголи: Од лежање *пѳболи*. *Ја пѳзнам* од њег. *Ја најзнам* од вас. Ови и слични примери, по свој прилици, гласили су овако: Од лежање *пѳвише* (или *пѳвече*) *боли*, — па је *више* (вече), изостављено, а *пѳ*, као карактеристика за компаратив, примакло се глаголу: Од лежање *пѳболи*. Тако и: Главá ме *нај-боли*, поред: Главá ме боли *највише* (или *највече*). Истина су ређи, али се налазе и овакви примери: У *вáрош* се *свáцају пѳ-од сѳло*. *Ја знам пѳ-од њега*.

III. Заменице.

А.

Личне заменице.

Првог лица:

Једн.	ном.	ја	Мн.	ми
—	дат.	<i>мѳне, мен, ми</i>	—	<i>нама, нам, ни</i>
—	акуз.	<i>мѳне, мен. ме</i>	—	<i>нас, ни</i>

Другога лица:

Једн.	ном.	ти	Мн.	ви
—	дат.	тебе, теб, ти	—	вама, вам, ви
—	акуз.	тебе, теб, те	—	вас, ви

Свогoг лица:

Једн.	дат.	себе, себ, си.
—	акуз.	себе, себ, се.

Дужи облици од ових заменица употребљују се:

а) у почетку реченице: *Мене не* до твој разговор. — *Мен* че дају паре. — *Мене* гледају љуђе. — *Тебе* је добро. — *Тебе* не трéбе ништа. — *Себе* копа ровину.

б) уз предлоге: *Иде сьс мен* а не сьс *теб*. — *За мен* има, а за *теб* нема. — *Од мене* до *тебе*, и в) кад ваља истаћи заменицу: *И мене* је жал. — *Къд вас* неé срамота, и *нас* неé. — У осталим случајевима употребљава се краћи облик (*ми, ме, ти, те, си, се, ни, ви*): *Дај ми* леб. — *Да си ни* жив! — *Ја ви* не умем кажем. — *Да ти* је сретно! — *Стра ме*. — *Свѣња¹⁾ ме*, и т. д. Краћи облик *си* (датов) употребљава се врло често плеонастички: *Онѝ си* ћуту. — *Терају си* шегу с човека. — *Она си* вреви. — *Каменън си* онак сто[ј]и.

Кад хоће да се јаче нагласи заменица. врло често долазе и дужи и краћи облици, прво дужи па онда краћи (ређе обрнуто): *Мен ми* не трéбе паре. — *Теб* те стра. — *Она се од себ* разболела. *Тѣи-ти*-је добро. — *Тебе те* јуре, ит. д.

Сви предлози, као и код именица, траже само четврти падеж у једнини а тако и у множини: *Иде сьс мене*. — *Сьс тебе* дошъл. — *Ручал кот-тебе*. — *Ману с рuku* към-мене, или: *към-то мене*. — *Кот тебе* доодѝл змеј.

Трећегa познатог лица:

Једнина

ном.	он,	онó,	она
дат.	њему, му,	њему, му,	је
акуз.	њѣга, њѣг,	га	њу, ју.

¹⁾ Страх ме.

Множина.

Ном. *они́, онѝ, онѣ*Дат. *њим, јим, им*Акуз. *њи, ји (и).*

Што је речено напред о употреби облика код заменица без рода, вреди и овде. Ево неколико примера: *Њему му дошло да ровѣ. — Ишѣл код-њѣ змеј. — Кѣд ју видѣ, ја ју увати. — Дал сѣм је пѣре и имање. — Од њег нече бѣде ништа. — Ништа [ј]им не дам, или: Ништа им не дам. — Сѣс њи бундруку[ј]е, а сѣс вас нече. — Че умре од њега. — Поп ју исповедуваѣл, ит.д.*

Заменица непознатог лица ко једначи се са придевном заменицом за показивање који, али се чује и куј поред кој; врло се ретко чује ко. Има дат. *коме* и *комѣ*, акуз. *кога* и *куга*. Заменица што нема другог облика. У одречном облику гласи: *ништа*.

Б.

Придевне заменице.

а. Присвојне заменице.

Присвојне се заменице мењају као год и придеви одређенога вида, на пр. *мој — моја — мо[ј]ѣ*.

	м. р.	ж. р.	с. р.
Једн. ном.	<i>мој</i>	<i>моја</i>	<i>мо[ј]ѣ</i>
акуз.	<i>мо[ј]ѣга, мо[ј]ѣг</i>	<i>мојѣ</i>	<i>мо[ј]ѣ</i>
Мн. ном.	<i>мо[ј]ѣ</i>	<i>мо[ј]ѣ</i>	<i>моја</i> .

Као *мој — моја — моје* мењају се и: *наш, наша, наше* и *нашо*; *твој, његов, њин, њѝ[ј]ѣн и њѣ[ј]ѣн*; *чи, чи[ј]ѣ, чи[ј]ѣ* и *чи[ј]ѣ*, (у мн. *чиѣ, чи[ј]ѣ, чи[ј]ѣ*), *нечи, свој* ит.д. Ако уз ове заменице дође постпозитивни члан, онда има: *моѝ[ј]ѣ, моѝ[ј]ѣт, моѝ[ј]ѣн*: *Моѝ[ј]ѣ коѣ дошѣл у јѣр*; — *твоѝ[ј]ѣ, његоѝ[ј]ѣ, њѝни[ј]ѣ, њѣни[ј]ѣ*, ит.д. Као што је редак датив од именица, тако и од заменица: *Мо[ј]ѣму бѣату. — Мо[ј]ѣ сѣстрѣ*.

њега рода поред *два* и *ове*: *две* села; у *обе*-две села; *две*-ми бчи! *две*-места, и т. д. поред *два* поља; *два* села, и т. д.

Остали прости бројеви подједнако гласе за сва три рода и *indeclinabilia* су:

3—10: *три*, *четири*, *пет*, *шес* (шест), *седом*, *осом*, *девет*, *десет*;

11—20: *идинаес* или *единаес* — *једанаест*, *дванаес*, *тринанес*, *четиринанес*, *петнанес*, *шеснанес*, *седомнанес*, *осомнанес*, *деветнанес*, *дваес*;

21—100: *дваес* и *једџн*, *триес*, *четириес* — *четрдесет*, *педесет*, *шесет*, *седомдесет*, *осомдесет*, *деведесет*, *сто*;

101—1000: *сто једџн*, *две-ста*, *три-ста*, *четири-стотин*, *пет-стотин*, *шестотин* (шест-стотина), *седом-стотин*, *девет-стотин*, *иљадо* (према *сто*);

1000000: *милијн*.

Редни бројеви.

Редни су бројеви: *први*, *прва*, *прво* или *првџи*, *првџа* и *првџо* или *првџе*; *дрџи*, *дрџга*, *дрџго*; *трџи*, *трџа*, *трџко* или *трџе*; *четвџти*, *пџти*, *шџсти*, *сџдми*, *осми*, *двџети*, *десџти*, *идинаести*, *деветнаести*, *дваести*, *триести*, и т. д.

Они се мењају као придеви одређенога вида: *Трџи дџн ми казџл*. — *Дрџи*-пут че дџде. — Од *трџога* (или: *трџега*) узџл. — Сџс *првџу* жену живџл *пет* гџдин, а сџс *дрџгу* по малко, и т. д.

Збирни бројеви.

Збирни бројеви долазе само уз *pluralia tantum*: *двоја* врата; *тројје* виле; *четвџра* кола; *пџторе* чџрапе; *шџстџри* бџневрџци, и т. д. или место њих долазе бројне именице на *-ица*: *двојџица*, *тројџица*, *четвџрица*, *пџторица*, *шџстџрица*, *сџдмџрица*, *осмџрица*, *деветџрица* ит.д. и употребљавају се уз именице што казују лице (именица долази у множину: *двојџица чџвеци*), и т. д.

V. Члан.

У северно-тимочком дијалекту, као што је то особина свих језика у којима настане губљење флексије номиналне, јавља се употреба члана. Ова јо појава у северно-тимочком говору свакако врло стара, као што ни губљење номиналних облика није скорашње. Можда се развио овде самостално, али је могућ и утицај из бугарскога језика, у коме се он употребљује. Члан је *постпозитиван*, као што је на пр. у бугарском, арнаутском и румунском језику.

Северо-тимочки је члан тројак: *-т, -в, --н*, и долази да ближе одреди речи уз које он долази, као што је, на пример, заменица *и (ј)* уз придеве одређенога вида. Често се једначи с демонстративним заменицама, од којих је он и постао. Члан долази само уз именице, придеве и придевне речи.

а) Уз именице:

Уз именице мушкога рода јављају се: *-в, -н, -т*, а између именице и члана јавља се полуглас, који је, може бити, врло стар, старији од секундарнога на пр. у *цегъл*. — Примери: *Човѣкъ-в* ми казъл. — *Овчаръ-т* си дотеръл овце. — *Кáмень-н* си онак сто[ј]и. — У множини члан гласи: *-ви, -ти, -ни*, или: *-ве, -те, -не*, према завршетку (*е*) неких именица у номинативу множине: *Отишъл сьс Тѳурци-ти*. — *Рáци-ви* ме уштипáше. — *Кóњи-ни* утѣкоше у ливáду. — *.Бѳѳе-ве* казују. — *Орáче-те* ору. — *Лѳнци-не* боду. — *Бѳгари-те* ни брајна. *Зáјци-те* по[ј]ѣли жѳто. — *Копачѳ-ви* млого једу, и т. д.

Уз именице женског рода долазе у једнини: *-ва, -та, -на*, а у множини: *-ве, -те, -не*: *Женá-ва* ми бóлна. — *Девóјка-та* си утѣкла од быштѳу. — *Бáба-на* дошла да бá[ј]је. — *Рѳѳе-ве* ми отпáдоше. — *Свиѳе-те* отишлѳ у штѳту. — *Крѳишѳе-не* попьдáле нá-зѳм.

Уз именице средњег рода долазе у једнини: *-во, -то, -но*, у множини: *-ва, -га, -на*: *Детé-во* ми ровé. — Неé долéко сьлó-то. — *Пóље-но* све усьло. — *Рéбра-га* му све излóмена. — *Вретéна-ва* све бýкова. — *Крýла-на* му йњава.

У колико се мењају именице, мењају се и чланови уз њих; тако на пр.:

М. р. Једн. ном.	<i>човéкъ-в</i>	<i>човéкъ-т</i>	<i>човéкъ-н</i>
акуз.	<i>човéка-вога</i>	<i>човéка-тога</i>	<i>човéка-нога</i>
Ж. р. Једн. ном.	<i>женá-ва</i>	<i>женá-га</i>	<i>женá-на</i>
акуз.	<i>женý-ву</i>	<i>женý-ту</i>	<i>женý-ну</i> .

У множини има само један облик за именице (номинатив), па тако и за члан. — Ево још неколико примера: *Рáкъ-т* жив. — Дај *кóрънът* овáм. — *Пои́-шће-те* алис узрéле. — *Црквáрка-га* четé, четé кьно поп. — *Тíну-ту* зовну́л кмет у óпштину. — Отó да видим *сви́ње-те*. — Дзъвни́ ми нешто у *ýши-ви*. — Грóчу сви́ње по *пѣд́ину-ву*. — *Говедарá-нога* сьм видéл код говéду. — Ја се рьзговарá сьс *в́рачку-ту*, и т. д.

б) уз придеве и придевне заменице.

Чланови *-в, -т, -н* долазе само уз придеве одређенога вида: *дóбри[ј]ъв, дóбри[ј]ъ-т, дóбри[ј]ъ-н*, или: *дóбри[ј]ъ-в, дóбри[ј]ъ-т, дóбри[ј]ън* (према придевском нагласку у неодређеном виду). У множини има или: *-ви, -ти, -ни*: *дóбри-ви, дóбри-ти, дóбри-ни*, или, према именичком завршетку (*е*): *-ве, -те, -не*: *дóбри-ве, дóбри-те, дóбри-не*. Уз придев женског рода: *-ва, -та, -на* у једнини, а у множини: *-ве, -те, -не*: *дóбра-ва, дóбра-та, дóбра-на* — *дóбре-ве, дóбре-те, дóбре-не*, или: *добра́-ва* — *добрé-ве* (в. напред).

Ако придев нема одређенога вида, као што је случај код неких присвојних придева, ипак придев с чланом добија вид одређенога придева, што се нај-

боље види у јединици у мушком роду. *Мáркови[ј]ъ-в* син дошъл. — *Пéтрови[ј]ът* браник исечен. — *Пои́ови[ј]ъ-т* коњ утѣкъл. — *Јакóвови[ј]ъ-н* син полудѣл.

Уз присвојне заменице чланови врло радо долазе: *мои[ј]ъ-в*, *моја-ва*, *мо[ј]е-во*, *мо[ј]и-ви*, *мо[ј]е-ве*, *моја-ва*, или: *мои[ј]ъ-в*, *моја-ва*, *мо[ј]ѣ-во*, *мо[ј]и-ви*, *мо[ј]ѣ-ве*, *моја-ва*. Као *мои[ј]ъ-в* тако и уз твој, његов, њојн, наш, ваш, и т. д. само што се јединина мушког рода свршава на — *и[ј]ъ-в*, — *и[ј]ъ-н*, — *и[ј]ъ-т*, према сличним случајевима код придева: *твои[ј]ъ-т*, *његови[ј]ъ-н* и т. д.

Уз промену придева и придевних заменица иде и промена чланова.

М. р. Једн. ном. *добри[ј]ън*, *добри[ј]ъ-т*, *добри[ј]ъ-в*
 акуз. *добронога*, *добротога*, *добровога*.

Ж. р. » ном. *добра́на* *добра́та*, *добра́ва*
 акуз. *добрѹну*, *добрѹту*, *добрѹву*.

Ако дакле уз придев или придевну заменицу дође члан, онда је придев (одн. прид. замен.) према томе употребљен увек атрибутивно, никако предикативно: *Добри[ј]ъ-н човек* = р. *Добры́й человекъ*, али: *Човек добѣр* = р. *Человекъ добръ*.

VI. Глаголи.

Садашње време.

1. *гребѣм* Мн. *гребѣмо*
2. *гребѣш* *гребѣте*
3. *гребѣ* *гребѹ*

У 1. л. јединице има у само код глагола *очу* и *могу*, које се често изоставља: *мог*. Глаголи код којих се испред наставка за основу времена садашњег налазе грлени сугласници, претварају те грленике испред меког самогласника *е*, и то: *г у ж*, *к у ч а х у ш*: *стрижѣм*, *вдѣм*, *вршѣм*, а према овим облицима и 3. мн.: *стрижѹ*, *вдѹ*, *вршѹ*. Глагол *могу* има 3. мн. само *могу*.

1. бирам	бирамо
2. бираш	бирате
3. бира	бирају
1. носим	носимо
2. носиш	носите
3. носи	носе

У 3. л. множине код глагола 4. врсте место завршетка е чује се једновремено и у: *носу, трчу, виду*, и т. д. према завршетку глагола осталих врста.

Заповедни начин.

<i>гребѝ</i>	<i>гребѣте</i>
<i>кољѝ</i>	<i>кољѣте</i>
<i>бѝрај</i>	<i>бѝрајте</i>
<i>носѝ</i>	<i>носѣте.</i>

Првога лица множине нема. Глаголи, којима се основа инфинитивна свршава на грлене сугласнике, имају заповедни начин овакав: *печѝ — печѣте, лежи, врши — вршѣте*, и т. д. према садашњем времену. У 2. лицу јединине често се одбацује, особито у бржем говору, крајње и: *нос, трч, бер*: Не *бер* брѝгу. — *Набер* си јабуке. — Императиви од *једѣм* и *видим* гласе: *јѣм — јѣчте* и *виц вѝчте* према ст. сл. *наждѣ виждѣ*.

Време пређашње несвршено.

1. гребѣо	гребѣомо
2. гребѣше	гребѣосте
3. гребѣше	гребѣу.

У 1. л. јединине и у сва три множине чују се, врло ретко, и овакви облици: *гребѣјо, гребѣјомо, гребѣјосте, гребѣју*. Глаголи са грленим сугласницима у основи имају овакав облик:

1. <i>печѣо</i>	<i>пвчѣомо</i>
2. <i>печѣше</i>	<i>пачѣосте</i>
3. <i>печѣше</i>	<i>печѣу.</i>

Према аористово мзавршетку 3. л. множине има готово чешће 3. лице овакав облик: *гребѣоше, печѣоше*, ит. д.

1. <i>игрѣо</i>	<i>игрѣомо</i>
2. <i>игрѣше</i>	<i>игрѣосте</i>
3. <i>игрѣше</i>	<i>игрѣоше, или :</i>
1. <i>ѣграо</i>	<i>ѣграомо</i>
2. <i>ѣграше</i>	<i>ѣграосте</i>
8. <i>ѣграше</i>	<i>ѣграоше</i>

Од глагола *носѣм* имперфекат гласи :

1. <i>носѣо</i>	<i>носѣомо</i>
2. <i>носѣше</i>	<i>носѣосте</i>
3. <i>носѣше</i>	<i>носѣоше и носѣу, или :</i>
1. <i>носѣо</i>	<i>носѣомо</i>
2. <i>носѣше</i>	<i>носѣосте</i>
3. <i>носѣше</i>	<i>носѣоше (носѣу)</i>

Време преѣашње свршено.

1. <i>грѣбо</i>	<i>грѣбомо</i>
2. <i>грѣбе</i>	<i>грѣбосте</i>
3. <i>грѣбе</i>	<i>грѣбоше</i>

или са дугим акцентом :

1. <i>идѣ</i>	<i>идѣомо</i>
2. <i>идѣ</i>	<i>идѣосте</i>
3. <i>идѣ</i>	<i>идѣоше, или :</i>
1. <i>написѣ</i>	<i>написѣомо</i>
2. <i>написѣ</i>	<i>написѣосте</i>
3. <i>написѣ</i>	<i>написѣоше.</i>

Прилог времена садашњег свршава се увек на *-ѣчи* : *грѣбѣѣчи, седѣѣчи, игрѣѣчи, чувѣѣчи, ит.д.* врло ретко : *игрѣјѣчи, чувѣјѣчи, ит.д.*

Прилога времена прошлога нема никакo.

Прошаста придев : *грѣбѣл, грѣбла, грѣбло, грѣбли, грѣбле, грѣбла ; чувѣл, чувѣла ; носѣл, носѣла, итд.* Крајње *л* (у м. роду) не претвара се у *о* (в. § 8.).

Трпни придев : *грѣбен, грѣбена, грѣбено, грѣбени, грѣбене, грѣбена ; чѣван, чѣвана ; носѣн, носѣна ; плѣтен, плѣ-*

тема, ит.д. или: *клет, клѣта или клетá; бит, бѣта или битá* поред *бѣ(ј)ен, бѣ(ј)ена; побит или поби(ј)ен*, ит.д.

Начин неодређени се у северно-тимочком дијалекту изгубио. У народним песмама се још може чути (акцент му је онда на слогу испред инфинитивног наставка):

Ја не могу њега *погледати*
 А камо ли с њега *вечерати*. —
 Ако нечеш мајћу *погубити*,
 Јутре чу се млада *обесити*. —
 Коња че си дланом *домамити*,
 А девојћу не мож нигде *најти* ит.д.

Али су врло занимљиви овако окрњени инфинитиви:

Леле Като, *варе злато!*
 Кој че мајће *огњь наклас!*
 Кој че мајће *воду донес!* —
 Кој че мајче *ижу иомес!* —
 Кьда дуне *ви[ј]ѣр ветър*,
 Он че тебе *ижу иомес*. —
 Кум *дó[ј]ѣзди*, куму коњ *прѣвишта*,
 Коњ *прѣвишта*, двори *зъдзвнеше*.
 За штó-чемо куму коња *врзас?*

Будуће време гради се, по правилу, перифрастички: узме се садашње време од глагола *хтети*: *бчу, бчеш* итд. или: *чу чеш* . . . и садашње време онога глагола од кога се хоће будуће време (са свезом да), на пр. *ја чу да дóјдем* или и без да: *ја чу дóјдем*. Овако скраћени облици од *хтети* долазе и у почетку реченице: *чу дóјдем*, или: *чу да дóјдем*, или се за сва лица узме *че*: *че дóјдем, че дóјдеш, че дóјде, че дóјдемо, че дóјдете, че дóјду*: *Че стáнеш* ти у моју штрапку (изрека). — *Чу ју шњѣвам* нъчѣс, итд. У народним се песмама може наћи и правилан футурални облик: *Сáма чу си смрти ја створити* (види примере за инфинитив), али га у обичном говору нема.

За прошло време ваља поменути да се у 3. л. јединине глагол је најчешће изоставља: *Рекла баба да че умре.* — *Ушгицал* га с онé[ј] његове нође. — Онѝ мисле он *нагрéбъл* пáре. — Тѝну-ту *збѝнул* кмéтъ-т ит.д.

Да се боље види глаголска промена, прегледаћем промену већег броја глагола т. врстама. Глаголи су овде подељени у врсте (4.) према основама времена садашњег.

Прва врста.

Први раздео.

бодém. — Вр. пређ. *бодéo.* — Вр. пређ. свр. *бóдо:* Ја га *убóдо*, ама и он мене *убоде.* — Зап. начин *бодú* — *бодете.* Прил. сад. вр. *бодéечи.* Прош. прид. *бóл, бóла:* *Убóл* се на трн. — Трп. прид. *бóден:* Он *убóден* сьс нож.

доведém. — Вр. пређ. свр. *довéдо, дóведе, доведóмо:* *Дóведе* ли ти детé у чкóлу? — *Довéдо.* — *Довéдомо* волóве на пáнаир. — Зап. начин *доведú, доведоте;* Прош. прид. *довéл, довела:* *Довéл* се у ред. — Трп. прид. *довéден:* Скоро је девóјна *доведена.* — Као *доведém* мењају се: *уведém, наведém, заведém, изведém, поведém,* ит.д.

кладém (и: *кльдém*, в. § 3.): *Кладém* óгъњ. — Време свр. *клатó.* — Зап. нач. *клатú-клатéте.* — Прил. сад. вр. *кладéечи.* — Прош. прид. — *клатл, клата:* *Наклате* мóме седéњћу. — Трп. придев *клатден:* Голém óгъњ *наклатден.* — Као *кладém* мењају се и: *закладém* (и: *зкльдém*, в. § 3.), *цоткладém,* ит.д.

једém. — Вр. пређ. несвр. *једéo.* — Вр. пређ свр. *јéдо.* Зап. нач. *јец* — *јéчте* и *једéте.* Прим. сад. вр. *једéечи.* Прош. пр. *јел, јела.* Трп. прид. *једен:* Све *изéдено.*

предém. — Вр. пређ. несвр. *предéo.* — Вр. пређ. свр. *прéдо.* — Зап. нач. *предú* — *предéте.* — Прил. сад. вр. *предéечи.* — Прош. прид. *прéла, прéле.* — Трп. прид. *прéден.*

идем. — Вр. пређ. несвр. *идео*: Ја *идео* пре у ва́рш. *Идеосте* ли ви? — Време пређ. свр. *идо́, иде́, идбо́мо, идбо́сте, идбо́ше.* — Зап. нач. *иди́, идете́*: *Иди́* у сьло́ да живиш. — Прил. сад. вр. *идвечи*: *Досади* ми се *идвечи* у дрва. — Прош. прид. *ишъл, ишла́, ишло́, ишли́*: поред *ишъл, ишла, ишло, ишли* ит.д. — Тако и сложени глаголи: *дојдем.* — Вр. пређ. свр. *дојдо́.* — Зап. нач. *дојди́* — *дојдете́.* Прош. прид. *дошъл.* — Као *дојдем* мењају се и: **аојдем, најдем, арејдем.* — Глагол *отидем* мења се као *идем*, само што у аористу поред *отидо́* има и *ото́*: Ја *ото́* у дрва. — Ви. *отосте* а ми *оста́мо.* — Кад уз *идем* дође да, губи се врло често а од да, те има: Очу *д-идем.* — Ми че *д-идемо,* ит.д.

илетем — Време пређ. несвр. *илетео.* — Зап. нач. *илети́, илетете́.* — Прил. сад. вр. *илетечи.* — Прош. прид. *илела* — *илеле*: *Исплела* ми чара́пе. — Трп. прид. *илетен, илетена.*

метем. — Вр. пређ. несвр. *метео.* — Вр. пређ. свр. *мето*: Ја *измето* гувно, а *измете* ли ти тво[[j]é? Зап. нач. *мети́* — *метете́*: *Метете* йжу. — Прил. сад. вр. *метечи.* — Прош. прид. *мел, мела.* — Трп. прид. *метен.*

гњетем. — Вр. пређ. несвр. *гњетео.* — Вр. пређ. свр. *гњето.* Зап. нач. *гњети́, гњетете́.* — Прош. прид. *гњел.* — Трп. прид. *гњетен*: Вреча-ва *нъгњетена* с ку-кúруз.

рѣстем. — Вр. пређ. несвр. *рѣстео.* Вр. пређ. свр. *рѣсто.* — Зап. нач. *рѣсти́* — *рѣстете́.* — Прил. сад. вр. *рѣстечи.* — Прош. прид. *рѣсъл, рѣсла.*

мѣзем. — Вр. пређ. несвр. *мѣзео.* — Вр. пређ. свр. *мѣзо.* — Зап. нач. *мѣзи́* — *мѣзете́.* — Прош. прид. *мѣзъл, мѣзла.* — Трп. прид. *мѣзен.*

гризем. — Вр. пређ. несвр. *гризео.* — Вр. пређ. свр. *гризо.* — Зап. нач. *гризи́* — *гризете́.* — Прош. прид. *гризъл, гризла.* — Трп. прид. *гризен.*

донесѐм. — Вр. пређ. свр. *донѐсо*, 2. и 3. ј. *дѐнесе*, *донѐсомо*, *донѐсосте*, *донѐсоше*. — Зап. нач. *донесѝ*, *донесѣте*. — Прош. прид. *донѐл*, *донѐла*. — Трп. прид. *донѐшен* и *дѐнет*.

иѡсѐм. — Вр. пређ. несвр. *иѡсѐо*. — Вр. пређ. несвршено *иѡсо*. — Зап. нач. *иѡсѝ* — *иѡсѣте*. — Прил. сад. вр. *иѡсѣечи*. — Прош. прид. *иѡсѡл*, *иѡсла*. — Три. прид. *иѡсен*: *Травá иѡиѡсѣна*.

тресѐм. — Вр. пређ. несвр. *тресѐо*. — Вр. пређ. свр. *тресѐо* — Зап. нач. *тресѝ* — *тресѣте* — Прил. сад. вр. *тресѣечи*. — Прош. прид. *тресѡл*, *тресла*. — Трп. прид. *тресен*. — Као *тресѐм* мењају се и: *истресѐм*, *отресѐм*, *натресѐм*, ит.д.

скубѐм. — Вр. пређ. несвр. *скубѐо*. — Вр. пређ. свр. *скубѐо*. — Зап. нач. *скубѝ* — *скубѣте*. — Прош. прид. *скубѡл*, *скубла*. — Трп. прид. *скубен*: *Брадá му оскѡбѣна*.

дѡбѐм. — Вр. пређ. несвр. *дѡбѐо*. — Вр. пређ. свр. *дѡбо*. — Зап. нач. *дѡбѝ* — *дѡбѣте*. — Прош. прид. *дѡбѡл*, *дѡбла*.

иечѐм, 3. л. мн. *иечѡ*. — Вр. пређ. несвр. *иечѐо*. Вр. пређ. свр. *иѣко*. — Зап. нач. *иечѝ* — *иечѣте*. — Прил. вр. сад. *иечѣечи*. — Прош. прид. *иѣкѡл*. — Трп. прид. *иѣчен*.

речѐм. — Вр. пређ. свр. *рѣко*. — Зап. нач. *речѝ* — *речѣте*. — Прош. прид. *рѣкѡл* и *рѣкѡл*: *Врачáрка рѣкла да че ѡмре*. — Трп. прид. *рѣчен*: *Неѣ на когá је рѣчено*.

вѡчѐм и *влечѐм*, 3. л. мн. *вѡчѡ* и *влечѡ*. — Вр. пређ. несвр. *влечѐо* и *вѡчѐо*. — Вр. пређ. свр. *вѡко* и *влѣко*: *Довлѣко се нá-две нá-три*. — Зап. нач. *вѡчѝ* и *влечѝ* — *вѡчѣте* и *влечѣте*. — Прош. прид. *вѡкѡл* и *влѣкѡл*: *Довлѣкѡл се кѡно ѡлужа*

течѐм, 3. л. мн. *течѡ*. — Вр. пређ. несвр. *течѐо*. — Вр. пређ. свр. *тѣко*. — Зап. нач. *течѝ* — *течѣте*. — Прош. прид. *тѣкѡл*, *тѣкла*.

сечѐм, 3. л. мн. *сечѡ*. — Вр. пређ. несвр. *сечѐо*. — Вр. пређ. свр. *сѣко*. — Зап. нач. *сечѝ* — *сечѣте*. — Прил.

сад. врем. *сечёвчи*. — Прош. прид. *сékъл, сékла*. — Трп. прид. *сечен*.

тѣчém, 3. мн. тѣчú. — Вр. пређ. несвр. *тѣчéo*. — Вр. пређ. свр. *тѣко*. — Зап. нач. *тѣчú* — *тѣчéте*. — Прош. прид. *тѣкъл, тѣкли*. — Трп. прид. *тѣчен*.

стрижém, 3. л. мн. стрижú. — Вр. пређ. несвр. *стрижéo*. — Вр. пређ. свр. *стриго*. — Зап. нач. *стрижú* — *стрижéте*. — Прош. прид. *стригъл, стригли*. — Трп. прид. *стрижен*: *Стрижено* прáсе по градину пáсе (поред *пъсé*).

мóгу, мóжеш... 3. л. мн. мóгу. У 2. и 3. л. јединине може доћи и скраћен облик: *мож*, особито у 2. л. ј. Прво лице јединине има и краћи облик *мог*. — Вр. пређ. свр. *могó, можé, могóмо, могóсте, могóше*. — Прош. прид. *могъл и мóгъл*. — Зап. нач. *немóј, немóјте*, али *помóзи* у *„Помóзи Бог!“*

вршém, 3. л. мн. вршú. — Вр. пређ. несвр. *вршéo*. Вр. пређ. свр. *вр*: Ја *овр* а ти не *óвр* још. — Зап. нач. *вршú* — *вршéте*. — Прош. прид. *врл и връл*: Дњњс сѣм *овръл* јечмэн.

úзнем, úзнеш... úзну. — Вр. пређ. свр. *узó, узóмо* поред *узé, узéмо*: *Úзе* ли ти што ти трéбе? — Зап. нач. *узнú* — *узнéте*. — Прош. прид. *узэл, узéла*. — Трп. прид. *úзет, úзета*.

óтнем... óтну. — Вр. пређ. свр. *отé, 2. и 3. ј. óте, отéмо, отéсте, отéше*. — Зап. нач. *отнú* — *отнéте*. — Прош. прид. *отéл, отéла*. — Трп. прид. *óтет*: Не *вáља óтето*.

пóчнем. — Вр. пређ. свр. *почé, пóче, пóче, почéмо, почéсте, почéше*. — Зап. нач. — *почнú* — *почнéте*. Трп. прид. *пóчет*. — Прош. прид. *почэл, почéла*.

кднém. — Вр. пређ. несвр. *кднéo*. — Вр. пређ. свр. *клé, клéмо*. — Зап. нач. *кднú* — *кднéте*. — Прош. пр. *клéл, клéла*. — Трп. прид. *клét*: *Клéта* да си, мојá *мáле!* — Као *кднém* има и *прокднém, закднém*, и т. д.

одѣанем. — Вр. пређ. свр. *одѣае*, 2. и 3. ј. *одѣае*, *одѣаемо.* — Зап. нач. *одѣани* — *одѣанете.* — Прош. прид. *одѣаел*, *одѣаела*, и т. д. — Трп. прид. *одѣает.* — Као *одѣанем* мења се и *зѣанем.*

умрем. — Вр. пређ. свр. *умрэ* и *умрѳ*, 2. и 3. ј. *умре*, *умремо.* — Зап. нач. *умри* — *умрете.* — Прош. прид. *умрел*, *умрела.*

подѣарем. — Вр. пређ. свр. *подѣарэ*, 2. и 3. *подѣаре*, *подѣаремо* или: *подѣарѳ*, 2. и 3. ј. *подѣар*, мн. *подѣармо*, и т. д. — Зап. нач. *подѣари* — *подѣарете.* — Прош. прид. *подѣарл.* — Трп. прид. *подѣарт* и *одѣарт.*

арем, *ареш* ... *ару.* — Вр. пређ. свр. *арѳ*, *армо.* Зап. нач. *при* — *прете.* — Прош. прид. *арл*, *арла*, и т. д. — Као *арем* има и *зѣарем.* — Као *арем* има и *зѣарем.*

трем, *треш*, ... *тру.* — Вр. пређ. свр. *тр*, *трмо.* Зап. нач. *три-трете.* — Прош. прид. *трл*, *трла.* — Трп. пр. *трт*, *трта.* — Овако и *зѣтрем*

зѣдзрем: Къд га *зѣдзреш*, онѳ алис човѳк. — Вр. пређ. свр. *зѣдзрѳ*, 2. и 3. *зѣдзр*, мн. *зѣдзрмо.* — Прош. прид. *зѣдзрл*, *зѣдзрла:* *Зѣдзрл* ме кѳно мѳчка.

прѳстрем: Да ти *прѳстрем* да спиш. — Вр. пређ. свр. *прѳстрѳ*, 2. и 3. *прѳстр*, мн. *прѳстрмо.* — Зап. нач. *прѳстри* — *прѳстрете:* *Прѳстри* да спимо. — Прош. прид. *прѳстрл*, *прѳстрла.* Трп. прид. *прѳстрт.*

Други раздео.

ровѳм, *ровѳш*, *ровѳ*, *ровѳмо*, *ровѳете*, *ровѳу.* — Вр. пређ. несвр. *ровѳо*, 2. и 3. ј. *ровѳше*, мн. *ровѳомо*, *ровѳоште*, *ровѳоше* и *ровѳу.* — Вр. пређ. свр. *ровѳл*, *ровѳамо*, *ровѳаште*, *ровѳиште.* — Зап. нач. *ровѳи* — *ровѳете.* — Прил. вр. сад. *ровѳишечи.* — Прош. прид. *ровѳл*, *ровѳла.* — Тако и *изровѳм.*

Као *ровѳм* мењају се и:

бљувеѳм. — Вр. пређ. свр. *бљувеѳ*. — Зап. нач. *бљуви.* — Прош. прид. *бљувел.* — Прил. сад. врем. *бљувеѳечи.*

ковѣм. — Вр. пређ. свр. *ковá.* — Зап. нач. *ковí* — *ковѣте.* — Прош. прид. *ковáл.* Прил. сад. вр. *ковáечи.*

зобѣм. — Вр. пређ. несвр. *зобѣо.* — Вр. пређ. свр. *зобí.* — Зап. нач. *зобí* *зобѣте.* — Прил. вр. сад. *зобáечи.* — Прош. прид. *зобáл,* *зобáла.*

рѡмем, 3. мн. *рѡму.* — Вр. пређ. несвр. *рѡмео.* Вр. пређ. свр. *рѡмá.* — Зап. нач. *рѡмí* — *рѡмѣте.* — Прош. прид. *рѡмáл.* — Прил. вр. сад. *рѡмáечи.*

каѡем. — Вр. пређ. несвр. *каѡео,* *каѡеше:* Ћиша од стрѣ[j]ју *каѡеше.* — Прош. прид. *каѡáл,* *каѡáла,* и т. д.

цѣрем и *цѣрем.* — Вр. пређ. несвр. *цѣрео* и *цѣрео.* — Вр. пређ. свр. *црá,* *црáмо.* — Зап. нач. *цѣрí* — *цѣрѣте.* — Прош. прид. *црал,* *црáла.* — Трп. прид. *цран,* *црáна* и *цранá.* — Као *цѣрем,* мењају се и ови сложени: *опѣрем,* *исцѣрем,* *зацѣрем,* и т. д.

бѣрем и *берѣм.* — Вр. пређ. несвр. *берѣо* и *бѣрео.* — Вр. пређ. свр. *бра,* *брáмо:* Ти *нáбра* дрва. — Зап. нач. *берí,* *берѣте.* — Прош. прид. *брал,* *брáла.* — Трп. прид. *бран,* *брáна* и *бранá:* Црѣшња-ва *брана.* — Као *бѣрем* мењају се и: *обѣрем,* *собѣрем,* *избѣрем,* *набѣрем,* и т. д. и у 2. и 3. л. једнине аориста имају акценат на првом слогу: *ббра,* *сббра,* *иббра,* и т. д.

дѣрем и *дерѣм.* — Вр. пређ. несвр. *дѣрео* и *дерѣо.* — Вр. пређ. свр. *дра,* *дрáмо:* Ја *одрá* јáгње, а ти *бдра* *јáре.* — Зап. нач. *дерí* — *дерѣте:* То је *дерí* — *кожа!* — Прош. прид. *драл,* *дрáла.* — Трп. прид. *дран,* *бдран:* Жив *дран,* не *бдран.*

зовѣм. — Вр. пређ. несвр. *зовѣо.* — Вр. пређ. свр. *зовá,* *зовáмо.* — Зап. нач. *зовí* — *зовѣте.* — Прош. прид. *зовáл,* *зовáла.* — Трп. прид. *зѡван.* — Као *зовѣм* мењају се и: *дозовѣм,* *позовѣм,* *назовѣм,* и т. д. са аористом у 2. и 3. л. једнине *дбзова,* *пбзова,* и т. д.

чем или *гъчѣм* (у Селачкој), *чеш,* *че,* *чѣмо,* *чѣте,* *чíј.* — Вр. пређ. несвр. *чѣо,* 3. л. множине *чѣу* и *чѣоше* — Вр.

пређ. свр. тка, ткамо: Она *узтка* постав. — Зап. нач. *чи, чете*. — Прош. прид. *ткала, ткале*. — Трп. прид. *ткан, ткана* или *тканá, тканó*, и т. д.

Друга врста.

вѣням, вѣнеш... вѣну. — Вр. пређ. свр. *увенý*, 2. и 3. л. јединине *уvenus*: Све *уvenus* без *ишу*. — Прош. прид. *увенýла*. Грађине *увенýле*.

ћинем. — Вр. пређ. свр. *поћинý*, 2. и 3. ј. *поћину* мн. *поћинýмо, поћинýсте, поћинýше*. — Зап. нач. *ћинý* *ћинете*. — Прош. прид. *ћинýл*: Војници *изћинýли*.

ќинем (кинем). — Вр. пређ. свр. *ќинý*: *Отќину* се *упртка*. — Зап. нач. *ќинý* — *ќинете*. — Прош. прид. *ќинýл*: *Отќинýла* се *кóва*. — Трп. прид. *отќинут*. Тако исто и: *исќинем, сќинем*, и т. д.

ќиснем (киснем). — Вр. пређ. несвр. *ќиснео*. Врем. пређ. свр. *ќиснý* и *ќисо*: *Пóќисе* *књо миш*. Зап. нач. *ќиснý* — *ќиснете*. — Прош. прид. *ќиснýл* или *поќисъл*.

оџнем (опузем). — Вр. пређ. сврш. *оџнý* и *оџо*: Ја сѣв *оџо*. — Прош. прид. *оџнýл* и *оџъл*: Дојде сѣв *оџъл* од *ишу*.

жѣгнем (и жѣзем). — Вр. пређ. свр. *жѣгнý*, 2. и 3. јединине *жѣгнý*: *Жѣгну* ме нешто у *кѣк*. — Зап. нач. *жѣгнý* и *жѣгни*. — Прош. прид. *жѣгнýл* и *жѣгнул*: *жѣгнули* га *бркове*.

врнем (вратим). — Вр. пређ. свр. *врнý*, 2. и 3. ј. *врну*: Он се *врну* од *рѣботу*. — Зап. нач. *врнý* — *врнете*: *Врнý* ми *цáре-не*. — Прош. прид. *врнýл*, *врнýли*: Она сѣг *наврнýла* свет у *цркву*.

гѣгнем. — Вр. пређ. свр. *гѣгнý*, 2. и 3. ј. *гѣгну*: *Гѣгну* ли и ти *мáлко*? Једвá *прогѣгнý* *залогáјк*. — Зап. нач. *гѣгнý* — *гѣгнете* и *гѣгни* — *гѣгнете*. — Прош. прид. *гѣгнýл*: Ништа неé *гѣгнула*..

ста́нем. — Вр. пређ. свр. *ста́ну*, 2. и 3. *ста́ну*, мн. *стану́мо*: Он *ста́ну* на сна́гу. — Зап. нач. *ста́ни* и *стам* — *станете* и *ста́нте*. Прош. прид. Он *стану́л* цар. — Тако и *оста́нем*, *поста́нем*, и т. д.

ди́рнем. — Вр. пређ. свр. *дирни́*, 2. и 3. *ди́рну*: *Ди́рну* ме не́што ў-срце. — Зап. нач. *ди́рни* и *дирни́*, *дирнете* — Прош. прид. *дирну́л*, *дирну́ла*.

пи́снем. — Вр. пређ. свр. *писну́*, 2. и 3. *пи́сну*: *Пи́сну* ми ўво. — Зап. нач. *писни́* и *писни* — *писнете*. — Прош. прид. *писну́л*, *писну́ла*.

сь́нем (сахнем). — Вр. пређ. свр. *ўсьну*: Све *ўсьну*. — *Ўсьну́* куку́руз. — Зап. нач. *сьни́* — *сьнете*. — Прош. прид. *усьну́л* и *усьл*: Рука́ ти *усьла*! (клетва). — Тако и: *ись́нем*, *зсь́нем*, *пресь́нем*: Ре́ка-ва *пресьла* (и: *пресьну́ла*).

одь́нем (одахнем). — Вр. пређ. свр. *одьну́*: Једва́ *одьну́* малко. *Одьну* ли ти? Зап. нач. *одьни́* — *одьнете*. — Прош. прид. *одьну́л*, *одьну́ла*. — Тако исто и: *издь́нем*, *удь́нем*, и т. д.

сти́нем (ст. сл. *стѣнѣти*). — Вр. пређ. свр. *остину*: Крова́јь-в *остину*. — Прош. прид. *остину́л*: Чорба́ *остину́ла*. — Тако и сложени: *ості́нем*, *исті́нем*: Че́кај да *исті́не* јело. — Оно́ *истину́ло*. — Ти *істину* од стра.

сьв́нем (савне, сване). — Вр. пређ. свр. *сьвну*. — Прош. прид. *сьвну́ло*: Гоца́ ода́вно *сьвну́ло*.

и́рнем. — Вр. пређ. свр. *ирну́*, 2. и 3. *и́рну*: Коко́шка *ирну* на се́дало. — Прш. прид. *ирну́л*, *ирну́ла*, и т. д.

тѣ́кнем: Не-сме́ш-ме *тѣкнеш*. — Вр. пређ. свр. *тѣкну́*. — Зап. нач. *тѣкни* и *тѣкни́* — *тѣкнете*. — Прош. прид. *тѣкну́л* и *тѣкъл*. — Трп. прид. *тѣкнут*. — Као *тѣкнем* и *нѣтѣ́кнем*: *Нѣтѣкъл* ја́гње на ржѣ́њ.

шѣ́пнем: Чек да ти *шѣпнем* на ўво. Вр. пређ. свр. *шѣпни́*, 2. и 3. *шѣпну*: Кѣкво́ ми ти *шѣпну*? — Зап.

нач. *шьані*: Де ми *шьані* на ўво. — Прош. прид. *шьані́л*, *шьані́ла*.

Овде долази знатан број глагола без *ну* у облицима, који се граде од инфинитивне основе. Такви су на пр.:

мькнем: Не мог се *мькнем* од њег. Вр. пређ. свр. поред правилнога *мькнѣ*, *мькну* и: *мько*, *мьче*: Къд ми се *одмьче* *од-очи*! — Зап. нач. *мькні* и *мькни*: Ајд се *мькни* *одотле*. — Прош. прид. *мькъл*: *Одмькъл* се у дрва. — Као *мькнем* мењају се и: *њмькнем*, *одмькнем*, *зьмькнем*, *измькнем*, и т. д.

стѣснем. — Вр. пређ. свр. поред *стѣснѣ* и *стѣсо*, *стѣсе*, *стѣсомо*: Къд га *стѣсо*, *тѣоше* му *бчи* *испрсну*. — Ја га *јурну*, а он *къд стѣсе* *низ пут*! — Зап. нач. *стѣснѣ*, *стѣснѣте*: *Стѣснѣ* ако *смеш*. — Прош. прид. *стѣсѣл*, *стѣсла* поред *стѣснѣл*. Трп. прид. *стѣснут*.

краднем. — Вр. пређ. свр. *крадо*. — Зап. нач. *краднѣ* — *краднѣте*. — Прош. прид. *крал*, *кра́ла*, *кра́ло*. — Трп. прид. *краден*. — Тако и *украднем*, *искраднем*, *прокраднем*, и т. д.

прснем. — Вр. пређ. свр. *прсо*, *прсе*: *Прсе* *искра*, *те* *запали* *кљчѣна*. — Прош. прид. *прсѣл*, *прсла*: *Прсло* *кут-којје*. — Тако и: *испрснем*, *запрснем*.

дѣгнем. — Вр. пређ. свр. *дѣго*, *дѣже*, *дѣгомо*, *дѣгосте*, *дѣгоше*: *Дѣгомо* се у *шѣму*. Зап. нач. *дѣгнѣ*, *дѣгнѣте* и *оиг* — *дѣкте се*. — Прош. прид. — *дѣгѣл*, *дѣгла*, *али* и *дѣгнѣл*.

клекнем. — Вр. пређ. свр. *клеко*, *клече*, *клекомо*. — Зап. нач. *клекни* и *клекнѣ* — *клекнѣте*. Прош. прид. *клекъл*, *клекла*: *Клекъл* на *колѣна*.

протѣгнем. — Вр. пређ. свр. *протѣго*, 2. и 3. ј. *протѣже*. — Зап. нач. *протегнѣ*, *протегнѣте*. — Прош. прид. *протѣгѣл*. — Трп. прид. *протѣгнут*.

трѣнем. — Вр. пређ. свр. *трѣго, трѣже.* — Зап. нач. *трѣгнѣ, трѣнеѣте.* — Прш. прид. *трѣгъл, трѣгла.* — Трп. прид. *трѣгнут.*

обѣкнем. — Вр. пређ. свр. *обѣко, обѣче.* Зап. нач. *обѣкнѣ, обѣкнеѣте.* — Прш. прид. *обѣкъл.*

стигнем. — Вр. пређ. свр. *стиго, стиже.* — Зап. нач. *стигнѣ* — *стигнеѣте.* — Прш. прид. *стигъл.*

лѣгнем. — Вр. пређ. свр. *лѣго, лѣже.* — Зап. нач. *лѣгнѣ* — *лѣгнеѣте.* — Прш. прид. *лѣгъл, лѣгли.*

дзѣбнем. — Вр. пређ. свр. *дзѣбо:* Ала ја *одзѣбо.* — Зап. нач. *дзѣбнѣ:* *Дзѣбнѣ* ако си луд! — Прш. прид. *дзѣбъл:* *Дзѣбъл* съм сал за овѣј што дѣва.

побѣгнем. — Вр. пређ. свр. *побѣго, 2. и 3. ј. побѣже.* — Прш. прид. *побѣгъл.* — Место овога глагола више је у употреби *утѣкнем, утѣко, утѣкъл.*

сѣднем. — Вр. пређ. свр. *сѣдо сѣде.* — Зап. нач. *сѣднѣ* — *сѣднеѣте.* — Прш. прид. *сѣдъл, сѣдла, сѣдло, сѣдли,* и т. д.: *Сѣдла Јана,* па попѣва.

пѣднем. — Вр. пређ. свр. *пѣдо.* — Прш. прид. *пѣдъл, пѣдла, пѣдло,* и т. д.

срѣтнем. — Вр. пређ. свр. *срѣто.* — Зап. нач. *срѣтнѣ* — *срѣтнеѣте.* Прш. прид. *срѣтъл, срѣтла:* *Срѣтли* смо се на пут.

стегнем. — Вр. пређ. свр. *стего, стеже.* — Зап. нач. *стегнѣ* — *стегнеѣте:* „*Стегнѣ* пѣкълу, гаѣај мѣчку“, али и: *стегни.* — Прш. прид. *стегъл, стегла,* и т. д. Трп. прид. *стегнут.*

улѣзнем. — Вр. пређ. свр. *улѣзо.* — Зап. нач. *улѣзнѣ* — *улѣзнеѣте.* — Прш. прид. *улѣзъл, улѣзла.*

Трећа врста.

Први раздео.

Први образац.

аѣ[j]ем, аѣ[j]еш, аѣ[j]е, аѣ[j]емо, аѣ[j]ете, аѣ[j]у. — Вр. пређ. несвр. *аѣ[j]ео, аѣ[j]еше...* *аѣ[j]еоше* или *аѣ[j]еу.* —

Вр. пређ. свр. *пи, пи́мо, пи́сте, пи́ше*: *Пи́пи* ли се? — *Пи́пи* се ја. — Зап. нач. *пи, пи́те*, (без *ј*): *Пи́те* рѣћи[*ј*ју. — Прил. вр. сад. *пи[ј]ѣчи*. — Прош. прид. *пил, пи́ла, пи́ло, пи́ли*, и т. д. — Трп. прид. *пи́тит*: *Вино́* све *пи́тито*.

Као *пи́[ј]ем* мењају се на пр. ови глаголи: *ди́[ј]ем*, зап. нач. *ди* — *ди́те*; *ши́[ј]ем*, зап. нач. *ши* — *ши́те*; *љи́[ј]ем* (лијем), зап. нач. *љи* — *љи́те*; *ми́[ј]ем*, зап. нач. *ми* — *ми́те*; *гњи́[ј]ем*, зап. нач. *гњи* — *гњи́те*; *ри́[ј]ем*, зап. нач. *ри* — *ри́те*; *кри́[ј]ем*, зап. нач. *кри* — *кри́те*; *ви́[ј]ем*, зап. нач. *ви* — *ви́те*. Глаголи *чу́[ј]ем, ду́[ј]ем, обу́[ј]ем, пљу́[ј]ем...* мењају се као *пи́[ј]ем*, само што им се у зап. начину чује на крају *ј*: *чуј, дуј, обуј, чујте, дујте, обујте*. Глагол *знам* може у презенсу гласити и: *зна́[ј]ем, зна́[ј]еш*, и т. д. поред *знам, знаш, зна*. Глагол *сμέ́м* у презенсу може имати и неконтрахован облик: *смее́м, смее́ш*, и т. д. а 3. л. мн. *смé[ј]у* и *сму* (према првој врсти). У прош. придеву поред *смéл, смéла...* има и *сме[ј]áл, сме[ј]áла*. Као *смет* мењају се и *доспе́ем* и *до́спем, узре́ем*, а прош. придев имају само: *доспе́л, узре́л, узре́ла*.

Тако исто и *жњем, мељем, кољем*; вр. пређ. несвр. *жњéо, мељéо, кољéо*; вр. пређ. свр. *же* и *жње*, *мле*, 2. и 3. л. ј. *сѣмлé, клá*, 2. и 3. *зáкла*. — Зап. нач. *жњи, мељи, кољи* — *жње́те, меље́те, коље́те*; прош. прид. *жел, млел, клал*; трп. прид. *по́жет, сѣмлет, зáклат*.

Глагол *дам* мења се по овој врсти: *дам, даш, да, да́мо, да́те, да́ју*; зап. нач. *да́ј* — *да́јте*; прош. прид. *дал, далá, далó, дали*. Поред овога, глагол *дам* има сад. време и по првој врсти: *дѣде́м, дѣде́ш, дѣду́, дѣде́мо, дѣде́те, дѣду́*.

Други образац.

ј́мем, ј́меш, ј́ме, ј́мемо, ј́мете, ј́ме[ј]у и *ј́му* (по првој врсти). — Врем. пређ. несвр. *ј́мео, ј́меше*. — Прош. прид. *ј́мел*. — Овај глагол може имати и неконтраховане облике: *ј́ме́ем, ј́ме́еш*; прош. прид. *ј́ме[ј]áл*.

Одречни облик има: *н-у́мом*, *н-умѣм*; *н-уме[ј]џл*. — Као *у́мом* мења се и *рѣзу́мом* (в. глаг. IV₂).

Трећи образац.

и́грам, *и́граш*, *и́гра*, *и́грамо*, *и́граге*, *и́грају*. — Вр. пређ. несвр. *и́грао*, *и́граше*, *и́граше*, *и́граомо*, *и́граосте*, *и́граоше*. — Вр. пређ. свр. *и́гра*, *и́грамо*, *и́грасте*, *и́граше*. Зап. нач. *и́грај* — *и́грајте*. Прил. вр. сад. *и́граџи*. — Прош. прид. *и́гра́л*, *и́гра́ла*, *и́гра́ло*, *и́гра́ли*, *и́гра́ле*, и т. д.

Као *и́грам* мењају се и ови глаголи: *ћо́пам* (ређе *ћо́цем*); *звѣи́[ј]ам* (кукам) [: *Звѣи́[ј]ају* женé на грóбишта]; *благоси́љам*; *га́цам* — гађам; *пљáчам* — плаћам; *дрѣ́сам* — тресем; *собѣ́рам*; *злѣ́кам* — јецам (: *Детé злѣ́ка*); *сва́цам* се — свађам се; *тѣрам*; *уштѣ́вам*: *Оч уштѣ́ваи* на бѣли лук; *шњѣ́вам* — сањам; *познáвам*; *дáвам*; *помáгам*; *дзѣ́дам*; *скѣ́там* се — скитам се; *си́сам*; *прáчам*; *ни́цам* — ничем; *и́мам* (одреч. *нѣмам*); *чѣ́вам*; *дѣ́зам*; *тѣ́пкам*; *сти́зам* — стижем; *ви́кам* — плачем; *гѣ́кам*; *и́скам*; *кукуру́ка* (петѣл —); *лóкам*; *мљáскам*; *ри́кам*: *Крáва ри́ка*; *скáкам*; *ср́кам*; *отáкам*; *кáшљам*; *зѣклѣ́њам*; *зѣпѣ́њам*; *сте́њам*; *звѣ́ирам* се; *извѣ́ирам*; *зѣдзѣ́рам* — вазирем; *зѣпѣ́ирам*; *вр́чам*; *жвáкам*; *поср́чам* — посрћем; *квóцам*; *ми́цам*, *чѣ́шам*, и т. д.

Други раздео.

Први образац.

брѣ́шем, *брѣ́шеи*, *брѣ́ше*, *брѣ́шемо*, *брѣ́шете*, *брѣ́шу*. — Вр. пређ. несвр. *брѣ́шео*. — Вр. пређ. свр. *брисá*, *брисáмо*. — Зап. нач. *бришѣ* — *бришѣте*. — Прош. прид. *брисáл*, *брисáла*. — Трп. прид. *брисан*.

Овако се мењају: *пи́шем*; *мири́шем*; *мáжем*; *вр́жем*; *вѣ́жем*; *шѣ́пчем* — шапћем; *гло́цем*; *стружѣ́м*; *лѣ́жем*; *јáшем*; *сѣ́м* — сејем; *бá[ј]ем*; *кá[ј]ем*; *лá[ј]ем*; *по[ј]ѣ́м*;

тра́[ј]ем; *веем* — вејем; *смеём се* — смејем се; *сеём* — сејем; *греём се* — грејем се; *ка́жем*; *ли́жем*; *ма́жем*; *ни́жем*; *ре́жем*; *си́чем*; *ли́ачем* — липшем; *прéчем*, ит.д.

Глаголи *бљѝ[ј]ем*, *пљѝ[ј]ем* ит.д. (прош. прид. *бљувáл*, *пљувáл*) мењају се по овој врсти, али се они једначе и са глаголима прве врсте другогa раздела, на гласе и: *бљувéм* (као *ровéм*), *пљувéм*, *кљувéм*, *трукéм*. поред *трѝ[ј]ем*.

Глагол *бчу* има по овом образцу: *бчу*, *бчеш*, *бче*, *бчемо*, *бчете*, а 3. л. мн. има и *бче* и *бте* (по IV в. 2. р.). Краћи облици гласе: *чу*, *чеш*, *че*, *чемо*, *чете*, *че* или *те*. Место свих ових (краћих) облика може се употребити (особито у буд. врем.) само *че*: *Ја че њдем*; *ти че њдеш*, он *че њде*, ми *че њдемо*, ви *че њдете*, они *че њду*. — Краћи облици могу доћи и у почетку реченице: *Чу д-идем*, *чемо њдемо* или *че њдемо*, ит.д. — Врем. пређ. несвр. *теá*, *теáше*, *теáмо...* или *теó*, *теше*, *...теóмо*, *теóсте*, *теóше* или *теу*: *Теу се побѝ[ј]у*. — Прош. прид. *тел* или *те[ј]áл*, *те[ј]áла*, ит.д.

Други образац.

куаѝ[ј]ем, *куаѝ[ј]еш...* *куаѝ[ј]у*. — Вр. пређ. несвр. *куаѝ[ј]ео*, *куаѝ[ј]еше*. — Вр. пређ. свр. *куаува́*, *куаува́мо*. — Зап. нач. *куаѝ[ј]* — *куаѝ[ј]те*. — Прил. сад. вр. *куаува́[ј]ечи*. — Прош. прид. *куаува́л*. — Трп. прид. *куаѝван*.

Као *куаѝ[ј]ем* — *куаува́л* мењају се на пр. и ови глаголи: *краѝ[ј]ем* — *краѝува́л*; *војѝ[ј]ем* — *војува́л*; *болѝ[ј]ем* — *болува́л*; *боледѝ[ј]ем* — *боледува́л*; *празну[ј]ем* — *празнува́л*; *гладѝ[ј]ем* — *гладува́л*; *рѝскарѝ[ј]ем* — *рѝскарува́л*; *писѝ[ј]ем* — *писува́л*; *пладну[ј]ем* — *пладнува́л*; *казѝ[ј]ем* — *казува́л*; *песту[ј]ем* — *пестува́л*; *исповѝду[ј]ем* — *исповѝдува́л*, ит.д. Презенс ових глагола може гласити и: *куаува́ѝ[ј]ем*, *казува́ѝ[ј]ем*, *исповѝдува́ѝ[ј]ем*, ит.д. према прошастом придеву.

Четврта врста.

Први раздео.

кóсим, кóсиш... кóсе и кóсу. — Вр. пређ. несвр. *кóсео, кóсеше, кóсеомо, кóсеосте, кóсеоше или кóсеу.* Вр. пређ. свр. *косí, 2. и 3. кóси, косíмо.* — Зап. нач. *косí — косéте.* — Прил. сад. вр. *косéечи.* — Прош. прид. *косíл, косíла.* — Трп. прид. *кóсен.*

Као *кóсим* мењају се на пр. и ови глаголи; *прóсим*: *Прóси* те се *рáni*; трп. прид. *прóсен*; *носим* — *нóсен*; *рзвáлим* — *рзвáлен*, зап. нач. *рзввалí*; *пратим* — *пратен*: *Пъарáтено му!* — *крстим* — *крстен*: Ти си *недокрстен*; *платим* — *платен*: Све је *платено*; *мúтим* — *мúтен*; *сóлим* — *сóлен*: Јéло неé *посóлено*; — *сúдим* — *сúден*: *Осúден* на *робí[j]у*; *вóдим* — *вóден*; *гáзим* — *гáзен*: Гúвно *добрó нагáзено*; *вóзим* — *вóзен*; *грáдим* — *грáден*; *вáлим* — *вáлен*: Не иди з-голе^{му} *крóшњу* у *вáлене* јагоде (изрека); *кúдим* — *кúден*: Девóјћа *поки́дена*; *кíтим* — *кíтен*: Белá Рáда *накíтена*; *гóстим* — *гóстен*; *плéвим* — *плéвен*; *гóтвим* — *гóтвен*; *лóвим* — *лóвен*: Колач је *рзлóвен*; *врéвим* — *говорим*; *стр́вим* — *стр́вен*: Жíто мlóго *рзстр́вено* пó-зъм; *трóвим* — *губим*: Туј су пáре *истрóвене*; *рáним* (храним, раним) — *рáњен*: *Рáњен* ў-ногу. — *Рáњена* свиња; — *жéним* — *жéњен*: Девóјћа је *ожéњена*, а и момáк *ожéњен*; *кíпим* — *кíпен*: Једé *кíпен* леб; *тíпим* — *тíпен*: Сећира-ва *истúпена*; *примéним* — *примéњен*: Белá Рáда *премéњена*; *збърá[j]им* — *заборавим*; *бá[j]им се* — *бавим се*; *прá[j]им* — *прá[j]ен*; *сýстá[j]им* — *сýстá[j]ен*: Сýг смо *сýстá[j]ени* у једнú *йжу*; *влáчим* — *влáчен* — *влачíл*; *трóшим* — *трóщен* (сломим): Кола *стрóщена*; *ш́чим* — *ш́чен*: Тој *ш́чени* лúђе *знáју*; *шúшим* — *шúшен* (сушен); *óдим* — *óдео* — *одí* — *одéечи* — *одíл*; *пáнтим* (памтим) — *пáнтео*, *пáнтíл*: *Добрó сým зъпáнтíл*; *пáлим*; *св́рим*: *Дор*

свирциј]а *свѝри*, бро *ѝгра*; — *цѣклим*: *Исцѣклѝл* кѣко *мáче* у *бгънѣ*; *пáзим*, *пáзил* и *пáзел*: *Несѣм зѣпáзел*, ит.д.

Глаголи *спим*, *чмим* и *жмим* имају садашње време по овој врсти, само што у 3. л. мн. имају *у*: *спу*, *чму*, *жму*. — И остале облике имају по овој врсти сем прошастога придева, који гласи: *спáл*, *чмáл*, *жмáл* — *спáла*, *чмáла*, *жмáла*, ит.д.

Други раздео.

живѝм, *живѝш*, *живѝ*, *живѝмб*, *живѝте*, *живѝ* и *живѝ*. — Вр. пређ. несвр. *живѝо*, *живѝше*. 3. мн. *живѝоше* и *живѝу*. — Вр. пређ. свр. *живѝ*: Ти бѣш добрб *пбжѝве*! — Зап. нач. *живѝ* — *живѝте*. — Прил. вр. сад. *живѝечи*. — Прош. пр. *живѝл*: Бог ти *живѝл* милу *мáжху*!

Као *живѝм* мењају се на пр. и ови глаголи: *висѝм* — *висѝл*; — *вѝдим*; вр. пређ. свр. *видб*, *видѝ*, *видбмо*; зап. нач. *вѝц* — *вѝчте* (ст. сл. *виждѣ*); *дзѝвнѝ*: *Вѝруј*, *кѝме*, *дзѝвнѝ бѝре*! — прош. прид. *дзѝвнѝл*; *стидѝм се* — *стидѝл се*; *четѝм* — *четѝо* — *четѝл*; *грѝмѝ* — *грѝмѝло*; *кѝнтѝм* — *кѝнтѝл*; *мѝслим* — *мѝслѝл*; *жáлим* — *жáлѝл*; *грѝпим* и *грѝйм* — *грѝл*; *вблим* — *вблѝл*; *србѝ ме* — *сврбѝ ме*; *цѣвтѝ* (3. ј.), зап. нач. *цѣвтѝ*: *Цѣвтѝ*, *рѝжо*, не *глѝдај* на *мѝне*. — *Рѝсцѣвтѝло* се *цѣвѝе*. — *ѝпѝ* — *ѝпѝ*: *Грѝне ѝпѝ*. — *ѝпѝлу* *вбду* *донбси*: *летѝм* — *летѝл*; *горѝм* — *горѝл*, ит.д.

Многи глаголи овога раздела имају неке облике и по трећој врсти, првом разделу, другом обрасцу. Тако: *живѝм* има и *живѝем* као *умѝем*; прош. прид. *живѝ*[j]áл поред *живѝл*; *полудѝем* — *полудѝл*; *жлѝтеем* — *жлѝтеáл*; *старѝем* — *остарѝл*: *Очу* да *остарѝем*; *огладнѝем*: *Кѝд* *огладнѝем*, да ми *дѣдѝш* *леб*; *ождѝнѝем* — *ождѝнѝл*; *зелѝнѝем* — *зелѝнѝл* и *зелѝнѝл*; *копнѝем* — *копнѝл*; *поруменѝем* — *поруменѝл*; *поцрнѝем* — *поцрнѝл*; *бѝлѝем* и *бѝлѝ*[j]ем — *бѝлѝл*, *бѝлѝл* и *бѝлѝ*[j]áл ит.д.

Трећи раздео.

бежѝм, бежѝш, бежѝи, бежѝмб, бежѝте, бежѝе и *бежѝу*.
Вр. пређ. несвр. *бежѝо* — *бежѝомо*. Вр. пређ. свр. *бежѝа, бежѝамо*. — Зап. нач. *бежѝи* — *бежѝте*. Прил. сад. вр. *бежѝечи*. — Прош. прид. *бежѝал*.

Као *бежѝм* мењају се: *држѝм, трчѝм, бле[ј]ѝм, сто[ј]ѝм, бо[ј]ѝм се, вречѝм, врѝштѝм, зу[ј]ѝм, јечѝм, зучѝм, квечѝм, клечѝм, лежѝм, пишѝм, ржѝм, сјѝ[ј]ѝм, цврчѝм, чучѝм*, ит.д. само што у 3. мн. сад. времена имају чешће у него *е*: *трчѝј* и *трчѝе*.

Грађа.

I. Народне приповетке.

1. Лењѝва женá.

Билá [једнá лењѝва женá, пь-не-те[j]áла да-плетé, не-те[j]áла да-предé, не-те[j]áла да-чé. Онá имáла мlóго úбава кљчѝна, нь-не-те[j]áла да-[ј]и-предé, тиће-питáла попá кьд-овѝј русѝл по-сьлб за-Велѝг-ден: »Чу-те-пѝгам, пóпе, нéшто. »Имам úбьва кљчѝна, па-мóг-ли да-се-увѝ-[ј]ем у-слбженицу, па-да-дóјдем у-мáнастир да-се-кóм-кам¹⁾?« А-поп: »Мóжеш, мóжеш! Увѝ-се у-слбженицу от-кљчѝна, па-дојдѝ на-причéс!« Онá úзме на Велѝг-ден кљчѝна, ть-се-увѝ[ј]е у-њѝ и-отѝде у-цркву. Тáм неé улазѝла у-цркву, тиће-се-поткьчѝла на-прбзорчѝч, па-рékла: »Комћéл, пóпе, проз-дупћéл.²⁾« А-поп рékъл »Ајде овáм, áјде овáм, голанарáмцо! Кудé сви љўће, туј и-тѝ!« Женá-та улéзла тьг у-цркву, а пóпыт узéл кьндѝлницу, мѝне покре-њў, па-ју-припáли, а онá кўжне³⁾ нá-поље, па-бежáла, бежáла; а-кљчѝна ўце горéла дор-

¹⁾ т. ј. да се причестим.

²⁾ причести ме, поне, кроз рупу (*душкy*).

³⁾ *јурне*.

најде [j]едну-бáру. Тúj-се она ваља́ла, ваља́ла, ть-се-угасила. Оти́де-си она́ тьг дом, па немáло куде́ља, а-она́ ўзне од јьрѣм (јерѣм) жьглú, па-на-пú надéне по-вѣсмо, па-теко́ј прѣла на-Велиг-ден, а-мúжа-си натерáла, те-замѣл у-тигáнь кáшу, па-му-вревѣла: »Сипѣ-ми, мúже, кáшу на-рáмо, пь-чу-ја́ и-предúцкам и-да-лизúцкам!« Мúж-ју послушáл: уготвил кáшу, па-је-сипáл на-рáмо, ть-је-и-прѣла и-јѣла. Комши́ће- је-доодѣле, па-ју-питува́ле: »Аj, мори! што-предѣш-дньѣс? Нь¹-ли-је дньѣс Велиг-ден?« А она́-[j]им одговорѣла: »Дáко-је дньѣс Велиг-ден! И-ви-да-сте по-бáре брцкáле, и-ви-би дньѣс врцкáле!«

2. Пá лењѣва женá.

Билá лењѣва и голá женá, па-[j]едномáн¹⁾ прѣла сал [j]едно́-врѣтено, и турáла-га у-кáцу,-бьѣи-пúнила кáцу с врѣтена! Прати́ла-си мúжа у-áлугу да-оцечѣ мьтвьѣло. Он оти́де да-оцечѣ мьтвьѣло, а она́-га прѣ-тѣкне, и-до́jde прѣ-њега-там, па-кько-пиле рѣкне: »Мьтвьѣло-ви́ло! по-гóру-се ви́ло, дóм-не доодѣло! Умрѣла -ти и-женá и-деца́!« Мúш-се мáне да-сечѣ мьтвьѣло, па си-оти́де дом. Кьдошѣл⁴⁾-дом, женá-га питува́ла: »Морѣ, кáм-ти мьтвьѣло? Че-се-попѣшкају²⁾ врѣтена у кáцу-пу!« Муж тегáј рѣкьл: »Морѣ, кьд-отидó (отó) ў-планин, ја-чú [j]едно-пѣле где по[j]ѣ: »Мьтвьѣло-ви́ло! по-гóру-се ви́ло, дом-не доодѣло. Умрѣла ти и же́нá и-деца́!« па си до́jдо!« Тьк-си-га она́ прати́ла код ньóјну мáтер! »Ўде, морѣ, дѣдеш³⁾ код-мојú мáтер, нѣк-ми дьдѣ кошúљу«. Он оти́де код-ньóјну мáтер, и-кáже-је зь-кьквó-је дошѣл. Мáти-се зачуди, зáкла гúску, ўљуди-ју,

1) *једнако.*

2) *т. ј. иструну.*

3) *да идеш.*

4) *кьд-дошѣл.*

пъ-ју-тѹри у-търбу́ и-испрати-га, а кошѹљу-ју не-дѹде. Къдошѡл¹⁾ дом, она́ прими търбу́, па-погледа у-нѹ, а оно́-се но́ђе од-гѹску црве[ј]але. Она́ мислѣла кошѹља тој, па-смѡт-рала да-је-тој огрѡак, и-рѣкла: »Што-мѣ мрзѹ, тој-ме мрвѹ: црвѣн ѡплит окол-ши[ј]у!²⁾« А-ѡн казува́л: »Гѹска, жѣно, гѹска!« Он а́па думала́: »Ако-је кѹска, нека-је но́вка: (неки: цѣлка)!« Гутал-сионтько́ј по́сле, а она́ неѣ рѣботѹла, тиѣ-га-клоца́ла. Прача́ла га; »Ајде-дѣдеш у-алу́гу да-донесѣш липове јабуѣе«, а-ѡн ишѡл и-тражил. Тльска́ла-га а́-там а́-овам, дор-му-ба́ба за́жени сѹна. Дошла́ ба́ба да си-зѡвне зѣта и-дѣштер: »Ја зажени́ сѹна, па-ѣто дојдо́ съзвѣницу²⁾ да-ви-зѡвнем, па-дојдете«. Зѣт ка́же на-ба́бу да-му-женá не́ма дрѣ[ј]е, не́ма-си ни-кошѹљу. »Е, зѣте, рѣкне ба́ба, ти-ју тури у-ка́цу, па-ју-довезѹ. А-ја́ къд-ви-видим да-идете, ми-чемо-ви ѹбаво присрѣтнемо«. Къдошлѡ³⁾ вре́ме за-сва́дбу, муж натовáри ка́цу на-кѡла, а жѣну у-ка́цу, па-ајд! Къд били́ бли́зо-дом, а-отѹд га́јде свѹре, тупáн тѹпа, дево́јѣ поју́! Къценá³⁾ тој чу́[ј]е и-види, кѹжне ис-ка́цу, па-утѣкне до́м, и-више неѣ мислѣла да-си-вара́ му́жа и-да-га-прача у-мътьвила́ ни-у-липове јабуѣе.

3. Мати па-мати.

Имала-си ма́ти сал [ј]еднога́ сѹна, па-је-сѹнѣт бил зѡл. Једѣнпѹт јѹрне да-ју-би[ј]е, а-бил бос. Тудѣк бил плот с трѣе гра́ден, а-она́ бежа́ла преко-трѣе, па-се-обрча́ла надза́д къмто-сѹна и-вревѹла: »По́лк (пѡлѣк), сѹне, пѡлѣк! Бѡси⁴⁾, па-чеш-се-убодѣш!« Дрѹга-ју женá судѹла: »Што-си́ лу́да, тѣ-му-казѹ[ј]еш? Не́к-се избодѣ, къте-јѹри да-те-би[ј]е«. А-она́ на-тѹј жѣну (женѹ) вревѹла: »Да́ко, морѹ, да́ко! Не́ка ѹма ма́ти прет-кога́ бежа́ти!«.

1) къд-дошѡл; къд-дошлѡ.

2) със-зѡницу.

3) къд-женá.

4) бос-си.

4. Лењива девојка.

Имала-си ма́ти ћерку за-жени́дбу, па-ју-дизала но́чу да-рибо́ти, а-она-не-сте|ј]ála. Къд су дошли свáтове, ма́ти ре́кла: »Ћеро Ћито, што-тро́па на-врата?« а-она́ думáла: »Ма́јко малáлко, то́ј-су мо|ј]и́ кичени свáтове«. А-мајка је думáла: »Ћеро Ћито, кошу́љу-си нeмаш«. Ћера: »Ма́јко малáлко, зéлве-че-ми дьдý«. Ма́ти-ју ко-ре́ла, ама-ништа. Къдошли¹⁾ свáтове, несú имáли ништа одáр²⁾ да-|ј]им-дьдý. Къд-ју-ма́ти суди́ла, ћера говори́ла: »Што-че ме́не, ма́јко, дáра код-мláда бећа́ра!«.

5. Баба умрела оцтра.³⁾

Било́ неће вре́ме къд-ýмре чо́век, они́-га не-држý да-седí у-йжу па-да-га-чу́вају, тиће-|ј]им-билó адéт: премене́-га, па-га-оте́рају у капéлу и-та́м-га љу́ће чу́вају. Умрела |ј]една-ба́ба, па-ју-оте́рали у-капéлу у-гро́бишта и-ту́ју⁴⁾ чува́ла дру́га ба́ба. Здодремча́ло је, па лёгла и-зэспáла. Овчаре́-се дигну, па-у-капéлу, а-ба́ба-и не-осети́ла. Мртвú ба́бу дигну и-опсло́не з-дрешља́ци, ту́ре тутún у-лулу́ а лулу́-ту на-ба́бу у-у́ста да-пу́ши, па-си-оти́ду. Къце⁵⁾-пробудíла ба́ба и-видéла мртвú ба́бу с лулу́ успра́|ј]ену, она́-се ја́ко уплаши́ла, па-оцтра⁶⁾ умрела. Јутре́-дьн, къцэ́вне⁶⁾, виде́ две-ба́бе мртвe. Отéг⁷⁾ не-те́рају мртвэ́ци у-капéлу.

6. Цыганин и ја́ре.

Чул Цыганин да-има млькó код-овчара́, па-а́јд, ајд код-не́га. Цыганин до-тега́ј никъд не́ виде́л ја́ре, па-се-

1) къд-дошли́.

2) од-да́р.

3) од-стра.

4) туј-ју.

5) къд-се.

6) къд-сэ́вне.

7) од-те́г.

млого зачудил кьд-га-видел. Јаре кько-јаре, почне да рипка окол Циганина, а-овѣј-се уплаши, па-почне да бежи. Бежеечи спотѣкне-се од-[j]едно-дрво и падъл, а-јаре дотрчи и-стане окол-нега да подрипкѣ[j]е. Циганин помислел дь-че-дь-ѹмре, да пођине, па срдито рекъл: »Јец, јец! Ти-мислиш циганцко-[j]е месо слатко!«

7. Жѣнцко стануло мушко.

Имал нећи човек три дьштерјѣ, и-свѣ-три стасале за-женидбу, па-неѣ никько мислел да-[j]и-жѣни. Онѣ рекле на-быштѣ-си да-[j]и-жѣни, ама-он неѣ тел (те[j]јал) никько. Тегáj-се онѣ смислеле да-утѣкну ѹ-свет. Нáj-пре најстарѣ[j]а утѣкла. Быштá, кьд-видел тој, јурне по-њѹ с коњá, па-ју-стѣгъл. Она-се одма претвори у зми[j]ѹ, а-он зми[j]ѹ-ту убѣ[j]е. И-дрѹга дьшти утѣкне, ама-си-ју-быштá стѣгъл, а-она-се претворила зми[j]á, ть-и-њѹ убѣл баштá-га. Сáл најмлаѣе[j]а дьшти оста. Овáје¹⁾ билá за-прѣчу јунáк. Стáне да-бежи, а-быштá по-њѹ. Кьд-је-билó близо неку големѹ реку, а-быштá á-да-ју стѣгне, а-она-се претвори у ѣупрѣ[j]ју. Он със-коњá почне да-преоди преко-њѹ, а-кьд-бѣл на-срѣт ѣупрѣ[j]ју, ѣупрѣ[j]а-се-стрóши, и-он-се удави. Тегáj-се она претвори кькó-је билá, па-пóјде ѹ-свет.

Пóсле неколко дьнá најде она трој[j]ицу обѣсени, ко[j]и су билѣ још живи. Затрáже онѣ од-њѹ мáлко вóду, да-рвзлáде гркълáн оцѣц²⁾: »Ако-нам-тóј учѣниш, ми-че-ти ѹвек бѹдемо на-пóмоч, сал-да ѹзнеш од-нáс по-[j]едно-влькнó, и да-га-у-невóљу припрѣжиш на óгъњ, па-че-ти-одма нáше сѣње дојду у-пóмоч«. Она-[j]и нá-по[j]и и ѹзе од-њѣ по-[j]едно-влькнó, па-си-óтиде дáље.

Неѣ прошлó млого, а срѣтне неђега зме[j]овѣтога јунáка на-зме[j]овѣтога коњá. Јунáкът-је кáже да-ше-

¹⁾ оодј-је.

²⁾ од-жеви.

вне ¹⁾ от-път, а-она́ не-те, ти́е-къд-види, да-му-не мо́же ни́шта, запáли [j]едно-влькно́, и-се́нхе-је дојдо́ше о́дма с њ́ину по́моч, ть-уби́ше зме[j]ови́тога јуна́ка. Она́-му ўзе не́гове дрé[j]е и-преру́ши-се јуна́к, ўзне-му ко́на сьсв ²⁾ тькрвáт, па-о́тиде у-дру́гу царевíну.

Та́м срéтне [j]еднога́ јуна́ка Ара́пина, у-кога́-су ўши билí големí јако. Од-нѐга-се она́ јако уплаши́ла. Од-нѐга-је и-сва́ царевíна треперíла. Удáре-се онí и обарáли-се, обарáли, па-нико́ј ни́кога неé мо́гъл да обóри. Тегáју ³⁾ Ара́пин запитáл: „Одо́кле-си ти, иско́ју-си царевíну?“ — „Јá-сьм из-дру́гу царевíну“, рекла́ девóјха-га, па-му-испричáла свé-што-је пропатíла и-къкó-је погубíла зме[j]ови́тога јуна́ка (а-неé-се казува́ла где-је-жéнцака глава́). Овѐј-се јуна́к мло́го за́чуди на-то́лку сна́гу, па-рече: „Јá-сьм-се мло́го-пут с-нѐга борíл, и-ни́къд-га несýм мо́гъл обóрим. Ти́е-да-се-ми лобра́тимо, къ́цмо ⁴⁾ текóј обо[j]и́ца добрí јуна́ци.“ Она́ пристáне и побратíме-се, па-ра́[j]едно до́јду у-некъкву големú вáрош (или: у-некъкв-голém вáрош). Ара́пин отíде у-нѐгов-дом, а-девóјха у-ме[j]áну.

Пóсле не́е-вре́ме до́јде Ара́пин код-овóга дели́[j]у у-ме[j]áну, и-пóчну ту́ј за́[j]едно да-живу́. Једн-пúд-га дели́[j]а (девóјха) за́пита: „Морé, гдé-[j]е тебе, побра́тима, снага́? — „Кьно-на-побра́тима, ре́къл Ара́пин, чу-ти-ка́жем, ама-на-ни́кога за жíву гла́ву да-не-казу́[j]еш. Мéне-ми-је сíла у-мо[j]é големé ўши (: у-мо[j]и́ големí ўши). Из [j]едно́-ми ўво жíви о́гън сíпе и-жéшка вода́ течé, ть-попáли черék вáрош, а-из-дру́го на́јпре жéшьк ветър дúне, па-тега́ј-ми излэ́зне свá сíла и-тѐг несýм онóј, што-сьм-сѐг.“ Лéгну пóсле да-спу́, а-дели́[j]а се дíгне окол-половíноч ⁵⁾ (пльвíноч), пь-му-пробу́ши

¹⁾ *мрдне.*

²⁾ *сьс-сьв.*

³⁾ *тега́ј-ју.*

⁴⁾ *къд-смо.*

⁵⁾ *половíн-ноч.*

[j]едно-úво. а-из-њéга јурне óгъњ и-жéшка вода, ть-попáли и попáри черék вáрош. Къд-Арáпин устáл, девóјһа-му реклá: »Морé, побрáтиме, шњевáл-сьм нъчъс да-ти-је-чáвка прокљувéла úво. Вѣц, да-не-бúде ѝстин!« Арáпин се пѣпне по-úво, а-úво, провáлено. Он-тъг заповéди, ть-свé чáвһе дóјду, и-свáку испитѣ[j]у пра[j]ѣл, пь-къд-пи[j]еднá неé тој начинѣла, тóлко и бúде. Друђи-пут-му делѣ[j]а провáли у-сьн и-друго úво. а-из-њéга дúну жéшьк вéтър, ть-пóобаља и рѣзнесе пьльвѣн вáрьш. Къцвнúло, девóјһа му реклá, да-је-тóј она напура-[j]ѣла, и-да-је-он сьг њóјьн рóб, па извáди сáбљу и оцéче-му глáву, и-текој куртелисáла царевѣну отóга ²⁾ айнина.

Чý[j]е цáр, да-је-Арáпин пођинúл, па-пúшти телá-лина да óка: »Кý[j]е³⁾ убѣл Арáпина, нек-дóјде коцáра¹⁾, голéм-че дар добѣ[j]е.« Она с мýшһе дрé[j]е отѣде коцáра, и јáви да-је-она Арáпина убѣла. Цáр-се зарáду[j]е јáко и поклóни-му (јел-је-он мислél мýшко-је) дъштерјú за-жепú. Етé-ти сьг белáј! Свáдба би за-два-три-дънá, а-делѣ[j]а-се тьг нáпра[j]и бóльн, па-отѣде бьђим-бóльн куд-[j]едну-врáчку и-испрѣча-је све, кьквá-је невóља нашлá. Врáчка рéкне: »Големó-је тој зло, па-мóж и-глáву-да истрóвиш. Тиһе-тѣ овóј да-урьбóтиш: блѣзо овѣј вáрьш ѣма [j]едьн-пéштер и-у-њéга ѣма на-три мéстета свáкькве живóтиһе. У-првњо-су све-дѣвје живóтиһе, што [j]едú мéсо: лá вове, мéчһе, кúрјаци, лисѣце и-штó-ти-још не! Ако-њѣ погúбиш, че-дóјдеш у-друго мéсто, где-су-свé змѣ[j]е ридóвһиһе. Ако-и-њѣ погúбиш, че-дóјдеш у-трéһо и-последѣо мéсто, где-ѣма ајдúци. Мецу-њѣ-је њѣјьн (њѣьн, њѣн) арáмбаша, и-на-глáву-му сто[j]ѣ дивјá плóвка. Онѣ кьт-спú (кьцпú) не-мóже-[j]и нѣкој пробúди дóр-се сáми не дѣгну. Ако-[j]и-затéкнеш да-спú тéп-ти-[j]е лько:

¹⁾ од-тóга.

²⁾ кýј-је.

³⁾ код-цáра.

увати плóвку-ту, па-је-извади срце и појец-га, па-чеш-óдма постанеш мýшко.“ Девóјџа-та-ју послушáла. Узне ору́жје и-дóјде у пéштер. Нájпре дóјде у првнó мéсто и-побí|јје све живóтиње, сал остáл лав, њин цар, па-се-сýс-њéга стáне бóри. Къд-не-моглá да-га-обóри, она влпáли и-другóто влкнó, те-је-дóјде пóмоч, и-текóј убí|јје и-лáва, па улéзне у-дрýго мéсто. Змí|јје-се óдма рьсплетý и-стáну да-прýжају главу към-нý, а-она довáти сáбљу и свé-|ји íсече, сáл-се óпр цар змишí. Он-се овíл окол-нý, и-томíн (тъмíн-|ју тел по|ј)едé, а-она се сéти за-трéхо влкнó, припали-га, и ёто-ти онé|јја при-сéнће и убише цáра змицког. Сьг она отíде у трéхо мéсто. Там нájде ајдýци, где сви спу. Плóвка, къд-ју-видéла, стáне да-крештí, сьв-се пéштер трéсьл. Она (девóјџа-та) увáти плóвку-ту, закóље-ју, извáди-је срце и-пó|јједе га, и-óдма пóста мýшко, па се-врне къно мýшко куцарéву¹⁾ дъштер, па-је-живéл сьс-нý срéтно.

8. Сјнце тéло да-се-жéни.

Заженило-се сјнце, па-зовнýло све нá-свет у свáдбу, и-кúче и-мáче, што-реклí љýће. Сви пóјду у-свáтове, пь-и-јéж ујáше коњá, пь-и-óн ајд у-свáтове. Кътам²⁾ а-свáтове слезнýли от-кóњи и-повезáли-|ји у-ливáде дь-псьу трáву. Јéж увáти њéговога коњá за уздý и одвéде-га на-песьк, па-га-тýј привезáл. „Штó рьбóтиш?“ пíтају-га сви свáтове. „Што-рьбóтим! Зер-невíдите?“ рéкне-|јим жеж, „úчим коњá да-|ј)едé псськ. До-сьг |ј)едно-сјнце бéше, па-свé íзгоре, а-къкó-че да-бýде къце³⁾ сјнце ожéни, па-къдобí|ј)е⁴⁾ дéцу, којá-че бýду къно-и-бьштá-|јим! Свé-че изгорí, па још-сьг úчим коњá да једé псськ.“ Сјнце кътóј⁵⁾ чý|ј)е, јáко-се рьсрдн

¹⁾ куд-царéву.

²⁾ къд-там.

³⁾ къд-се.

⁴⁾ къд-добí|ј)е.

⁵⁾ къд-тóј.

на јѣжа, па-тегај утѣкне у-море и-там остане годину. Стану-га моле да-излѣзне из-вѣду, а сјинце не-тѣло. Тѣг излѣзне петѣл, па-рѣкне: „Ја-чу сјинце изѡкам на-поље,“ па-дѡјде на-море, па-колко-мѡже кукуруйкне: „Кукуруйку! Кукуруйку!“ Сјинце чѣје туј съсвѣм нѡву пѣсьн, коју до-тегај неѣ билѡ чѣло, па-промуљи главу из-вѣду да-вѣди, кѣј тој по[|]ѣ. Ама-петѣл вѣди по-свѣтлос да-сјинце надзѣра из-вѣду, па-се-измицѣл, измицѣл од-море, а-сјинце-се вѣше дизѣло, да-вѣди кѣје-тој¹⁾, и-пѡново огре-|]ѣло цѣл-свет.

9. Цар и-овчѣр.

Неѣи-цѣр зажели да зна[|]је кѣквѡ рѣботи Бог, зѡвне [|]еднѡга калѣћера, па-му рѣкне: „Е, калѣћере, ти чѣсто врѣвиш съз-Богѣ (Бѡга), па-зна[|]јеш кѣквѡ он рѣботи. Кажѣ-ми, а-ако-тѣ не-зна[|]јеш, ти најди куј-зна[|]је, ако-ѡч да-те не погѣбим“. Калѣћер-се уплаши, па-се-врне дом. Ама кѣкѡ-се бојѣл за главу-си, он стругне ѣ-свет. Ајд, ајд, па-дѡјде куд-некога (нећегѣ) овчѣра на-конѣк. Кѣцу²⁾ вечерѣли, калѣћер испрѣча све на-овчѣра штѡ-му-је заповѣдѣл цар. Овчѣр, кѣтѡј³⁾ чѣ[|]је, рѣкне: „Е, дѡбро! Тѣ-че да-чѣваш мо[|]ѣ ѡвце, а-ја-чу да-ѣдем коцѣра,⁴⁾ да-му-кажем што рѣботи Бог“, па-ѣвне тѣквицу със-мљкѡ, ѡбѣси-ју на-врат, товѣгу у-рѣће, па-прѣво коцѣра.⁵⁾ Цар, кѣтѡј⁶⁾ чѣ[|]је, дозовѣ овчѣра коцѣбе,⁷⁾ и-овчѣр-му дѡјде. Кѣд-је-билѡ јѣтро, овчѣр рѣкне на цѣра: „Е, цѣре, ја-ѣвек у-ѡвѡј врѣме мѣлко превѣтим. Ја-съм донѣл мљкѡ, а-тѣ дај леб, па да-надрѡбимо“. Цар дѣдѣ [|]едѣн-лѣб, а-овчѣр-га пре-

1) куј-је-тој.

2) кѣд-су.

3) кѣд-тој.

4) код-цѣра.

5) код-цѣра.

6) кѣд-тој.

7) код-себе.

полови, па пълвѣин он ѹзне, пълвѣин дѣде на цара, да-дрѣбе. Кѣцу ¹⁾ надрѣбѣли млькѣ, тегѣј пѣчну да-кѣ-сају. Овчѣр-се наклѣпи, па-кѣса-ли, кѣса! Кѣд-на|]е-лѣн-пѣт удѣри овчѣр сѣс-ложѣцу (мљжѣцу) цара по-рѣе. „Штѣ-ме удѣраш?“ пѣта-га цар. „Пѣзи, па-јѣц што-си-тѣ дробѣл, а-не-дѣрај штѣ-сѣм ја дробѣл“, рѣкне-му овчѣр. „От-кудѣ-чу ја да знам, што-сѣм-јѣ дробѣл?“ пѣта-га царѣт. „А от-кудѣ чѣвѣк мѣже да-знѣ|]е што-Бѣг рѣбѣти, кѣцѣм ²⁾ не-знѣ|]еш онѣј, што си-сѣг урѣботѣл?“ одговѣри овчѣр. Цар-га тѣг пуштѣл, те-си-ѣн отишѣл дом слѣбѣдѣн.

10. Лѣда женѣ.

Бплѣ |]една-женѣ јѣко врѣдна, — од-Велѣгден до-Велѣгден |]едну-кошѣљу сѣшѣ|]е! Дошѣл Велѣгден, а-онѣ сѣшѣла на-мѣжа-си кошѣљу, па-пошлѣ куд мѣжа-си, да-му-се-повѣли. Прошлѣ (прѣшла) пѣкре нѣкѣкѣв шипѣк, па-нѣкѣко зѣкѣчи с кошѣљу за-шипѣк. Онѣ-се тѣг обрѣне, па-рѣкне: „Шипковѣе, тѣ-ли-чѣш-му нѣсиш? Ајд носѣ, носѣ, кѣд-ѣч, а-јѣ-чу-си ѣдем дом“, — остѣ|]и-му кошѣљу, па-се-врѣне. Вѣчером дошѣл до-мајѣн, а женѣ-та излетѣ пред-мѣжа рѣдѣсна, па-га-пѣта: „Дѣби ли кошѣљу? Е, е! па-чѣститѣ-ти кошѣља, мѣже!“ — па-му-испрѣча свѣ кѣкѣ-је понѣла кошѣљу и-кѣкѣ-ју остѣ|]ѣла на-шипѣк. Мѣж, кѣда — чѣ|]е, ѹзне товѣгу ѣ-рѣе, па пљус! пљус! по-жѣну, па-ју-пѣшти. Женѣ ровѣ|]ечн отѣде кучипѣк ³⁾, да-донесѣ кошѣљу. Кѣтам, ⁴⁾ а-оно — нѣма кошѣља. Тегѣј-се женѣ-та рѣ-срѣди на-шипѣк, па-му-пѣчне врѣви: „Зѣл (зѣр, зер)-ти-јѣ остѣ|]ѣ кошѣљу да-ју-однесѣш на-мо|]ѣга мѣжа, а-тѣ ни ѣбѣр! Гдѣ-је кошѣља? Казѣј! Бутѣш! Ѧле-те

¹⁾ кѣд-сѣ.

²⁾ кѣд-сам.

³⁾ куд-шипѣк.

⁴⁾ кѣд-там.

у-кóрен! Чек да-вѣдиши коjа-сѣм ja!“ па стáне иско-
пý[j]е шипѣкът ис-кóрен, да-му се-освѣти. Копá[j]ечи
искóпа пѣн ђупáк з-дýкати, па-си-отѣде с тѣ[j]а пáре
дом. Къдошлá¹⁾ дом, питáла-си мýжа кьквó-је тоj, а-
óн-је рѣкъл (рѣкъл): „Лѣча!“ зъш-је-знáл да-је-лýда и
да-че-[j]и-пóтрóши, ако-је-кáже.

Къд-етѣ-ти грнчарѣ (грнчарѣ) з-грнци. Сѣльче женѣ
пóчну да-купýју грнци, а-онá немáла пáре. Шче²⁾ да-
рѣбóти! Отѣде код [куд]-грнчарѣ (грнчарѣ) да-глѣда
кькó овѣ[j]а женѣ купýју грнци. Jáко-је во́ља билó
да-си-и-онá кýпи бър-[j]едну-бýнцулу ел крчáг. Сѣти-
се за-лѣчу-ну, па-питáла грнчарá: „Óч-ли да-ти-дъдѣм
лѣчу за-неѣи-сýд?“ Грнчáр пристанýл. Женá-та донѣла
лѣчу-ту, а-грнчáр-се зачуди млóго къд-видѣл овój, ўзне
све тѣ[j]а пáре, а-на-женý-ту дал и-волóве и-бѣвоље
и-кóла сьс-цѣл испáп. И-онá-се jáко зачудѣла, па оте-
рáла и-бѣвоље, и-волóве и-кóла сьс-испáп дом. Къдошл³⁾
мýжът-је, онá-му све казáла. Муж помислѣл-се у-сѣб:
„Ўдри лýдо, онó пóлудо“, — па-ју-пá избѣл, и-отишѣл-
си на-рѣбóту. Женá-та остáне сáма, па-пóчне да-ровѣ.
Бѣвоље и-волóве према-нý преживáли, а-онá помислѣла
да-се-на-нý крѣве, довáти сеѣйру (сиѣйру), па-по-нѣй
туп! туп! и-свѣ-[j]и побѣ[j]е. Дошл муж, видѣл пó-
клани волóве и-бѣвоље, па-рѣкъл у-сѣб: „Овдѣ не-по-
мáга ни-бój ни-нѣшта!“ Он одрл бѣвоље-те и-волóве-
те, ишчеречѣл-[j]и, па-је-рѣкъл, да-пристá[j]и мáлко jѣло
сьс-мѣсо и-зѣље. Женá-та ўзне свó-месо, пренесе-га у-
грѣдѣну, дѣ-је билó зѣље, па-уза-свáку зѣлху тýри по-
[j]едн-комáт мѣсо, па-си-отѣде у-йжу, а-пцѣ мѣсо од-
нѣли и по[j]ѣли. Къдошл³⁾ муж, женá-му испричáла
све, а-óн-ју избѣл с товáгу.

1) къд-дошлѣ.

2) што-че.

3) къд-дошл.

Женá-та отишла́ по́сле у-грьд́ину, и там нашлá сал [j]едну-кúчку. Къд-ју-видéла, пóчне да-óка по-нъ́: „Тй-ли-се најдé да-ми-мéсо по[j]едéш! Чек да-в́идиш којá-сьм-ја!“ — па-тр́ч по-нъ́. Кúчка бежáла á-там á-овам, па-утéкла у-[j]едну-цамй[j]у, а-женá-та по-нъ́ у-цамй[j]у, па-ју-б́ила, б́ила, а-кúчка-та грéбла, грéбла по-дúвар, ть-изгрéбла һуп с мецедй[j]е. Женá-та ўзне һуп с пáре-те, па-га-однéла дóм-си. Мúжът-је смислéл да-ју-превáри. Он-је рéкне да-че-сьг да-дóжду неһи-пйличи да-кьувú на-ьúђе óчи, тйђе да-се-онá скúта у-дúпку, а-он-че-ју покрй[j]е дор-онé не-прóжду. Женá текóј урьботйла, а-мúж узéл [j]едну-кривáчу ж́ито, па-вр́рр! врз-нъ́ по-кóжу, а-кокóшће долетú, па-кьу-цáле, кьуцáле, ж́ито-то, а-мúж дóтле скутáл пáрете, ть-женá неé видéла где.

Пóсле неђе-врéме дошли́ Тúrци. Видéли онй́ да-им-нéма пáре, па-дошли́ куд-овóга човéка, и-питáли-га, да-[j]и-неé он узéл, а-он-[j]им рекýл да-неé. „А-да-неé твојá женá?“ питáли-га па онй́. „Нé-знам! Да-ју-пй-тамо“, — и-зóвне-ју. Къд-ју-питáли, женá-та рéкла да-је-онá узéла. „Јá-сьм, рéкла на кадй[j]у, узéла тé[j]а пáре, и-то-б́ш онагáј кьда-доодйше онй[j]а црни пй-личи, да-кьувú óчи на-човéци. Тьг и-на-тéб извадйше óко-то-ти (а кадй[j]а бил һóрав с [j]едно-óко)“. Кьтóј¹⁾ чул кадй[j]а и-Тúrци дрúһи, онй́ видéли да-је-онá лúда, па-си-отишли, а-т́ј сиромá човéк обогатйл-се с тóлђе пáре.

11. От-кудé-је мед слáтък?

У-пр́внó врéме билй́ Бóг и-һáвол прй[j]етeљи, па-су-зá[j]едно стварáли све нá-свет. Бóг напра[j]йл вь-дньйцу, ама-зьбърь[j]йл да-напрá[j]и креһетáло, те-су-ьúђе морáли сьс-рúђе да-пúштају ж́ито, да-се-мéља. Ьáвол видéл тој, па-неé тел да-кáже на-Богá (Бóга),

¹⁾ кьд-тој.

тиће зóвнул чéлу и рéкъл је: „Иди, па-зúј цокре-бóжји úши, и-òн-чe-се сéти, па-чe-напрáјји и-крећетáло“. Чeлá одлетéла куд (код)-Бóга у-вѣдñицу, па-пóчнe да-зучí окол-úши-му: зу! зу! зу! и-Бóк-се¹⁾ тегáј сетíл. „Дa-си-благосовéна!“ рéкнe-јe Бóг. „Дa-Бóг-дa-ти-се гóвна јéла!“ и-отýг-јe²⁾ постáну гóвна слáтка, а-тóјe³⁾ дññс мeд.

12. Глúпъв човéк и ђáвол-жeна.

Имáла [j]една-женá мýжа, па-си-терáла сьс-ñéга шéгу, зьш-јe-би́л млóго глúпъв. Пошли [j]едьñпýт на пáнаир, па-женá-тa рéкла на-мýжа-си: „Мýже, на-пá-наир íма млóго љúћe, па-чéк да-ти-привéжем на-гр-бíну [j]едну-тíквицу да-тe-нe-истрóвим“. Мýжът-јe при-стáл. Кьдошли на-пáнаир, а-мýш-се згледáл у-свёт, а-женá-му полéк одврзáла тíквицу од-грбíну, па-ју-приврзáла на-ѡóжнога љубóвника, па-си-пошла по-ñéга. Мýш-се тегáј обдзрнýл и-видéл ñегóву тíквицу на-дрý-ћeга, па-се-мислéл: „Бóже-мој, да-ли-сьм ја онóј, ел несýм! Ако-сьм-онóј ја, тегáј кóј (кúј)-ли-јe овóј?!“ и текóј-се врне дом, а-женý-си оста[j]íл.

13. Поп и слýга.

Били два брáта, па-се-старéј погодíл кот-попá да-слýжи. Пóпыт-јe бил млóго лош човéк, па-кьцлýга⁴⁾ пошýл на-орáње рéкъл-му: „Евe-ти буклí[j]а с винó, плóсква о рñí[j]у и [j]едьñ-лeб: да-јeдeш од-овéј лeб, и-пá-да-га нe-нáчнeш; да-пí[j]eш из-овéј плóскву рe-ñí[j]у, и-пá пáну да-ју-донесeш; да-пí[j]eш из овéј бук-лí[j]у винó, и-пá пáну да-ју-донесeш и-да-се-нe-врнeш пре ни-пóслe, тићe кьд-овáј кúчка дóјдe дом. Ако-дрýгько учíниш, чу-ти-одерeм вáшу од-грбíну“. Слýга

¹⁾ Бог-се...

²⁾ од-ты.

³⁾ тој-је.

⁴⁾ кьд-слýга.

отишъл на-оране и-одвел със-нег кучку попову. Орал, орал дор-дошло време за-ручк, па-седъл да-руча. Он-се сетил што-му рекъл (рекъл) поп, ама-бил јако глэдн: попил рѣи[j]у, по[j]ёл съв лѣбц и-испил букли[j]у с вино. Кѣт-почел да-орѣ, а-кучка кужне дом и-дѣде ѱ-мрак. Кѣдошъл¹⁾ од-оране, поп увати слугу и-одерѣ-му вашу од-грбину, те он после умрел.

Дигъл-се после млацѣј брат кот-попа да-се-погоди. Погодил-се с попá да-га-служи, а-поп рекъл на-погодбу: „Што-ти учиним, да-се-не-срдиш, ни-чу-се ја срдим на-теб што-ми учиним“. Слуга пристанул. Пратил-га поп на оране, а-дал-му плоскву с рѣи[j]у, [j]едн лѣбц и-букли[j]у със-вино, па-му-казал: „Е ве-ти плосква с рѣи[j]у, [j]едн-лѣбц и-букли[j]а със вино: да-пи[j]еш ис-плоскву рѣи[j]у, и-па-да-ју донесеш пјну; да-једеш леб, и-па-га цел донесеш; дом-да-се врнеш кд и-кучка дѣде, да-улѣзнеш где кучка улѣзне. Ако-тој не-бѣде, чу-ти-одерѣм вашу од-грбину“. Отишъл слуга-та на-оране рано, па-одма седъл да-руча: извадил срьдину²⁾ из-лѣб, сал кору оста[j]ил, а-унѣтра зѣмљу насипал, попил и-рѣи[j]у и-вино, па-напнил с волѣвцку мѣчку³⁾ плоскву и-букли[j]у; тѣг узел остѣн, бѣпнул кучку-ту, а-она кужнула дом. Тѣг он упрѣгъл волѣве, па-пошъл по-кучку. Кѣдошли⁴⁾ до-дом а-кучка прерипила плѣт па-улѣзла у-авли[j]у. Слуга потерал волѣве, преко-плѣт. Волѣве несѣ могли никѣко да-прѣјду преко-плѣт. Тегáј слуга заклал волѣве, исѣкъл-[j]и, па-свѣ комат по-комат преврѣил и-волѣве и-ко-ла у-авли[j]у. Кѣд-видел поп, он-се удзверил, па-питал слугу: „Што-си дошъл текѣј рано?“ — „Па-дѣшъл-съм по-кучку!“ рекъл слуга. „А-гдѣ-су-ти волѣве?“ пита-га поп. „Етѣ-[j]и у-авли[j]у“, — одговара

¹⁾ кѣд-дошъл.

²⁾ средину.

³⁾ мокрачу.

⁴⁾ кѣд-дошли.

слуга. Поп погледал у-авли[j]у, па-кьд-видел, што-је, питал-га: »А кькво-си овој учинил, душманине?“ — »Е, попе, казал-си да-прóждем със-волóве куде и-кучка. Волóве несú могли преко-плóт куде-је кучкана прóшла, а-ја-сьм-[j]и овак превръл“. -- Поп завртел з-главу, а-брадá-му-се зтрéсла од-мýку, па-си-ћутал. »Срдишли-се, попе?“ пита-га слуга. — »Не-срдим-се!“ рече поп.

Пошъл поп у-цркву, а-деца-му-се јóште несú билá дигнула, па-речъл на-слугу: »Децу-да-ми уљудиш кьце¹⁾-дигну“. Кьд-отишъл поп у-цркву, слуга поклал децу, па-[j]и-очистил кько-јагьнци, убаво-[j]и уљудил. Кьце¹⁾-поп врнул ис-цркву, па-видел поклану децу, обрну-му-се йжа неколко пут пред-очи. »Што-си урадел тој?“ питал-га поп. »Уљудил-сьм децу кько-си-ми въповедил“, — речъл слуга. »Несым-ти-ја казал да-урьбóтиш текóј, тиће-кьце¹⁾-дигну, да-[j]и-омí[j]еш и-да-[j]и-облчеш кько-трéбе“. — »Е, па-штó-ми текóј несí речъл?“ речъл слуга-га.

Види поп да-с-овóга не-мóже излезне на-крај, па-се-договорил с попадí[j]у да-бежí у-свет, зьш неб-га мóгъл отпушти — тьквáj-им пóгодба билá! Спремíли поп и-попадí[j]а све, а-кьййе турíли у-сьндьк. Слуга-се пра[j]ил невеш што-рьбóте, скутал-се у-сьндькът и-лэгъл. Окол-пльвйноч²⁾ упрти поп-сьндьк на-грбíну, па-бэжи с-попадí[j]у у-свет. Кьдошли³⁾ до-[j]едну-вóду, онó стáне течé водá-ли кькво-ли исьндьк,⁴⁾ а-пóп рече: »Морí, попадíјо, рьсипал-ми-се ибрик с-реһí[j]у (рһí-[j]у) у-сьндькьв“. Загáзи поп у-вóду, а-водá билá дбокá, те-доватила мáлко-сьндьк. Слуга исьндьк⁵⁾ рече: »Дйвај, попе, утопйше-ми-се нóће“. — »Попадí[j]о, по-падí[j]о, одáвньчка несым четел кьййе-ве. Видиш-ли

¹⁾ кьд-се.

²⁾ пльвйи-ноч.

³⁾ кьд-дошли.

⁴⁾ из-сьндьк.

⁵⁾ из-сьндьк.

кькó провревѣше?^а рѣкне поп. Кьд-излѣзали на-дрѹгу страну, поп отвори сьндѣк, а-кьтѣм — слѹга! „Шчѣш¹⁾ ти одвѣка?“ запитал-га поп. „Слѹга ѣде по-газду“, — рѣкъл слѹга. „Дѣбро, дѣбро, дако²⁾ - си пошъл. Овдѣк-че пренѣчимо“, -- казал поп. Договорѣли-се поп и-попадѣ[j]а да-нѣчу слѹгу чѹшну у-вѣду да-се-удѣви. Слѹга чул кькѣ-се договѣрају да-га-чѹшну ѹ-воду, па-сал хутал. Лѣгли да-спѹ. Попадѣ[j]а зьспѣла кько-тѣп, а-слѹга-се дѣгне од-његово мѣсто на-попадѣино, а-попадѣ[j]у чѹшне на-његово, па-провревѣл кько попадѣ[j]а: „Ајде, пѣне, да-га-чѹшнемо“. Поп мислѣл попадѣ[j]а-је тој, па помѣгне на-слѹгу, ть-удѣве попадѣ[j]у. Јѹтром поглѣда поп, а слѹга снѣ — попадѣ[j]а нѣма. Пѣп-се сетѣл што-јѣ, ама се претварѣл да-нѣ-зна, тиѣе-казал да-се сѣма удавилѣ нѣчу.

Кьдошлѣ³⁾ врѣме за-ручѣк, поп и-слѹга огладнѣли кьно-кѹрјаци. „Идѣ, пѣне, у-сьлѣ, рѣкне слѹга, ть-на-просѣ што за-јѣло да-привѣтимо“. — „Морѣ, не-мѣг-ја, тиѣе-идѣ ти“, — казал поп. — „Ишъл-би-ја, рѣкъл слѹга, ама-си-нѣмам дрѣ[j]е попѣвше. Дѣј-ми тво[j]ѣ, а-тѣ-се скѹтај у-трѣѣкѣн, ть-причѣкај туј, дор-се-јѣ врѣнем“. Попристал.⁴⁾ Слѹга-се облѣкъл у-дрѣ[j]ете попѣвше, па-отишъл у-сьлѣ, а-у-сьлѣ-тѣ билѣ волѣвца бѣлес. Он каже на-сеѣѣње, кько-ѣн знѣ[j]е гдѣ-је говѣца бѣлес, тиѣе-да-понесѹ кѹј (кој) чьбьрѣѣк, куј товѣгу, да-ју-убѣ[j]у. Сеѣѣње ѹзну чьбьрѣѣци, товѣѣе, вѣле, па-отѣду на-говѣцу бѣлес. Кьтѣм,⁵⁾ пѣп-се згурѣл сал у-кошѹѣицу, а-дѣгу брѣду ѣнесерѣл у-трѣѣк. Сеѣѣци убѣ[j]у попѣ — тога да-се-куртѣлишу од бѣлес! Текѣј слѹга осветѣл брѣта.

¹⁾ што-чѣш.

²⁾ ако-си.

³⁾ кьд-дошлѣ.

⁴⁾ поп-пристал.

⁵⁾ кьд-там.

14. *Ђавол и човек.*

Загледа́л-се ђавол у-воду, а-иза-грбину-му-се приближува́л кѹрјак да-га-изеде́. „Бежи, изеде-те кѹрјак“, викну́л на-њег [j]едѣн-чове́к, а-ђавол рипне у-воду, па-га-неста́ло. Тѣј чове́к мислел да-је-оно́ј чове́к, а-не ђавол, па-ре́къл у-себ: „Бо́ље да-сѣм-ћута́л, мо́же-да не-би́ се удави́л“. Ма́лко по́сле сти́гъл-га ђавол ус-пу́т, па-га-запи́та: „Ти-ли, побра́тиме, о́кнѹ; „Бежи, изеде-те кѹрјак?“ — „Ја!“ ре́къл овѣј. — „Кѣкво́ ѣскаш штó-си-ме спáсьл? Ја́-сѣм богáт, па-тражи́ па́ре, има́ње — кѣкво́-оч“. — „Шче́-ми има́ње?! Ї́мам-си има́ње до́ста, ти́ће да́ј-ми па́ре — натовари́-ми [j]едно-мага́ре с па́ре и-дотера́ј-га“. — Ђавол ре́къл: „До́бро! Дојди́-ти пот-кѹ́шку-ну у-по́ље-но, сал поведи́ најверно́га другара́, да-однесете́ пароља́к“. Кѣдошѣ́л¹⁾ чове́кѣт коцену́²⁾-си, он-је каза́л све а-она́-му реклá: „Па-кѹ́ј-ти-је по́верѣн од-мене́?!“ Тѣг чове́кѣт повел́ жену́, па пошли́ пот-кѹ́шку. Кѣдошли́¹⁾ пот-кѹ́шку, а-етѣ-ти ђавол натовари́л ма-га́ре с па́ре, па-га-те́ра. Ђавол на́пра[j]и на чове́ка-вога, тѣ-му-се-при́дремча и-заспа. Женá-та-си буди́ла мѹжа, буди́ла, па-га-нее́ мо́гла ни́кѣко пробѹди. Тѣг ђавол ре́къл: „Ајде, закољ́-си мѹжа, па-чу-те-ѹзнем и-чу-ти-дѣдем све мо[j]ѣ па́ре“. Женá-се зѣлкомѣ́ла на-па́ре, ѹзне нож у-ру́ће, па-га-подне́ла пол-грѣѣ́н на-мѹжа-си, а-ђавол тѣга́ј пробуди́л чове́ка-тога. Чове́кѣт сѣњѣв тражи́л па́ре од-ђаво́ла, а-ђавол ре́къл: „Ви́диш-ли да-те-женá те́ла зако́ље? Ја́-сѣм-те избај́л да-те-не-зѣко́ље. Ти́-си мене спáсьл жи́вот, а-ја́ те́бе. Тој за-то́ј. Ето ви́диш сѣг да-ти-женá нее́ најбо́љ другáр, ти́ће-пѣс“, — и-неста́не-га.

15. *Зми(j)á стану́ла женá.*

Дошѣ́л неѣи-овча́р на-[j]едно́ врло́ ме́сто, быш пред-Младѣ́нци, па-па́дѣл у-мртви́ло које́-[j]е било́ быш

¹⁾ *кѣд-дошѣ́л.*

²⁾ *код-жену́.*

потѣј¹⁾ крш. Зми|j|е-се билé сплеле, па-напра|j|ле кьно-зйд, а-у-срéd бил цар змишѣ (змишѣ). Кьд-он пáдъл у-нѣй, све зми|j|е дигнѹле глáве кьмто-нѣг. Цár змишѣ климнѹл з-глáву на-зми|j|е-те да-се-смир|j|ошу, па-питáл човéка-тога шче он овдék. Овѣ|j|-му све испрѣча, а-цár зóвне пáближнѹ зми|j|ѹ, та-га-одвела у-двóр. Зми|j|á-та-се претворѣла у-убаву девójкy, па-га-одвела у-нѣн двор. »Чéкаj ту|j до-|j|ўтре«, рékла-му зми|j|á-та, »па-чу-те-изведém одóвдека, зьш²⁾-се-мѣ |j|ўтре разóдимо пó-свет«, — па-си-отишлá на-змишѣ збóр. Нóчу змишѣ цар давáл зáповес на-свáку зми|j|ѹ кьквó-че зло да-учѣне на-лѹђе. На-онѹ|j зми|j|ѹ рékьл да-йде у-попóво жѣто, па-че-пóп дójde с вамѣли|j|у на-жéтву. Кьда-пóжнѹ жѣто и-снесѹ снóпје, че-остáне нájпоследнѣй, а-попóва-че дѣшти дójde да-га-однесé, па тегá|j да-|j|у-изедé. А овчár све то|j чул. |j|ўтром се зми|j|е рьстѹре кѹт-ко|jа, а-онá|j зми|j|á, што-че-да-изедé попóву дѣштер, отѣде куд-ов-чарá кьно-убава девójкa, па-га-извела нá-свет, и-пá-се претворѣла у-зми|j|ѹ, па-си-отѣшла.

Поп отишъл с вамѣли|j|у на-нѣву, пожел нѣву-ту, везáл (врзáл) рукóлѣе у-снóпје, па-|j|и-снел, а остáл сáл |j|едáн. Томѣн попóва дѣшти пошлá за-последнѣй|j|т сноп, а-дошъл овчáрьн, па-испричáл све на-попá, ўзне товáгу ў-руѣе, чѹшне сноп, а-поцнóпѣт³⁾-зми|j|á! Он зьмáне с товáгу на-зми|j|у, да-|j|у-убѣ|j|е, а-онá-му-се примóли: »Немój-ме убѣ|j|еш, |j|á-чу бѹдем тво|j|á (твó|j|а)«, — и-претвóри-се девójкa, ўбава кько-испѣсана. Овчáр-|j|у после узел за-женѹ и венчáли-се. Пóсле неѣе-врéме до-бѣли-си дѣштер, па-кьд-|j|е-стѣгла за-женѣдбу, онѣ-|j|у оженили. Једн-пѹт рьсрдѣл-се муж на-женѹ-си, па-|j|у-ударил сьс-|j|ўже, а-женá-се претвóри óдма у зми|j|ѹ, па-отѣде у-дѹвар, увѣ|j|е се, промѹѣи глáву и рékне:

¹⁾ под-тѣj.

²⁾ jер.

³⁾ под-снóпѣт.

„Ако-ме-наш зет пољуби у-чълó, пá-чу постáнем женá.“
 Мўжът-је зовну́л зéта, па-му-казáл све. Он неé те[j]áл,
 па-на́јпосле-се прежалéл, дошъл близо до-бáбу-си, па-
 ју-пољуби́л, а-онá óдма постáла што-јé билá. Тегáј
 бáба-си благосови́ла зéта, и-отúдек-су зéтове úвек
 миили на-бáбе.

16. Свети — Лука́.

Имáл [j]едн-човéк, сам [j]еднога-сина, па-га-одвёл
 у-мáнастир да-се-покалу́ђери. Пóсле-се тѣј човéк по-
 кајáл што-си одвёл сина у-мáнастир, па-отишъл кот-
 калу́ђери и-моли́л-[j]и да-му-пúште сина-тога, а-онí-му
 не-давáли, не-давáли па-кьд-óн не-те[j]áл да-попúшти,
 онí-му пушти́ли сина, и-рékли: „Нека-ви-је прóсто
 од-Бóга!“ Онí ишли́, а-сйн ожеднёл јáко. Баштá-си
 оста[j]и́л сина на-[j]едну-плóчу, а-óн отишъл на-[j]едн-
 потóк да-донесé вóду. Томьн он отишъл нá-воду, а-
 плóча-се распукну́ла, и-из-њу́ излэзла зми[j]á, па-уа-
 пáла Лúку (тькóј-му билó íмe), и-умрёл óдма од-зми[j]у-
 ту. Лúка-се туј посвети́л, а баштá-му тýј напра[j]и́л
 цржву и-тькóј постáне свéти Лука́.

17. Сиромá стану́л цар.

Бил [j]дн-сиромá човéк, па имáл жену́ и детé.
 Онí-су живéли у-шúму и-јéли кóру одрвја¹⁾ Кьд-[j]им-
 детé-то стану́ло на-женидбу, быштá-му ишъл, ишъл по-
 свет, па-никој не-давáл дьштер за-снау́-му. Кьце²⁾
 врну́л дом, а-женá-му рékла: „Мáни, мўже, мáни, не-
 тражи; сйн-че-си сам нáјде жéну,“ па си-зóвне сина
 и-рékне-му: „Сине, иди́ ú-планин код-вóдуну, па-чéкај.
 Тáм доóде три крилате девóјђе, па-се-кúпу. Ти-се скúтај,
 па-кьце²⁾ онé соблечу́ и пóчну кúпу, а-ти-[j]им украдн́и

¹⁾ од-дрвја.

²⁾ кьд-се.

дрé[j]е, па-бéжи дом. Онé не мóгу да-си-одлетý без-дрé[j]е, а-ти не-дáвај. На-којý ўзнеш дрé[j]е и-онá улезне у-нашу йжу, више не-мóже да-си-одлетí, и онá-че-ти бýде женá.“ Сйн-си послушáл мáтер: отишéл на-вóду-ту и-скутáл-се. Къд-билó окол-плáдне, а долетéле три крилáте девóјће, ўбаве къко-три дрáђи кáмена, па-се-свлéкле и-вукнýле-се ў-воду да-се-кýпу. Томýн-се онé почéле кýпу, а-он-се прикράдне па-[j]им-укрáдне дрé[j]е на-свé-три, па-[j]и-понесé, а-къд-видéл да-[j]и-не-мóж нóси, он на-двé врýил, а-на-нáјстаре[j]у узéл и-понéл дом. Къце ¹⁾ девóјће-те окупáле и-излэзле из-вóду, видéле да-[j]им-нéма дрé[-]е. Потражиле, потражиле, па-двé нáшле а-трéћа не-моглá. Тьг онé[j]а двé се облекле па-лйтнуле ў-висин и-видéле къко онéј нóси на-нáј-старе[j]у дрé[j]е. Онé пá слетý дóле и-кáжу на-нáјстару-ту да-трчí по-њéг, и да-га-излéже, па-да-си-ўзне дрé[j]е. Онá потрчí и-стíгне-га, па-га-молила да-је-врне аўине, а-къд-он не-те[j]áл, онá-га зьльгáла: „Дáј-ми дрé[j]е-те, па-чу-йдем с-тéб да-сým-ти-женá. Срамотá-ме да-йдем овáк голá.“ Он-се тегáј превáри и-дъдé-је дрé[j]е, а онá-се облéкла и одлетéла. Къдошéл ²⁾ дом, питáла-га мáти: „Кáм, синко, снаá?“ а-он-је казáл къкó-га превáрила. Мáти-га пратíла пá на-онýј вóду: „Е, синко, ти-се нéч ожéниш къд-ме-не-слýшаш! Иди јýтре там па-пá чéкај; узни на-срэгнý-ну, — ако-ју-испýштиш, нéч-се ожéниш.“ Јутрé-дън отíде он пá на вóду-ту ў-планин. Къд-билó плáдне, долетéле три крилáте девóјће, ўбаве къно-три дрáђи кáмена, па-се-свлéкле и-рипнýле ў-воду да-се-кýпу. Он-се прикράдне, па-у-крáдне на-срэгнý-ту дрé[j]е, па-утéкъл. Къд-излэзле из-вóду и-потражиле дрé[j]е да-се-облечý, онó на-двé има дрé[j]е а-на-срэгнý нéма. Срэгнá-та-се сетíла да-је-онéј укрáл па-трч и стíгла-га, па-га-преварíла къно-првнá, ть-је

¹⁾ къд-се.

²⁾ къд-дошéл.

дѣл дрѣ|]е, па-се-облѣкла и-одлетѣла. Къдошѣл дом, ма́ти-си-га пита́ла: »Кам жена́, си́не?« а-о́н-је каза́л да-га-о́на́ кьно-и-първѣна-на превари́ла. Ма́ти-му-тъг ре́кла: »Ако не-прева́риш најмлаце|]у, не́ч-се ви́ше ожѣниш. Иди́ јутре, па проба́ј кько́-те па́мет ўчи.« Си́нѣт-се за-бринѣл, па-јутре́дѣн отишѣл код-во́ду-ту, па-се-скута́л да-га-о́не не-ви́ду. Чека́л, чека́л, дор окол-пла́дне дој-ло́ше. Оно́ј-две скута́ше на-две-мѣстета дрѣ|]е, зыш-бо́-|]еоше-се да-|]им-па́ оно́ј не-укра́дне. Најмлада-та-се не-божа́ле, свлѣкла-се, па-и-о́на́ за́|]едно с ове́|]а рип-нѣла ў-воду да-се-кѣ́пе, а-о́н-је укра́дне дрѣ|]е па-бе́ж дом. Къд-излѣ́ле из-во́ду, а-на-на́ймладу-ту нема́ло дрѣ|]е, па-о́на́ потрчи́ по-њѣг и-сти́гне-га, па-га-моли́ла, да-је-врне дрѣ|]е, а-о́не¹⁾ - те|]а́л, ти́ће-си-отшѣл, а-о́на́ по-њѣг те-до́м. Кьта́м²⁾, ма́ти-му-се ја́ко зарадува́ла, кьд-видѣла снаў-си, да́ла-је пре́мену ть-се пре́менила, а-њо́јну пре́мену скута́ла. Теко́ј тај дево́јѣа поста́ла жена́ на-то́га момка́.

Тѣ-се момѣк мло́го мучи́л, пра|]и́л ўглење кьно-и-бышта́-му. Носи́л-је ўглење у-|]дѣн-гра́д, гдѣ-је седе́л цар. Кьд-|]дѣн-пѣт потера́л ўглење у-тѣ́ вѣрьш, жена́ му да́ла |]едну-крѣ́пину, што-је-са́ма изьтка́ла, па-се-льшти|]а́ла кько-дра́ѣи ка́мен, то́лко ўбава била́. Кьд-отишѣл у-вѣрьш, он прода́л на-|]днога-трго́вца ўглење-то. Тѣ́ трго́вѣц виде́л крѣ́пину-ту, па-га-пита́л: »Одо́кле-ти ова́ј крѣ́пина?« а-о́н одговори́л: »Жена́-ми изьтка́ла.« — »А-о́ч-ли да-ми-ју-продьдѣ́ш?« пита́л-га трго́вѣцѣт, а-о́н: »Очу́!« и погойли-се за-мло́го па́ре. Кьце³⁾-врнѣл дом, изне́л на-ма́тер-си па́ре-те, а-о́на́-се ја́ко удзве-рила и-зарадува́ла. Дру́ѣи-пут кьт-потера́л ўглење у-вѣрьш, жена́-му па́ да́ла |]едну-крѣ́пину, што-ју-са́ма изьтка́ла, па-се-льшти|]а́ла кьно-дра́ѣи ка́мен. Он одне́л

¹⁾ он-не.

²⁾ кьд-там.

³⁾ кьд-се.

углење и-крпину-ту у-варыш, па-продъл углење и-крпину за-млого пारे. Текój он три-гóдин теръл углење и-носыл крпине и ослободыли-се оди-сиротыну. Једьн-пуд-га зóвне женá да-ўзне трнькóп и-да-йде сьс-ыу. Томьн-се одмыкнўли од-йжу, она-му рёкне: „Де, кóпáй туж, да-прá[й]имо туж йжу“, — а-он томьн кóпнул, он нашьл казán с пारे. Тьг он натовáри магáре с пारे, па-пошьл у-груд, да-си-кўпи йжу. Кьдошьл¹⁾ у-груд сьс-магáре, питъл-га оньй тргóвць, што-купувъл од-ньг углење и-крпине: „Кам углење?“ а он рёкьл: „Нёма углење, тиће-ми-кажй где йма овдека йжа да-си-кўпим?“ — „Йма [й]еднá йжа куцáрев (цáрев) двор, ама-је-млого скўпа, а-тй-си сиромá човёк, па-не-мóш ку-пйш.“ Углењар отишьл гдё-то-се продáва йжа, па-зе-погодыл и-купыл-ју. Тьк-се он врнўл у-шўму, те-се-одóтле пресёле у-груд, да-там живў.

Пóсле нёколко дьнá шетъл-се цар, па-видёл на-тóга углењарá жёну, па-се-млого чудыл кькó-је ўбава а-за-кьквóга сиромá човёка пошла. Цар намислёл да-ј-óтне, зёш је 'билá млого пóубава од ньегову царйцу, па-га-зовнўл у-двор. Сиромá дошьл, па-питъл цáра: „Цáре, што си-ме зовъл?“ — „Зовъл-сьм-те, рёкьл цар, да-те-пйтам: óчеш-ли да-се-промёнимо сьз-женё; да-ти-дьдём мојў царйцу, а-тй да-ми-дьдеш твојў жёну?“ — „Не-дáва зáкон, цáре!“ рёкьл овьй. — „Дáва зáкон!“ казъл цар. „Ако-дáва зáкон, јá-не дáвам дóр-ми-је главá на-рáмен,“ — рёкьл тьй човёк, па-си-отишьл.

Цáр-га зовъл млого-пут, ама-он нйкько не-те[й]ял да-си-дьдё жёну. А кьд-му-цáр казъл да-че-му-óтне жёну, тьг он казъл на женў-си. Жёна му се на-сме-[й]яла, па-му-рёкла: „Да-йдеш на-онўй вóду гдё-си-ме нашьл (ньшьл), па-да-óкнеш: „Дарйньóл! Дарйньóл.“ Тьк-че искóчи мој быштá, па-му-речй: „Тáто, пратйла

¹⁾ кьд-дошьл.

²⁾ куд-цáрев.

ме твоја дѣшти, да-ми-дѣдеш силу. Ја-сьм твој зет, па-цар оче да-ми-ўзне жѣну. Мѳлим-те, дѳј-ми силу.“ Сал немѳј да-се-уплѳшиш, зѳш-је-ѳн страѳьн“ Тѳг он отиѳьл на-вѳду-ту, па-окнѳл два-пѳт: „Дариѳьѳл! Дариѳьѳл!“ а-из-вѳду излѳзъл [j]едѳн-страѳьн чѳвѳк, па-га-питѳл: „Штѳ-ме зѳвѳш?“ а-ѳн рѳкъл: „Тѳто, пратила ме твоја дѣшти, да-ми-дѣдеш силу. Ја-сьм твој зет, па-цар оче да-ми-ўзне жѣну. Мѳлим-те, дѳј-ми силу.“ — „Чѳкај мѳлко, рѳкъл чѳвѳкѳт, сѳк-чу-ти дѣдѳм силу,“ па штѳкъл ѳ-вѳду и-чѳс-мѳлко изнѳл ив-вѳду [j]едѳн мѳнѳчѳк топѳз, па-му-га-дѳл и-рѳкъл: „Кѳд-ѳч да-се-бѳ-[j]еш, а ти сал рекнѳ: „Ўдри, топѳзе!“ па-се-не-бѳј,“ — то рѳкъл и-штѳкъл ѳ-вѳду. Тѳг он ѳзне топѳз и-ѳ-тѳвннн стѳгьл с ѳѳг дом. Јѳтром доѳьл цар сѳс-вѳјску да-му-одведѳ жѣну. Тѳј сирѳмѳ чѳвѳк извѳди топѳз, па сѳмо ѳкне: „Удри, топѳзе!“ а-топѳз ѳдма-се разѳигра, па-сѳвѳ побѳл, сал цар ѳстѳл. Цар збрал сѳлну вѳјску па-ју-извѳл ѳ-пољѳ, па-зѳвнѳл тѳга сирѳмѳшка да-га-ѳѳси. Сирѳмѳ-се упѳти на-магѳре ѳ-пољѳ, а-кѳдошѳл¹⁾ у-вѳјску, он извѳди топѳз, па-вѳкне: „Удри, топѳзе!“ а-топѳсе²⁾ рѳздѳва кѳко-стѳдѳн вѳтѳр и-зѳсѳј[j]и кѳко-сѳнце, па-пѳби свѳ вѳјску и-цѳра. Тѳгѳј тѳј сирѳмѳ углѳѳѳр станѳл цар. Текѳје³⁾ станѳл углѳѳѳр цар.

18. Цѳганин и цар.

Зѳвнѳл цар цѳганина, да-га-рѳзвѳсѳли, а-цѳганин-му испричѳл ѳвѳј-прѳповѳс: Кѳцѳм⁴⁾ -пошѳл котѳб⁵⁾, цѳре, видѳл-сѳм девѳцѳрне⁶⁾ где-стојѳ на-[j]ѳдну-нѳгу. Ја нѳнишѳнѳ тѳ[j]ѳ срѳне, па-пѳко и убѳ у-ѳнѳј пѳгу, тѳ-сѳвѳ попадѳше мѳртѳе. Шчѳ⁷⁾ рѳбѳтим! Насѳко клѳнци вр-

1) кѳд-дошѳл.

2) топѳз-се.

3) текѳј-је.

4) кѳд-сѳм.

5) кѳд-тѳб.

6) девѳц-срѳне.

7) што-чу.

бóви, па-[j]и-забѣ у-слабине на-моју белáву (кобилу), па-на-нѣи закачи онѹј мрцину. Със-белáву-съм ишѣл, ишѣл, дѡр-је-се смучнѣ и-ѹдрви чáпънци. Тѹг ѡдма остá[j]им и-мртвѹ кобилу и-срне у вртáчу. Мрцина кько-мрцина: здувá-се, зѣмља-се нáтори, и-já туј посе[j]á грснице. Кьд-грснице порáстоше, отидѡ да-[j]и-бѣрем, а-кьтáм ¹⁾, [j]една-грсница до-небо порáсла. Почудѣ-се, почудѣ: сѣг-је згѡдно врѣме да-отѣдем куд-Бѡга; ѡн-је богáт, па-че-ми-дѣдѣ сѣчивце. — Полѣк, полѣк, уз-гр-сницу, те-куд-Бѡга! А кьтáм ¹⁾, Бѡк-се, дáде, навалии над-[j]едну-чѹтару, па-кѹса млькѡ. Já-му рѣко: „На-здравѣ!“ а-Бѡг воли Цѣгање, па-рѣче: „Вáла-ти! Сѣди, Цѣго, да рѹчаш.“ Кькѡ-съм бил глáдн, ја засѣдо, па-се-дѡбро набѣбá. Кьце ²⁾ набѣбá дѡбрѡ, казá ја на-Богá штѡ-съм дошѣл, а-Бѡг-ми тѹг дал сѣчиво, тѣ-си-já појдѡ дом. Ама-ѡч! — Грснице обрáли! Тегáј-се сетѣ да-ймам дѣг перчѣн: кьд-лѣгнем на-грбѣну, ѹ-зѣм допѣра; кьце ³⁾ дѣгнем, — ни-у-врат! Прерѣжем перчѣнѣт, па-свѣ длáку на длáку настáлям, те-дојдѡ [j]едвá до-поло-вин-пут. Тѹј-се сѣтим да-ймам дѣг пѡвѣс — [j]едвá-се на пѹпѣк състáля, а-ширѡк от-кѣкове до-мишѣе — озгѡр и-оздѡл-ми-се пѹпѣк види. Рѣспорѣм-га и-настá[j]им на онѣ[j]а длáѣе. Ама пá крáтко! Сетѣ-се ја тѹг за мо[j]е цѹ-бенце: нѡво-је билѡ — конѣц конѣц држѣи, и нѣг рѣстѡчим, настá[j]им онѡј влькнѡ, па-áјд нис-пѹт. Кьд-ми-нестáл конѣц (пут), вѣжем (вржем) на-крáј конѣц [j]едн-ѹзм, па-сѣднем на-нѣг да-се-смѣслим шчѹ ³⁾ рѣбѡтим. Дáде, зимá бѣше, извáдим ис-пáзуку шѣло и-огнѣло (огнѣиво), па-шѣло исцѣпим на-цѣпчице за-ѡгън, със-огнѣиво увá-тим ѡгън и нѣкльдѣм ѡгън на-колѣно да-се-огрѣ[j]ем. Почѣ-се грѣ[j]ем и обрчáм цá мешѣну цá грбѣну, па

¹⁾ кьд-там.

²⁾ кьд-се.

³⁾ што-чу.

⁴⁾ кьд-дојдѡ.

звѣспá. Дѡр-сѣм ја спал, прснѣла (прсла) йскра, тѣ-прегорѣла жицу, и-ја бѣпнем нá-зѣм, и звѣи[j]ѡм се ѹ-зем (ѹ-зѣм) девет-лáкта, а-до-колѣна у-шѣшѣ! Стáнем-се мислим: кѣкѡ -чу да-се-извáдим. Дигнем се за трнѣкѡп дом, да-се-извáдим. Кѣдождѡ ¹⁾ дом, а-мáти-ми рáца бѣштѣ, па-ме-прáти кот-попá за-водицу да-ми-окѣпе бѣштѣ. Отѣдем нá-воду, а-водá смрѣзнута. Кѣд-немáло у-попá, ја отѣдем на-рѣку, стѣрим-си глáву, па-увáтим за-перчѣн и з-глáву пробѣи[j]ѡм лед, завáтим воду, и-врнем-се дом. Кѣдождѡ ¹⁾ дом, мáти-ме питá: „Сѣнко, гдѣ-ти-је глáвá?“ Сѣти-се ја да-ми-је-глáвá остáла код-воду-ну, ѹзем трнѣкѡп, па-трч по-нѣѣ. Кѣтáм, а лисѣца-ми доватѣла глáву, па бежѣ-ли, бежи! Ја трч по-нѣѣ, трч, трч, дор-ју-стиго и удари с трнѣкѡп, а-онá-ми остá[j]и глáву, и-од-болѣж йсра [j]едну-кнѣшкѣ, а-у-нѣѣ писáло: „Твој бѣштá, честѣти цáре, бил нѣкѣд свѣнáр код-мо[j]ѣга бѣштѣ.“ Цáр-се сал насме[j]áл, дерувáл Цѣганина, п-пуштѣл-га да-си-иде дом.

19. До булумáч!

Билѡ једно-детѣ, па се погодѣло код нѣѣгега мáј-стора да ѹчи занáјат. Служѣло си тој детѣ девет-гѡдин гáзду, па неѣ моглѡ нѣшта да наѹчи. „Еј сѣнко,“ рѣкѣла му гáзда-та, иди си ти дом! Од теб нѣшта не мож да буде! Девет гѡдин си учѣл занáјат, па си научѣл „до булумáч!“ Детѣ си пѡјде дом, па све дѣмá: „До булумáч! До булумáч!“ сал да не звѣбрá[j]и ²⁾ што је научѣло тѣкѣв занáјат. Срѣтне ловцѣи[j]е гдѣ йду у лов, а оно им рѣкне: „Помѡзи Бог! До булумáч..“ Онѣ помѣсле да им онѡ жѣли да не увáте нѣшта, па га добрѡ изудáрају. „Што ѡкаш текѡј?! Зѣр нам ти жѣлиш да нѣшта не улѡвѣмо?“ — „Па кѣко да ѡкам?“ упѣта јѣ

¹⁾ кѣд-дождѡ.

²⁾ забораѡи.

момчѣ-то. »По два, по три за[j]едно!« рѣкнү му онѣ. Ишѣл он, ишѣл па све окар:» По два, по три за[j]едно!« Срѣтъл он гдѣ тѣрају мртвѣца, па рѣкъл: »Помози Бог, браjхо! — По два, по три за[j]едно!« а онѣ, кьд га чѣли, уватѣли га, па избѣли. »Зър ми не мѣжемо ни овѣга да прежалѣемо, а ти оч по два по три за[j]едно да кѣпамо!« — »Па кько да окар?« рѣкне им. »Тоj бил послѣдњи! Тоj билá послѣдња!« Пѣjde он уз-пѣт, па си све врѣви на глас: »Тоj бил послѣдњи! Тоj билá послѣдња!« па срѣтъл свáдбу и рѣкъл: »Помози Бог, браjхо! — Тоj бил послѣдњи! Тоj билá послѣдња!« Свáтове га увáте, па ўдри, ўдри, дор га jако заболѣло. »Пѣ кько да окар?« пита и онѣ. — »Да Бог да се венчáл със њу! Ёбаву дечѣцу изродѣли да Бог да!« наўче га онѣ. Оно ишлѣ, ишлѣ по пѣт, и све текѣј вревѣло па срѣтло jеднога човѣка гдѣ тѣра свињу. »Бомози Бог, браjте! Да Бог да се венчáл със њу! Убаву дечѣцу изродѣли да Бог да!« Човѣкът, кьд чул што му онѣ рѣче, не остáне му ни он дjжњ. »А кько да врѣвим, чѣчо?« пита га момчѣ-то. »Да Бог да жену и дечѣцу наранѣл и браду омьстѣл!« рѣкъл му човѣкът. Па ишѣл, ишѣл момкът, дор не видѣл jеднога попá гдѣ клѣкъл покре-пѣт пѣради себ. »Помози Бог, браjте! Да Бог да жену и дечѣцу наранѣл и браду омьстѣл!« рѣкъл му овѣj. Поп, кьд чул тоj, довáти си помагáльху, па све по њѣга ўдри, ўдри, а оваj бѣжи, бѣжи дор дошѣл на jедњ брв. Кьдошѣл на сред брв, он стáне да се оглѣда ў воду, кьквá му jе грбина, па се обѣри те се удавил ў-воду.

20. Маjсторѣја козѣ пасѣ.

Бил jедњ човѣк лењѣвштина, па неѣ теáл да рѣбѣти, тиће кьд огладнеѣ, он се наврѣне á код овѣга á код онѣга човѣка на ручк. Комшѣ[j]е де jедњ-пѣт де дрѣђи пѣт па им омрзѣл и све се кутáли од њѣг кьд че

да рúчају. А он па знал где се они кúтају од њег, па једьн пут рекъл си на комшиј[ју да че д-иде долéко. Комшиј[ја, кьд чул, зарадува̀л се, па си каза̀л на домајһицу да омéси погáчу и һибáницу, а он донéл вино. Томьн они сéдли да рúчају, а éто им га оньј комшиј[ја пред ѝжу, а пци да га уда̀ве! Женá излéвла да га одбрани од кúчету, а муж узéл һибáницу, погáчу и вино те скута̀л. Гóсьт све видéл проз врата где је домајһин покута̀л, улéзъл унутра, па рекъл : „Помóзи Бог!“ — „Бог ти помóгъл! Сéди!“ рекъл му домајһиньт. Сéдъл он, па си стáне мáзни бр̀кове и глéда á-на-том á-на-ова̀м. Вреви́ли, вреви́ли, па кьд видéл он, да они не изно̀се да се рúча, пóчне да при́ча: „Море домајһине, кúчкана ви бéше зину̀ла на мене быц кьно пéченоно прáсе пот кревет ; а ја ти довати једну плóчу као тепци́јана с һибáницу у һьчвине, те ју ударí, а она се прéврну кьно бúрено ива врата!“ Виде да овьј све зна́[је где је што, па изва̀де, те заједно сви порúчају.

II. Народне песме.

1. Девóјќа пбволи образ нел брата.

Бóгден плíва по-дно по-Морáву,
 А сьстра́-му коња́ во́ди.
 Коња́ во́ди, па бра́ду говори:
 „Пли́вај, бра́ле, и-ру́ком-се ма́ши,
 „Привáчај-се бре́гом и-рьһи́том“.
 Бра́т сьстри́це потí[j]о говори:
 „Бóга те́бе, мо́ја ми́ла сéстро,
 „Ја, отидí на-дóльни брòдове,
 „Дóле íма Никóла возáре,
 „Да́вај, сéстро, кькво́-он за́йска“.
 Тыг отиде сво́ја ми́ла сьстра́,
 Па-пита́ла Никóлу возáра:
 „Штó-ми тра́жиш, бра́та да-изва́диш?“

Тъговори¹⁾ Никóла возаре:
 „Бóга тебе, сéстро Бóгденова.
 „Да-ми-дъдеш тво[*j*]é белó лице,
 „Да-га-лъúbим дóкле-се ожéним“.
 Тъговори¹⁾ сýстра Бóгденова:
 „Бóга тебе, Никóло возаре,
 „Я-ти не-дам мо[*j*]é белó лице,
 „Да-га-лъúbиш дóкле-се ожéниш,
 „Мькър брата никъд не-видела“.

2. Стáна залудíла момчé.

Стáно-ле, ма̀ниона̀ро-ле,
 Мани́-се отé²⁾ ма̀ни[*j*]е,
 Сво-то-ми сьлó ма̀носа
 И-мéне младо залуди.
 Лéба нóсим, глáдно óдим,
 Вóду гáзим, жéдно óдим.
 Отидó у-гóру зелéну
 Да сечém рáло борóво.
 Замину́ рáло борóво,
 Оцéко³⁾ рáло врбóво.
 Па отó⁴⁾ ниву да-орém.
 Упрегну́ сиви волóве.
 Замину́ ниву тáтину,
 Образди́ ниву чичину;
 Преорá бръздú и-дрóгу,
 Па тьгáј сéдо на-рáло,
 Узé-си кáпу у-рúе,
 Па-въздън Бóга премоли́,
 Да-ми-се стрóши⁵⁾ рáло-то,
 Ть-у сьлó да-си-отидем,
 Ть-тебе, Стáно, да-видим.

3. Бóльн Ива.

Бóльн Ива у-двóровé лежи́,
 Па-си-прача слóгу Ми[*j*]ыла:

¹⁾ тьг-говори.

²⁾ од-теј.

³⁾ одсеко.

⁴⁾ отидó.

⁵⁾ сломи.

„Бóга тебе, слúго Ми[j]ьйле,
 „Ја, отидí у-нóви јь́ри.¹⁾
 „Па-изберí два-коња најболи.
 „[J]едьн тебе, [j]едьн старе ма́йе.
 „Па-отидí ма́йе на-двóрови,
 „Нек-погра́би моја́ стáра ма́йа,
 „Да-затече́ мене у-живóту“.
 Тьк-се диже слúга Ми[j]ьйле.
 Па-отíде у-нóви јь́ри.¹⁾
 Па-си-úзе два-коња најболи,
 Па отíде ма́йе на двóрови,
 Па-говóри слúга Ми[j]ьйле:
 „Бóга тебе, ма́јко Ѐвичина,
 „Ајде дíмо²⁾ Ѐвине двóрове.
 „Сьга Ива у-вóјску по́ди“.
 Тьговóри³⁾ ма́јка Ѐвичина:
 „Ја, почека́ј слúго Ми[j]ьйле.
 „Да-омесим пребе́лу погáчу.
 „Да-ньтóчим винó и рь́й[j]у,
 „Да-ньтóчим винó отрí³⁾ гóдин
 „А-рь́й[j]у очетíри⁴⁾ гóдин“.
 Тьговóри⁵⁾ слúга Ми[j]ьйле:
 „Ајде, ајде, Ѐвичина ма́јко,
 „Тáмо йма винó и-рь́й[j]а,
 „Тáмо месí пребе́лу погáчу“.
 Тьк-појдо́ше Ѐвине двóрове,
 Минúли-су проз-гóру зелéну,
 Приблизíли Ѐве до-двóрове,
 Тьговóри⁵⁾ ма́јка Ѐвичина:
 „Бóга тебе, слúго Ми[j]ьйле.
 „Што-мí Ѐве двóри отворени,
 „Што-мí Ѐве јасне свéче гóру,
 „Што-сú Ѐве слúђе голóглави?“
 Тьговóри слúга Ми[j]ьйле:
 „Не-бóј-ми-се, Ѐвичина ма́јко,
 „Сьг-је Ѐва на-вечéру сэдъл,

¹⁾ азари.

²⁾ да-идемо.

³⁾ од-три.

⁴⁾ од-четири.

⁵⁾ тьг-говóри.

»За-тој Ѐве двѳри отворени,
 »За-тој Ѐве јасне свѳче гору,
 »За-тој Ѐве слуђе голѳглави«.

Къд-отѳше Ѐве на-дворове.
 Мртъв Ѐва пот-покрѳв лежѳше.
 Тъг закука Ѐвичина мајка :
 »Леде Ѐво, мо[j]ѳ, детѳ младо.
 »Кому стаљаш тво[j]ѳ равни двѳри,
 »Кому стаљаш благо небрѳ[j]ено,
 »Кому стаљаш тво[j]ѳ врѳни коњи ?«

Мртъв Ѐва пот-покрѳв говорѳ :
 »Бѳга тебе, моја стара мајко,
 »Тебе стаљам мо[j]ѳ равни двѳри,
 »Тебе стаљам благо небрѳ[j]ено;
 »Тебе стаљам мо[j]ѳ врѳни коњи.
 »Къд-ми-дѳјдѳш, маљѳе, на ровину,
 »А ти, малѳе, с коња да-доѳдиш,
 »Да-не-трѳшиш тво[j]ѳ старѳ нѳђе.
 »Поделѳте слугу Ми[j]ѳѳла,
 »Поделѳте благо небрѳ[j]ено.
 »Мо[j]ѳ ѳубѳе Бѳг-да-га убѳ[j]е,
 »Онѳ-ме-је с цара омразѳло,
 »Да сѳм-ѳубѳил царѳву унѳку«.

4. Сви-ми вѳле...

Сви-ми вѳле јѳковѳѳи беѳаре,
 Онѳ вѳле а-ја не-веру[j]ем.
 А-ја идѳ тѳ-им-валу видѳ,
 Онѳ бѳли ѳстин за-валѳње:
 Напѳсли-се траву млекаѳву,
 Напѳли-се воду блатаѳву,
 Налѳгѳли по-кошарѳтине
 Къно неѳи старѳ волѳтѳве.
 По-рѳбра-ѳм клиње ода-дрѳње,
 Да-качѳмо сѳто и-рѳшѳто;
 Опѳнци-ѳм кѳра трѳшњарѳва,
 Пѳшке-су-ѳм крѳве лѳсковѳче.

5. Долњокрѳјѳки и горњокрѳјѳки мѳмци.

Долњокрѳјѳки мѳмци крѳжавѳ прѳчѳчи,
 Дѳвѳјѳе-ѳм трѳскот окол-пѳта.

Слогнуше-се кржави пра́чичи,
 Опáсоше трóскот окол-пúта.
 Горњокрáјсџи мóмци здравъц на планине,
 Девóјџе-им цвѣне по-градíне.
 Дунуше-си вíле и-вѣтрове,
 Ть-снѣсоше здравъц ис-планине,
 Натерáше у нóве градíне.
 Íзмеша-се здравъц ис-планине
 Íзмеша-се с цвѣне по-градíне.

6. *Детé Рáдоја.*

Зьспáло детé Рáдоја,
 Сьстрá-га Мíлица дíзаше:
 Дíгни се, брáле Рáдоја,
 Стáдо-ти пóље зáнде.
 Широко́ пóље крај нéма;
 Дубóка вóда брол нéма;
 Сíтно кáмъње брoј нéма;
 Ситнíца рíба слас нéма;
 Јáлова овцá блеј нéма;
 Сугарé јáгње лóј нéма;
 Бездéтка жевá греј нéма,
 Јáлова овцá лој íма.

7. *Идú-си, áло...*

Идú-си, áло-будáло,
 Тéбе седéњџа грешíла,
 Кьно кадí[j]у рьнí[j]а.
 От-кúче, мáче — бачí[j]а,
 Остáрог¹⁾ волá ћирí[j]а,
 Оцítну²⁾ стóку трóвьц!
 Идú-си, легнí у-крéвет,
 Па-љубí мáцу шьрэву,
 Сáмо се вардí да-те-не-згрéбé —
 Мáче-је рáна љутíта.

8. *Стојáна мáјка питúје.*

Стојáна мáјка питú[j]е:
 „Стојáне, сине Стојáне,

¹⁾ од-старог.

²⁾ од-ситну.

»Ели-си ишъл седѣње,
 »Ели-си седѣл до-мóме?«
 Стојан-си мајѣ казú[j]е:
 »Ишъл-сьм, мале, седѣње,
 »Ал-несьм седѣл до-мóме.
 »Нѣл-сьм седѣл у-главње,
 »У-главње мецу две-бáбе,
 »А-бáбе-ми говорé:
 »»Потичај, главчо, главњице,
 »»Испрсе-ли-ти очице!
 »»Ть-неси седѣл до-мóме,
 »»Нели-си седѣл у-главње,
 »»У главње мецу две-бáбе«».

9. Пошла Румѣна...

Пошла Румѣна рано нá-воду
 По-месéчине по-льдвине,
 Вóду да-нóси, цвѣѣ да-рóси,
 Цвѣѣ да-рóси, лицé да мí[j]е.
 Лицé да-ми[j]е, кóсу да глáди,
 Кóсу да-глáди, момчѣта срце да-вáди.

10. Вѣта јéло,...

Вѣта јéло, не лудúј, девóјѣ,
 Лѣко ти-е с мајѣ лудовáње,
 Ал је мука код млáдога вóјна,
 Вечер бí[j]е а јúтром те пíта:
 »Курво Мíльо, што ти синоч бéше?
 »Што ти бéше, те синоч плáчеше?
 »Курво Мíльо, дај мéне премéну«.
 Ја не мóгу глáву да подíгнем
 А кáмо ли тé[j]а белé рýѣ
 Да му нáјдем претѣнку кошúљу.

11. Женá мужу...

Женá мýжу писмо писú[j]еше:
 »Скóро, мýже, дома да си дóјдеш,
 »Ајдúци ти стáдо откарáше«.
 — Нек кáрају, пусто им остáло!

Нек оста[j]е овцу иљадницу,
Што ојагњи овна виторóга,
И на овна дзвóно за иљадо,
И у дзвóно зрно Давíдово,
И па зрно с перó пауново
Зьпíсано момчé и девóјче:
„На девóјче перó пауново
„А на момчé зрно ђерђíрово!“

